

WYBRANE PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ BANKOWOŚCI

REDAKCJA NAUKOWA
KRZYSZTOF KIL

FUNDACJA UNIwersYTETU EKONOMICZNEGO W KRAKOWIE

WYBRANE PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ BANKOWOŚCI

redakcja naukowa

Krzysztof Kil

Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Recenzent

**dr hab. Ewa Miklaszewska, prof. UEK – Uniwersytet Ekonomiczny w
Krakowie**

Redakcja

Krzysztof Kil

Projekt okładki

Barbara Herdzik

Kraków 2019

ISBN 978-83-65907-55-4 (pdf online)

Spis treści

Wstęp (Krzysztof Kil)	5
Część I. Problemy prawne i aspekty międzynarodowe	
Rozdział 1. Bankowość islamska w okresie pokryzysowym – stan obecny i perspektywy rozwoju (Grzegorz Nowowiejski)	9
Rozdział 2. Zmiany regulacyjne w zakresie ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu w bankowości europejskiej (Paweł Dyrduł).....	26
Rozdział 3. Perspektywy rozwoju bankowości biometrycznej w Polsce (Piotr Liwoch)	42
Część II. Problemy rynku kredytowego	
Rozdział 4. Zarządzanie ryzykiem kredytowym w bankach – wybrane problemy (Barbara Herdzik).....	57
Rozdział 5. Kredyt hipoteczny jako źródło finansowania rynku mieszkaniowego w największych miastach Polski (Jakub Mączyński)	72
Rozdział 6. Problematyka kredytów indeksowanych i denominowanych za pomocą franka szwajcarskiego w Polsce w świetle dotychczasowego orzecznictwa (Oktawia Sepioł)	88
Część III. Rozwój produktów i usług bankowych	
Rozdział 7. Dylematy w zakresie wykorzystania instrumentów polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w latach 2008-2017 (Magdalena Sadowska)	105
Rozdział 8. Skłonność Europejczyków do oszczędzania i lokowania nadwyżek finansowych w bankach (Karolina Tomaszek).....	124
Rozdział 9. Perspektywy rozwoju rynku <i>bancassurance</i> w Europie w świetle zmian regulacyjnych (Adrianna Gronowska)	137
Informacje o autorach.....	154

Wstęp

Po upływie ponad jedenastu lat od upadku banku Lehman Brothers współczesny rynek bankowy w bardzo niewielu obszarach przypomina ten sprzed wybuchu kryzysu finansowego. Wiele istotnych zmian w obszarze rynku bankowego stało się inspiracją do pogłębionej dyskusji nad kierunkami ewolucji współczesnej bankowości prowadzonej przez członków Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie podczas spotkań naukowych Koła w 2019 roku. Wynikiem tych dyskusji i pogłębionych badań jest niniejsza monografia, dotycząca wybranych problemów, istotnych z perspektywy współczesnych nowoczesnych banków. Monografia zawiera dziewięć opracowań poświęconych światowemu, europejskiemu i polskiemu rynkowi bankowemu w podziale na 3 części - problemy prawne i aspekty międzynarodowe; problemy rynku kredytowego oraz problemy dotyczące rozwoju produktów i usług bankowych.

W okresie pokryzysowym wzrosło zainteresowanie niekonwencjonalnymi obszarami bankowości, w szczególności bankowością islamską. Jak wskazuje Grzegorz Nowowiejski rozwój bankowości muzułmańskiej pozostał niezakłócony przez kryzys finansowy i trwa do dzisiaj, choć jego tempo spowolniło. Problemy, z którymi obecnie mierzy się bankowość muzułmańska wynikają jednak głównie z problemów politycznych krajów muzułmańskich, a nie z samej koncepcji tego typu usług finansowych. W konsekwencji rozwój tego obszaru bankowości wciąż pozostaje niezagrożony, a jej udział w światowym sektorze bankowym prawdopodobnie będzie stale wzrastał.

Europejski rynek bankowy w jego aktualnym kształcie stanowi także wypadkową wielu czynników, w szczególności związanych z wprowadzeniem pokryzysowych zmian regulacyjnych. W literaturze przedmiotu jako jedną z przyczyn globalnego kryzysu finansowego 2007-2009 wskazuje się problemy w obszarze regulacji i nadzoru nad rynkiem bankowym¹, a jako działania zaradcze wdrożono szereg istotnych zmian w sferze regulacyjnej sektora bankowego². W latach 2011-2016 w zakresie rynku finansowego Unii Europejskiej

¹ Takie stanowisko zostało zaprezentowane m.in. w: K. Dam, *The Subprime Crisis and Financial Regulation: International and Comparative Perspectives*, „Chicago Journal of International Law”, No. 10, 2010, s. 581; O. Merrouche, E. Nier, *What Caused the Global Financial Crisis? Evidence on the Drivers of Financial Imbalances 1999–2007*, „IMF Working Paper”, WP/10/265, 2010; J. Barth, G. Caprio, R. Levine, *Guardians of Finance: Making Regulators Work for Us*, MIT Press, Cambridge 2012.

² K. Maciejewski, *Tsunami nad gospodarką*, „Miesięcznik Finansowy Bank”, nr 7-8(257), Warszawa 2014, s. 102-104.

podjęto prace nad 56 regulacjami, przy czym 37 zostało już wdrożonych³. Zmiany regulacyjne i ich konsekwencje dla banków stanowią w związku z tym ważny obszar rozważań znaczącej części tekstów w przygotowanej monografii.

Analizy w zakresie ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu w bankowości europejskiej są przedmiotem rozważań w rozdziale przygotowanym przez Pawła Dyrduła. Podkreśla on, że instrumenty zaproponowane w dyrektywie AML IV, które mają służyć ograniczeniu, zminimalizowaniu przestępczych procederów z wykorzystaniem instytucji kredytowych jako pośrednika wydają się aktualnie jedynymi możliwymi do zastosowania. Warto jednak mieć na uwadze, iż opracowane rozwiązania prawne szybko mogą się spotkać z odpowiedzią ze strony podmiotów, które będą chciały ominąć zaproponowane rozwiązania. Stąd należy zwrócić uwagę na fakt, iż rozwiązania w tej materii powinny mieć charakter dynamiczny, a więc w razie potrzeby powinny zostać zmienione, dostosowane do nowej rzeczywistości.

Problematyce wpływu pokryzysowych zmian regulacyjnych na zarządzanie ryzykiem kredytowym w bankach poświęcony został natomiast rozdział przygotowany przez Barbarę Herdzik. Autorka podkreśla, że na zmiany w procesie zarządzania ryzykiem kredytowym w ostatnich latach w bankach miały wpływ zarówno regulacje na poziomie europejskim (pakiet CRD IV/CRR), jak również krajowe zmiany legislacyjne, na przykład w Polsce zmiany wydawanych przez Komisję Nadzoru Finansowego rekomendacji H, S i T.

Zmiany regulacyjne zostały także zidentyfikowane jako jedna z najważniejszych grup ryzyka dla rozwoju rynku *bancassurance* w Polsce i w Europie. Rozważania dotyczące tego zagadnienia zostały szczegółowo zaprezentowane przez Adriannę Gronowską w rozdziale pt. Perspektywy rozwoju rynku *bancassurance* w Europie w świetle zmian regulacyjnych.

Kryzys finansowy wymusił także szereg zmian własnościowych w sektorach bankowych krajów Unii Europejskiej. W Polsce było to widoczne w pierwszym okresie poprzez sprzedaż Banku Zachodniego WBK SA, a następnie jako proces tzw. „repolonizacji”, polegający na przejęciu bezpośredniej lub pośredniej kontroli przez Skarb Państwa m.in. nad bankiem Pekao SA oraz Alior Bankiem SA. W wyniku transakcji sprzedaży doszło do zmiany struktury własnościowej i w Polsce po raz pierwszy od wielu lat obserwowana jest przewaga (mierzona wartością aktywów banków) kontroli kapitału krajowego (przede wszystkim państwowego) w stosunku do zagranicznego⁴. Kolejne zmiany w zakresie koncentracji i

³ K. Pietraszkiewicz, Prezentacja przedstawiona w ramach spotkania koordynatorów Programu Nowoczesne Zarządzanie Biznesem, Warszawa, 21.06.2017.

⁴ KNF, *Dane miesięczne sektora bankowego*, https://www.knf.gov.pl/?articleId=56224&p_id=1 (29.12.2019).

struktury polskiego sektora bankowego związane będą w najbliższej przyszłości z zapowiedzianą przez Commerzbank ofertą sprzedaży mBanku.

Istotnym problemem polskiego sektora bankowego, dla którego brak jest systemowych rozwiązań, jest kwestia znacznego portfela (ponad pół miliona czynnych umów) posiadanych przez banki działające w Polsce kredytów mieszkaniowych denominowanych i indeksowanych do walut obcych, w szczególności franka szwajcarskiego. Problem ten od wielu lat jest podnoszony przez podmioty polskiej sieci bezpieczeństwa finansowego, wprowadzono mechanizmy korygujące, m.in. bufor ryzyka systemowego związany z tymi kredytami (3% od 2018 roku); wyższą wagę ryzyka dla ekspozycji z tytułu walutowych kredytów mieszkaniowych oraz nałożenie na określone banki zaangażowane w takie kredyty dodatkowego wymogu kapitałowego w ramach filara II (*add-on*). Wątpliwości w zakresie tego typu kredytów pogłębił dodatkowo Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 3 października 2019 r.⁵ Zróżnicowanie orzecznictwa polskich sądów dotyczące kredytów walutowych i wynikające z tego konsekwencje są przedmiotem analiz zaprezentowanych w niniejszej monografii przez Oktawię Sepioł.

Szczególnym obszarem zainteresowań i potencjalnym źródłem problemów w okresie pokryzysowym pozostaje też podtrzymywanie niekonwencjonalnych instrumentów polityki pieniężnej wśród organów decyzyjnych najważniejszych banków centralnych Europy, w szczególności Europejskiego Banku Centralnego oraz Schweizerische Nationalbanku. Obserwowane od kilku lat w następstwie prowadzonej polityki monetarnej ujemne oprocentowanie pożyczek rynku międzybankowego (LIBOR CHF, EUR) nadal pozostaje istotnym wyzwaniem dla banków zmagających się z niską rentownością. Również w Polsce od 2015 roku stopy procentowe NBP utrzymywane są na historycznie niskim poziomie, a bank centralny w latach 2008-2010 wobec problemów płynnościowych wybranych banków podejmował liczne procedury jako kredytodawca ostatniej instancji, co dokładnie analizuje w niniejszej monografii Magdalena Sadowska.

W perspektywie makroekonomicznej istotnym problemem w najbliższym czasie może okazać się wzrost stopy inflacji ponad cel Narodowego Banku Polskiego. Szczególnie niepokojące są znaczące wzrosty ceny mieszkań, obserwowane zwłaszcza w 2019 roku⁶. Biorąc pod uwagę fakt, że głównym źródłem finansowania zakupu nieruchomości mieszkaniowych

⁵ C-260/18

⁶ NBP, *Informacja o cenach mieszkań i sytuacji na rynku nieruchomości mieszkaniowych i komercyjnych w Polsce w II kwartale 2019 r.*, https://www.nbp.pl/publikacje/rynek_nieruchomosci/ceny_mieszkan_06_2019.pdf (29.12.2019).

jest kredyt bankowy (co szeroko analizuje w swoim rozdziale Jakub Mączyński), nastąpić może wzrost ryzyka kredytowego, zwłaszcza w sytuacji wzrostu stóp procentowych w przypadku dalszej presji inflacyjnej.

Szczególnie ważna dla sukcesu rozwoju banków w najbliższym okresie będzie ponadto adaptacja do bardzo dynamicznych zmian technologicznych. Obok kwestii związanych z rozwojem sektora FinTech, który stał się realną konkurencją dla banków wymienić należy między innymi wyzwania związane z zastosowaniem biometrii w bankowości. Jak wskazuje Piotr Liwoch w rozdziale pt. Perspektywy rozwoju bankowości biometrycznej w Polsce zarówno banki, jak i konsumenci usług finansowych w Polsce są entuzjastycznie nastawieni do wykorzystania biometrii jako powszechnej metody autoryzacji. Rozwojowi tego obszaru sprzyjają także zmiany w otoczeniu prawnym, w szczególności w obszarze ochrony danych osobowych i wprowadzeniu definicji legalnej „danych biometrycznych” oraz zakwalifikowaniu ich jako szczególną kategorię danych osobowych.

Poruszone w monografii problemy współczesnej bankowości, dotyczące przede wszystkim bankowości europejskiej i polskiej nie wyczerpują katalogu wyzwań, z którymi w najbliższych latach będą musiały zmierzyć się instytucje kredytowe, stanowią jednak przestrzeń do dyskusji nad kierunkami rozwoju tego segmentu rynku finansowego.

Redaktor monografii oraz autorzy składają serdeczne podziękowania recenzentowi monografii – Pani Profesor Ewie Miklaszewskiej za cenne uwagi oraz Fundacji Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie za pomoc w procesie wydawniczym.

dr Krzysztof Kil

Rozdział 1

Bankowość islamska w okresie pokryzysowym – stan obecny i perspektywy rozwoju

Grzegorz Nowowiejski

Wstęp

Kryzys *subprime* wywarł ogromny wpływ na cały świat finansów. W czasach przed kryzysem bankowość muzułmańska rozwijała się w tempie ok. 30% rocznie aż do 2007 roku, gdy jej aktywa osiągnęły wartość 500 mld USD w skali świata.⁷ Wydaje się, że sam kryzys nie wpłynął w znacznym stopniu na bankowość muzułmańską, jednak ze względu na swoje oddziaływanie na światowe finanse w pewnym stopniu zdeterminował rozwój nie tylko konwencjonalnej bankowości, ale także bankowości islamskiej, która ze względu na postępującą globalizację jest również uzależniona od światowej koniunktury.

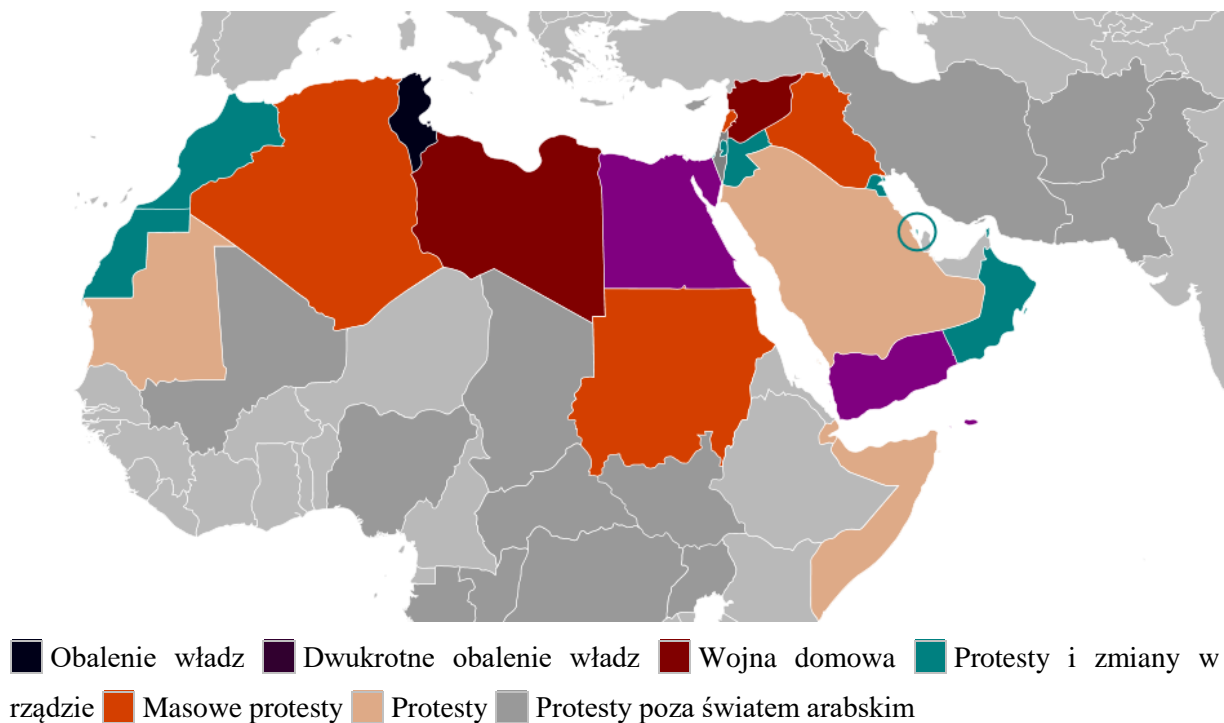
Celem rozdziału jest analiza zachowania sektora bankowości islamskiej w okresie pokryzysowym w porównaniu do sektora bankowości konwencjonalnej. W pierwszej części przedstawiono analizę obecnego kształtu sektora bankowości islamskiej na świecie. W drugiej części zbadano efektywność tego segmentu rynku finansowego. W trzeciej części omówione zostały perspektywy rozwoju sektora w kontekście obecnej sytuacji międzynarodowej oraz politycznej na świecie.

Analiza pozycji bankowości islamskiej na świecie

Istotną determinantą warunkującą aktualny kształt bankowości islamskiej na świecie są czynniki polityczne i społeczne, w szczególności dotyczące bliskiego wschodu, gdzie znajduje się najwięcej aktywów bankowości muzułmańskiej. W 2010 roku rozpoczęła się Arabska Wiosna, czyli seria protestów, przewrotów oraz wojen domowych na bliskim wschodzie i w Afryce Północnej, co znacznie pogorszyło stabilność polityczną w regionie. Niepokoje polityczne objęły w zasadzie cały region MENA (Bliski Wschód i Afrykę północną) oraz kraje Zatoki Perskiej – GCC (rysunek 1).

⁷ M. Vasseux, *The Next Chapter In Islamic Finance, Higher Rewards but Higher Risks*, Oliver Wyman, 2009, s. 6.

Rysunek 1. Działania w ramach Arabskiej wiosny w wybranych krajach islamskich

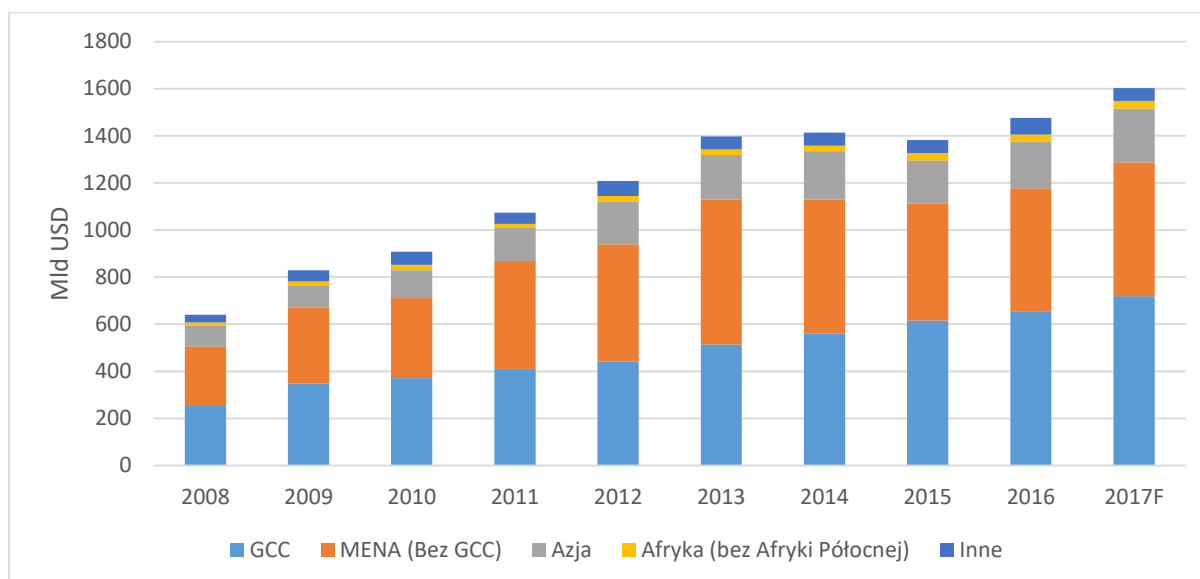

Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/77/Arab_Spring_and_Regional_Conflict_Map.svg (dostęp z dnia 27.06.2018).

Arabska wiosna to nie jedyny czynnik, który miał wpływ na sytuację gospodarczo-polityczną w regionie. Niezwykle istotne są również sankcje nałożone na Iran przez wiele krajów na świecie, co miało znaczące skutki dla irańskiej gospodarki i bankowości islamskiej, bowiem 1/3 jej aktywów dotyczy rynku irańskiego.

W czasach pokryzysowych bankowość muzułmańska kontynuowała stabilny wzrost. Jak podaje baza Orbis (dawniej Bankscope) obecnie na świecie istnieje 208 banków islamskich. Do roku 2013 wartość aktywów sektora bankowości islamskiej przekroczyła 1,4 biliona USD. Oznacza to podwojenie wartości w ciągu zaledwie 5 lat. Mimo iż dynamika jest mniejsza niż w poprzednich latach, to jednak wzrost był liniowy i dość szybki jak na rozwinięty już obszar rynku finansowego. Największym wzrostem charakteryzował się rynek azjatycki (wykres 1.1) oraz MENA (*Middle East and North Africa* – Bliski Wschód i Afryka Północna).

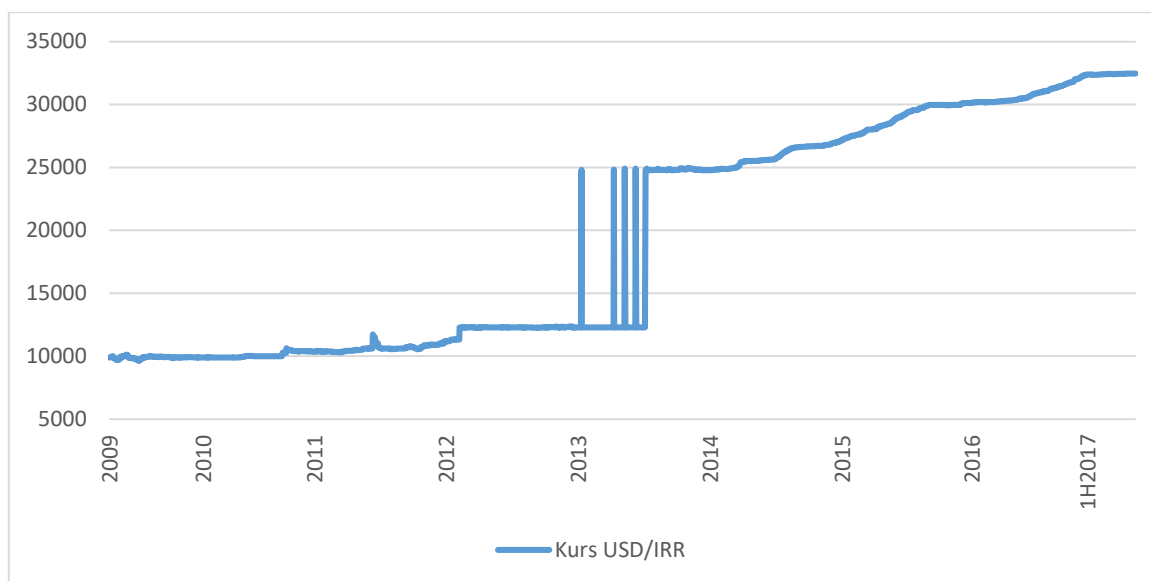
Wykres 1.1. Aktywa banków islamskich w latach 2008-2017 z podziałem na rejony świata

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board

Od 2013 roku nastąpiła stagnacja w zakresie wartości aktywów banków muzułmańskich na świecie. Projekcja na 2017 rok (dane do 2 kwartału) wskazuje jednak, że bankowość muzułmańska ponownie wkroczyła na ścieżkę wzrostu. Istotną kwestią jest także to, że podczas gdy wielkość sektora pozostawała w zasadzie stała, zmieniała się jego struktura geograficzna - do 2015 roku wartość aktywów uległa obniżeniu w rejonie MENA, a w Azji pozostawała na tym samym poziomie. Ciągły i stabilny wzrost utrzymywała GCC (Gulf Countries Cooperation – Rada Współpracy Zatoki Perskiej). Za jeden z najważniejszych powodów takiej sytuacji należy uznać silną deprecjację irańskiego Riala, wynikającą przede wszystkim z sankcji nałożonych na Iran - w roku 2014 kurs skokowo wzrósł z 12000 riali za dolara amerykańskiego do 25000 (wykres 1.2).

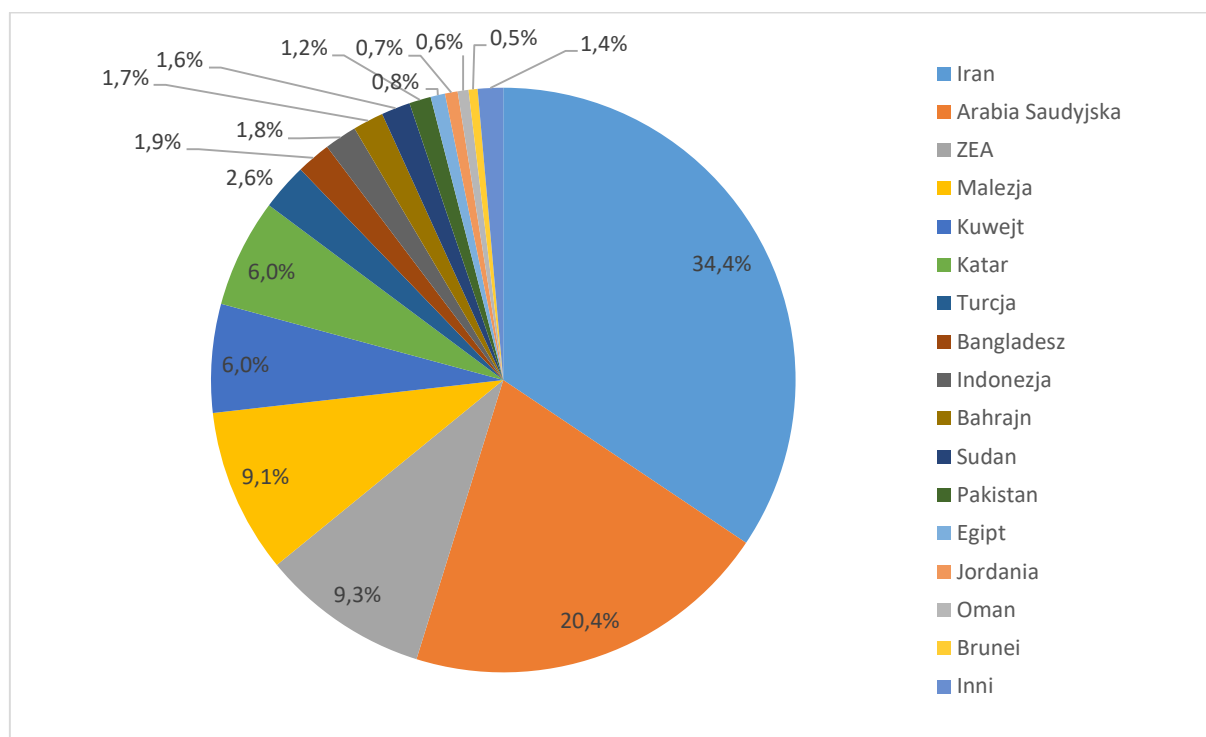
Wykres 1.2. Kurs Riala irańskiego do Dolara amerykańskiego w latach 2009-1H2017

Źródło: <https://pl.investing.com/currencies/usd-irr-historical-data> (dostęp z dnia 25.06.2019).

Taka zmiana kursu istotnie wpłynęła na dane odnośnie struktury światowych aktywów bankowości muzułmańskiej (wykres 1.3). Z tego powodu wzrost spowolnił, ale spadek wartości aktywów w krajach MENA był następstwem deprecjacji irańskiej waluty.

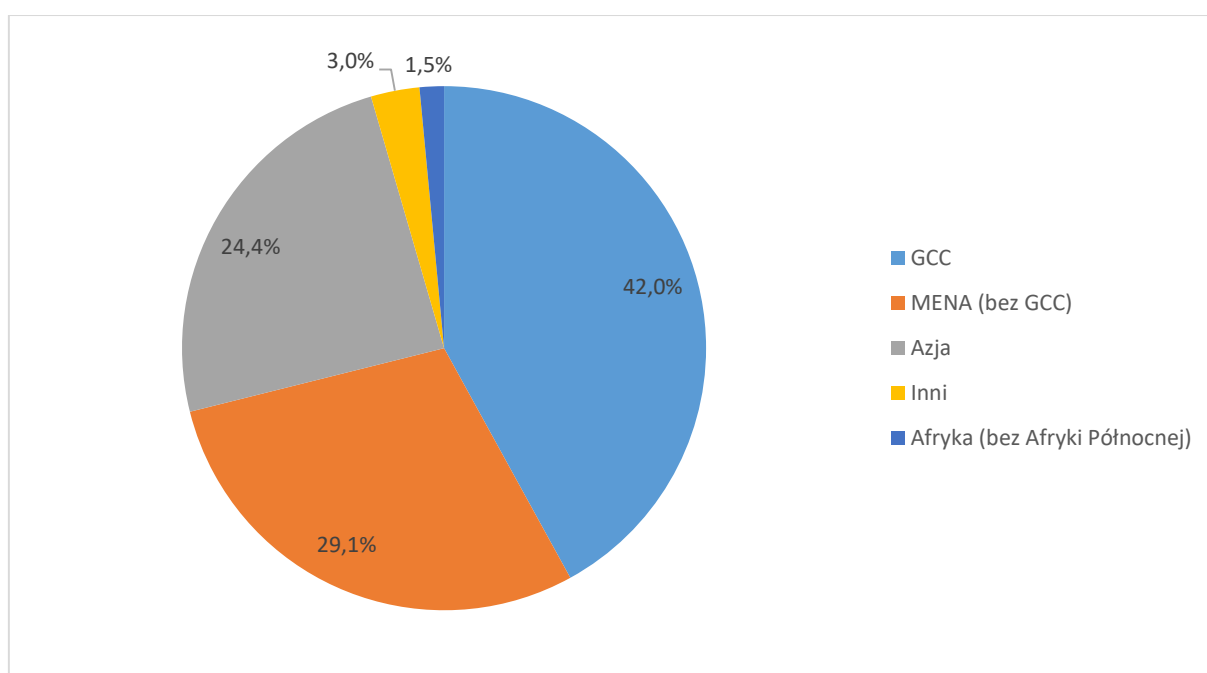
Wykres 1.3. Udział wybranych krajów w globalnych aktywach banków islamskich (dane po przeliczeniu na USD)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Spadek łącznej wartości aktywów banków islamskich nastąpił w 2015 roku, jednak warto zauważyć, że wciąż rosła wartość aktywów w krajach GCC (Arabia Saudyjska, Bahrajn, Katar, Kuwejt, Oman oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie). Od 2015 roku to właśnie ten rejon świata stanowi trzon islamskiej bankowości. Według raportu z roku 2018 udział tego regionu w całości aktywów wynosi 42% (wykres 1.4). Warto też zauważyć, że cztery spośród krajów GCC (Arabia Saudyjska, Katar, Kuwejt, ZEA) należą również do OPEC -Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową, a Bahrajn uznawany jest za jedno z islamskich centrów finansowych⁸. W konsekwencji są to dość bogate i stabilne kraje. To tam właśnie obecnie następują największy rozrost bankowości muzułmańskiej.

Wykres 1.4. Udział wybranych rejonów świata w globalnych aktywach banków islamskich

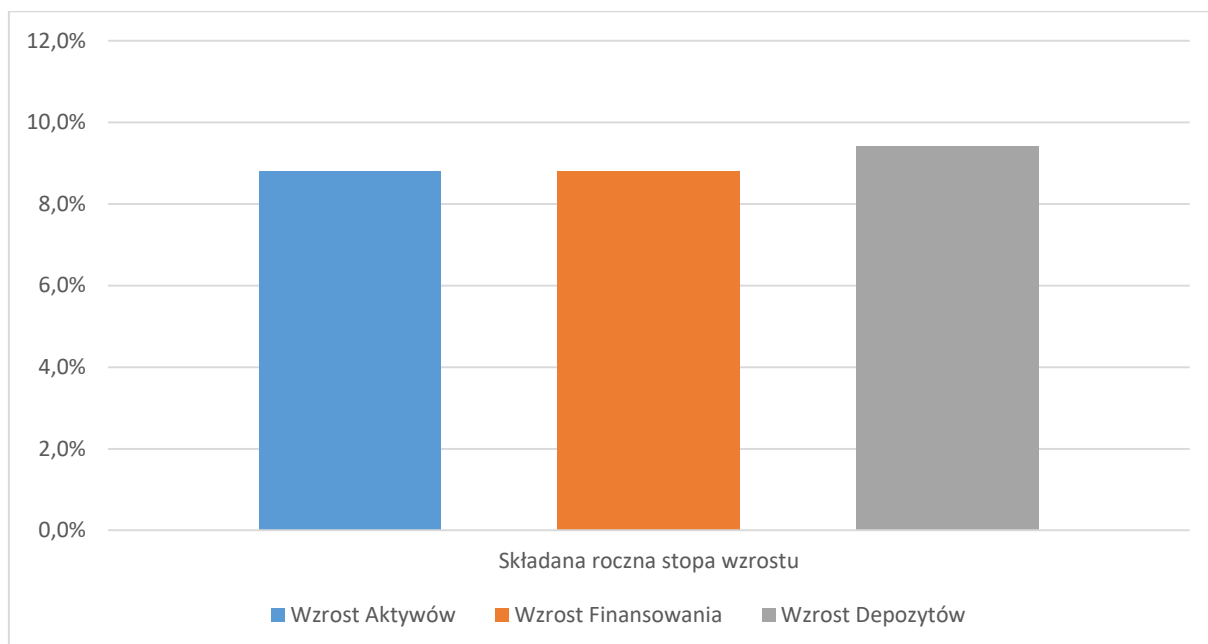

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Bankowość muzułmańska rozwija się także w innych rejonach świata. Nie tylko w Iranie występują problemy związane z deprecjacją waluty. Ze względu na wspomnianą niestabilność polityczną regionu MENA, problemy z kursami walut są dość powszechne. Wpływa to znacząco na statystyki wyrażane w dolarach amerykańskich. Na wykresie 1.5 zaprezentowano średnioroczne tempo wzrostu aktywów bankowości bezodsetkowej za lata 2013-2017 skorygowane o zmiany kursów walut. Pokazana została zatem realna zmiana.

⁸ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *Bankowość Muzułmańska*, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2013, s. 89-91.

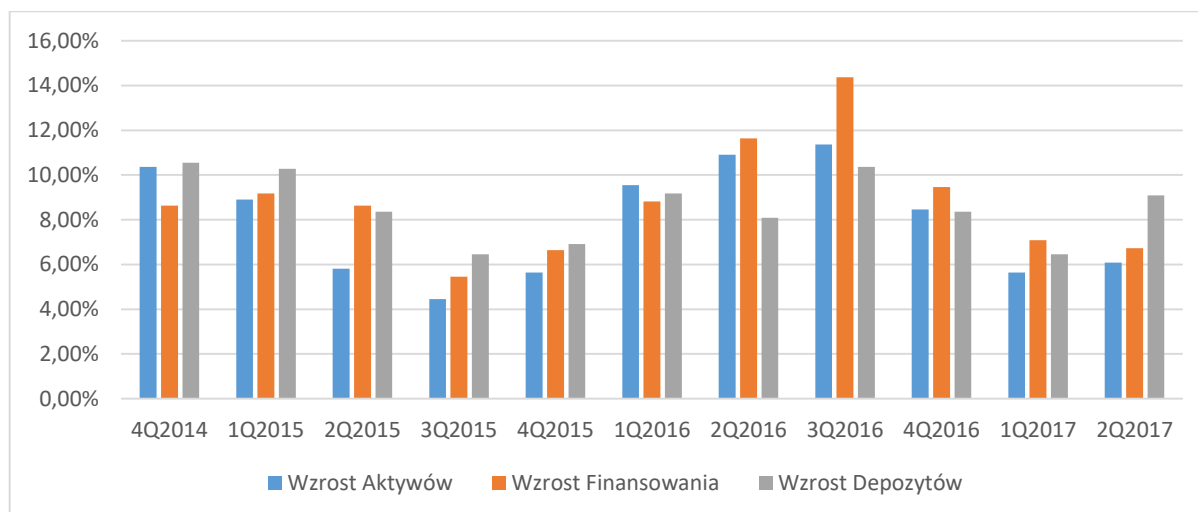
Wykres 1.5. Średnioroczny wzrost aktywów, finansowania oraz depozytów w bankach islamskich za 4Q2013- 2Q2017 w walutach regionalnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

W latach 2013-2017 obserwowano średni roczny wzrost wartości aktywów na poziomie 8,8%. Proporcjonalnie wzrastało również finansowanie, odpowiednik akcji kredytowej w konwencjonalnej bankowości oraz depozyty, odpowiednio w tempie 8,8% oraz 9,4%. Oznacza to zdrowy, organiczny wzrost sektora, w którym finansowanie pokrywane jest przede wszystkim depozytami. Warto zwrócić też uwagę, że wzrost nie miał liniowego charakteru. Dane skorygowane o wpływ kursów walutowych wskazują na spowolnienie w 2015 roku w zakresie wszystkich trzy wielkości, w szczególności dynamiki aktywów. W trzecim kwartale 2015 roku było to 4,2% rok do roku (wykres 1.6). Podobne spowolnienie miało miejsce w 2017 roku. Trudno jednak dopatrywać się jakiegokolwiek cykliczności w badanym okresie, co oznacza brak podobieństwa pomiędzy poszczególnymi kwartałami. 1 kwartał 2015 roku był początkiem słabszego wzrostu, w 2016 rozpoczęło się silne odbicie, a w 2017 roku obserwowane jest znaczne spowolnienie.

Wykres 1.6. Średni roczny wzrost aktywów, finansowania oraz depozytów w bankach islamskich rok do roku za 4Q2014-2Q2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

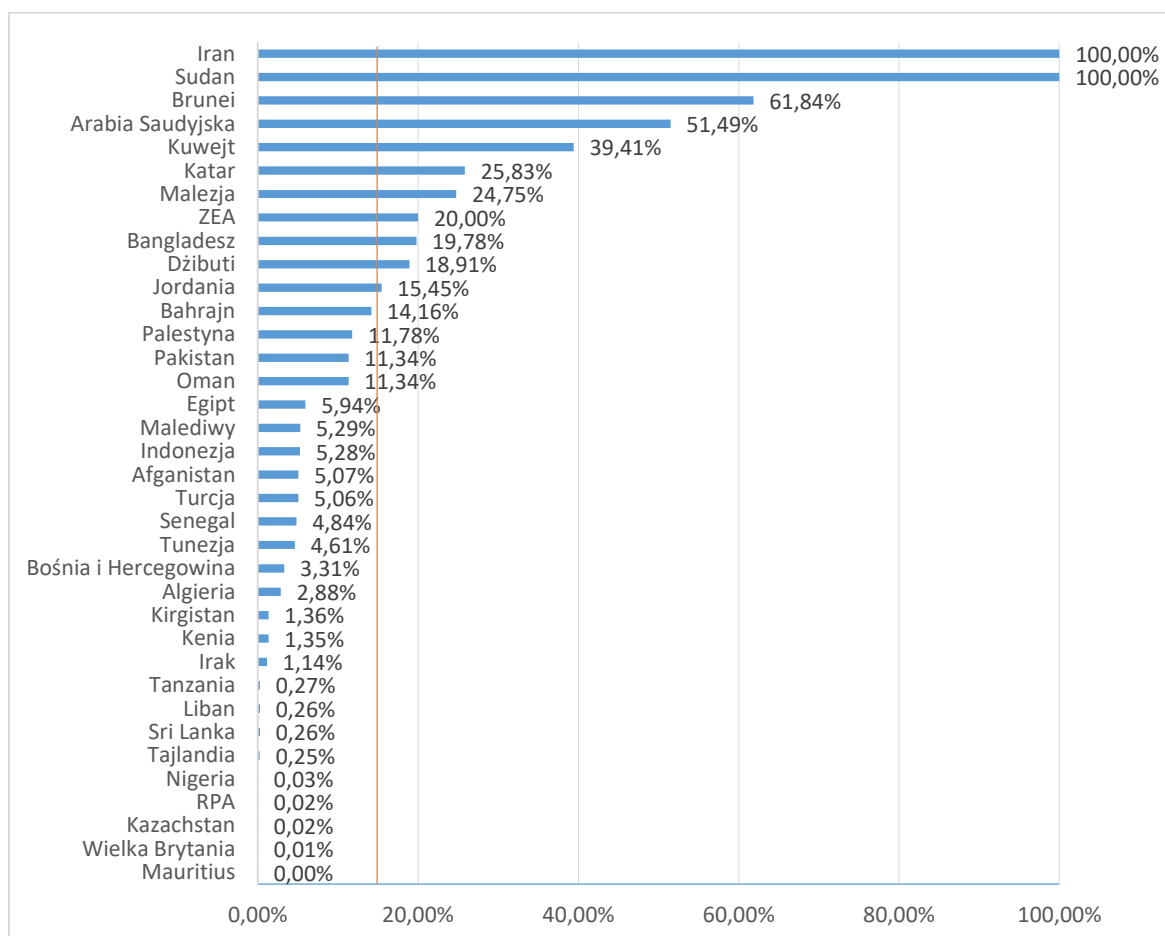
W 2015 roku obserwowano silny wzrost bazy depozytowej, w drugim kwartale był on o 50% wyższy niż dynamika wzrostu aktywów sektora. W 2016 roku z kolei wystąpił szybki wzrost finansowania, szczególnie w trzecim kwartale, co przełożyło się także na wzrost aktywów, choć nieco wolniejszy. Wszystkie trzy pozycje utrzymują natomiast dość proporcjonalny wzrost po uśrednieniu wyników.

Relatywnie szybki wzrost aktywów przekłada się również na wzrost udziału bankowości islamskiej w krajowych sektorach bankowych. W 2016 roku w 19 krajach udziały bankowości muzułmańskiej w sektorze bankowym ogółem wzrosły, w 7 pozostały na tym samym poziomie (także w Iranie i Sudanie gdzie wynoszą 100%), w 6 zanotowano niewielki spadek udziału, jednak są to istotne dla finansów muzułmańskich rynki, takie jak Katar i Egipt. 4 kraje są nowe w zestawieniu. Są to Senegal (5%), Bośnia i Hercegowina (3,6%), Kirgistan (1,5%) oraz Tanzania (0,7%). Z powodu braku wiarygodnych danych zabrakło natomiast wymienionych w raporcie z 2017 roku krajów tj. Singapuru, Azerbejdżanu oraz Jemenu, w których bankowość muzułmańska była systemowo ważna, czyli stanowiła ponad 15% aktywów ogółem sektora bankowego. Bahrajn został zaliczony przez IFSB do krajów o systemowym znaczeniu bankowości islamskiej z racji wysokiej skali emisji obligacji sukuk i powiązań systemowych⁹. W czterech analizowanych krajach bankowość islamska stanowi ponad 50% sektora bankowego. Względem stanu sprzed kryzysu zmieniła się także sytuacja w Sudanie, który stał się drugim krajem po Iranie, gdzie w pełni zislamizowano sektor bankowy. Na wykresie 1.7

⁹ *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board 2018, s. 10-11.

zaprezentowano pełne zestawienie udziałów bankowości islamskiej w sektorze bankowym trzydziestu sześciu krajów świata.

Wykres 1.7. Udział bankowości islamskiej w sektorze bankowym wybranych krajów

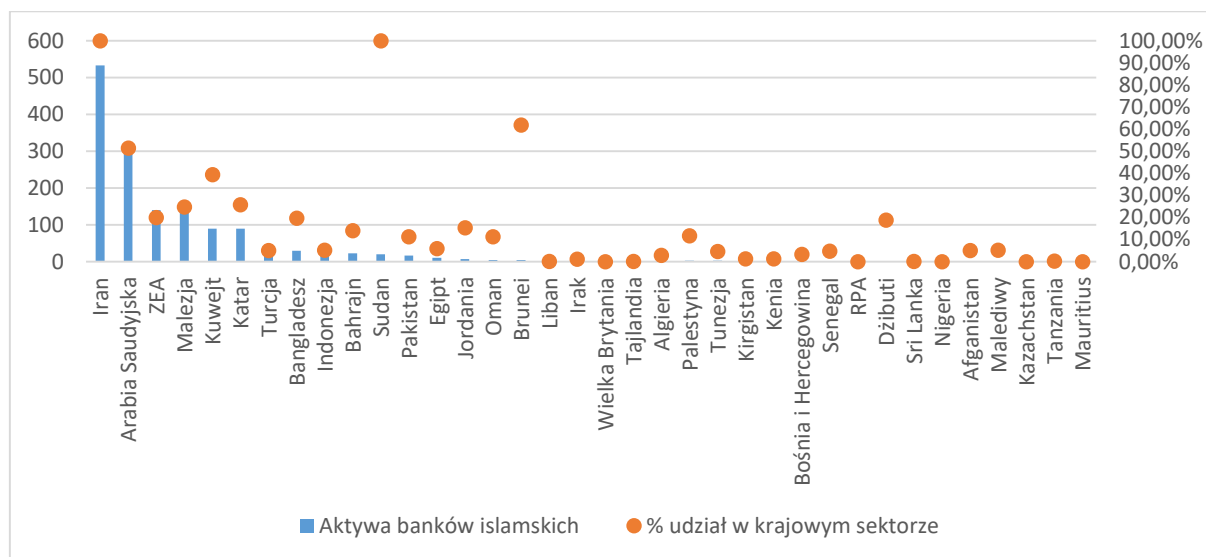

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Warto również zauważyć, że 12 krajów, w których bankowość islamska jest istotna systemowo, odpowiada za 92% całości aktywów bankowości muzułmańskiej na świecie, względem 88% w 2016 roku¹⁰. Na wykresie 1.8 zaprezentowano wartość aktywów oraz udział bankowości islamskiej w sektorze w wybranych krajach. Ważnym jest, że pokazane na wykresie 7 dwanaście krajów nie są obszarami o największej bezwzględnie wartości aktywów.

¹⁰ Ibidem.

Wykres 1.8. Aktywa banków islamskich (w mld USD – lewa oś) oraz udział bankowości islamskiej w sektorze bankowym wybranych krajów (w % - prawa oś)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Na przykład Turcja zajmująca siódme miejsce pod względem wartości aktywów jest na 20 pozycji jeśli chodzi o wielkość udziałów bankowości islamskiej w sektorze (ok. 5,5% sektora bankowego).

Efektywność i stabilność finansowa sektora bankowości islamskiej

Efektywność sektora bankowości muzułmańskiej utrzymuje się na dość dobrym i stabilnym poziomie. Podstawowymi wskaźnikami, które pozwalają zbadać efektywność danego sektora są ROA oraz ROE, czyli odpowiednio zwrot na aktywach i zwrot na kapitale własnym.¹¹ Im wyższy ich poziom tym efektywniejszy bank i lepsza jest jego kondycja finansowa. ROE pozwala określić inwestorom jaki zysk generowany jest przez ich inwestycje, z kolei ROA pozwala zmierzyć na jakim poziomie jest zarządzanie majątkiem oraz zasobami, które bank posiada i jakie na ich podstawie generuje zyski. Przyjmuje się, że dla banków zarówno ROA jak i ROE powinny być jak najwyższe, nie istnieje jednak modelowy poziom, powyżej którego powinny się one znajdować.¹²

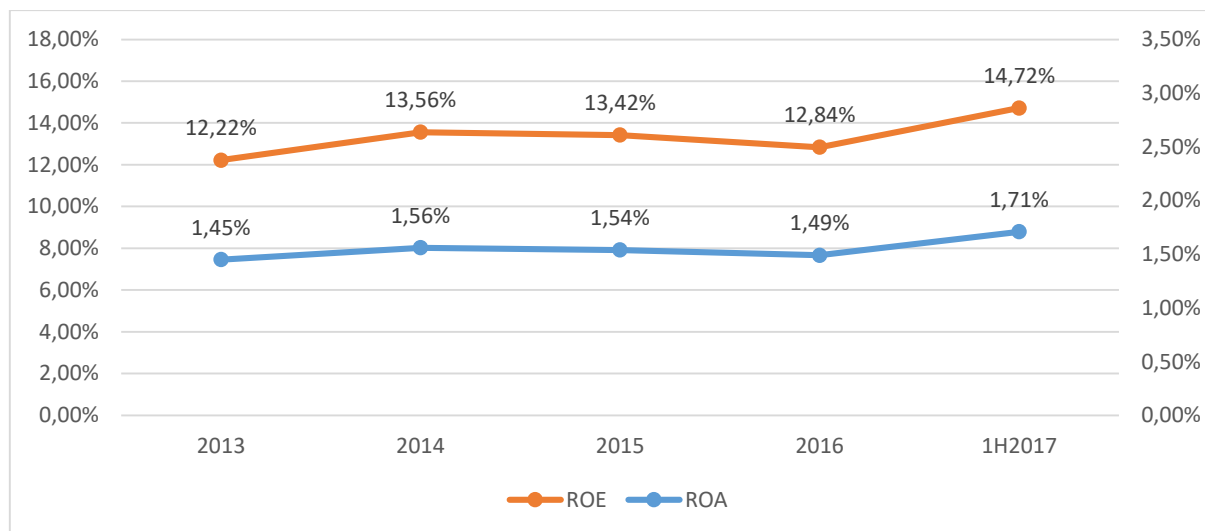
W bankach islamskich oba wskaźniki utrzymują dobry i względnie stabilny poziom z lekkimi odchyleniami w poszczególnych kwartałach (wykres 1.9). ROE utrzymuje się w przedziale między 12-15%, z kolei ROA między 1,45%, a 1,75%. W przypadku ROA jest to

¹¹ K. Kochaniak, *Efektywność finansowa banków giełdowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 57.

¹² R. Kałużny: *Ocena i analiza sytuacji majątkowo-finansowej*. W: *Zarządzanie instytucjami Kredytowymi*, A. Gospodarowicz, A. Nosowski (red.). C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 223-224.

wynik lepszy od średniej światowej. Zgodnie z danymi Banku Światowego w 2015 roku średni światowy poziom ROA brutto dla banków wyniósł 1,3%. Zwrot brutto na kapitale własnym jest porównywalny. Dla banków na świecie wynosił on średnio w 2015 roku 13,7%.

Wykres 1.9. Średnie ROA (prawa oś) i ROE (lewa oś) banków islamskich w latach 2013-1H2017

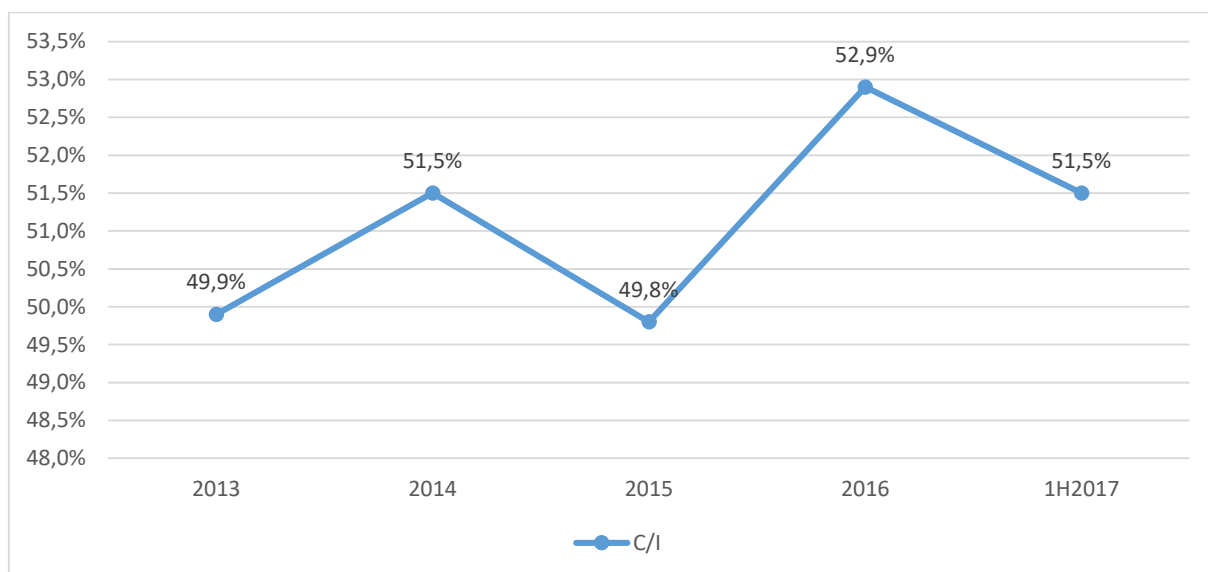

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Uwaga: Wyliczenia uśrednionego ważonego ROA i ROE bazują na danych z w pełni islamskich banków z 15 krajów z wyłączeniem m. in. Egiptu i Iranu z powodu braku danych oraz Afganistanu, ponieważ nie istnieją tam czysto muzułmańskie banki. Zestawienie nie uwzględnia okienek islamskich.

W przypadku badania efektywności sektora istotna jest również efektywność kosztowa. Dobrze obrazuje ją wskaźnik C/I (*Cost to Income*). Im jego wartość jest niższa, tym lepiej dla banku. Musi on być również mniejszy od 1, jeśli przedsiębiorstwo ma uzyskiwać zysk. Wskaźnik C/I to iloraz kosztów i przychodów operacyjnych. Dla banków islamskich, utrzymywał się on w badanym okresie na bardzo dobrym poziomie pomiędzy 0,49, a 0,53 (wykres 1.10). Dla porównania, jak podaje Bank Światowy, w bankach konwencjonalnych w 2013 roku wynosił on 56,1%, jednak już w 2015 roku było to 78,7%, zatem różnica jest bardzo wyraźna i wskazuje na to, że banki muzułmańskie są bardziej efektywne od banków konwencjonalnych. W badanym okresie wskaźnik C/I banków islamskich miał również mniejszą zmienność niż konwencjonalnych, co pokazuje stabilność w modelach biznesowych banków islamskich.

Wykres 1.10. Średni wskaźnik C/I dla banków islamskich w latach 2013-1H2017¹³

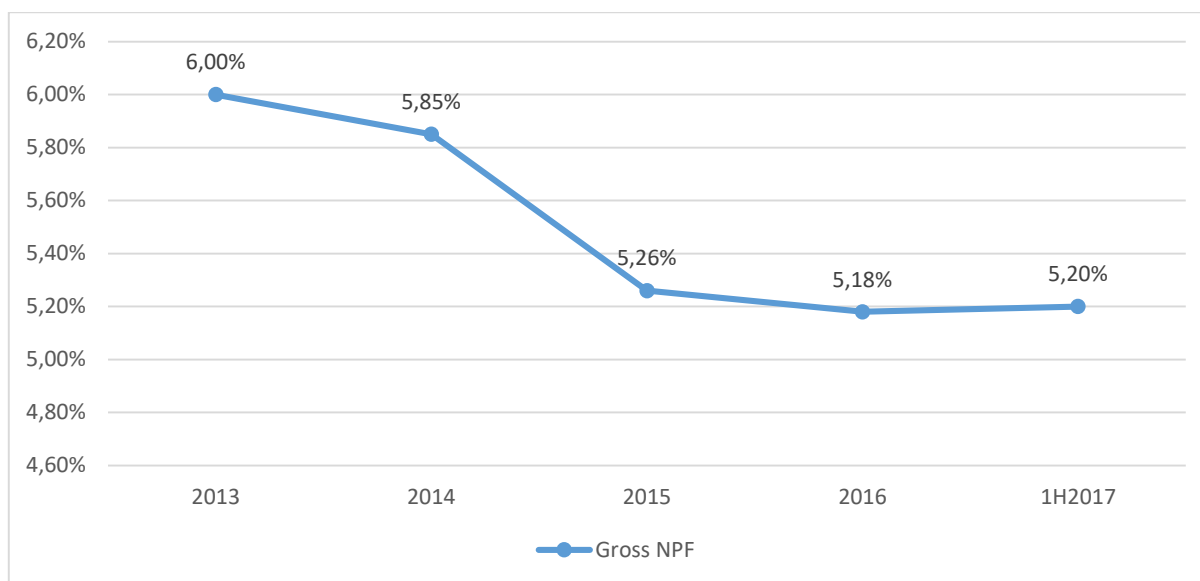
Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Uwaga: Wyliczenia ważonego uśrednionego C/I bazują na danych z 17 krajów i nie uwzględniają Iranu, z powodu braku danych.

Jakość aktywów banków muzułmańskich jest na dobrym poziomie. Dobrym miernikiem tego obszaru działalności jest dla banków islamskich wskaźnik NPF – *Non Performing Financing*. Jest to odpowiednik wskaźnika NPL – *Non Performing Loan* dla banków konwencjonalnych. Z racji tego, że banki muzułmańskie nie udzielają klasycznych kredytów, niepoprawne jest dla nich zastosowanie konwencjonalnego wskaźnika. Można jednak oba wskaźniki porównać. Poziom NPF w analizowanym okresie uległ obniżeniu (wykres 1.11). W 2017 roku wynosił on 5,2%, pozostając mniej więcej na tym samym poziomie od 2015 roku. Jego poziom jest jednak wyższy niż poziom światowego NPL. W 2015 roku według Banku Światowego wyniósł on 4,4% i na podobnym poziomie utrzymuje się on od roku 2011.

¹³ Wyliczenia ważonego uśrednionego C/I bazują na danych z 17 krajów i nie uwzględniają Iranu, z powodu braku danych.

Wykres 1.11. Średni wskaźnik NPF dla banków islamskich w latach 2013-1H2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018*, Islamic Financial Services Board.

Uwaga: wyliczenia ważonego uśrednionego NPF bazują na danych z 17 krajów i nie uwzględniają Afganistanu, z powodu braku danych.

Istotnym przy analizie sytuacji finansowej banku jest wartość jego współczynnika wypłacalności, czyli adekwatność kapitałowa. Jest to stosunek kapitałów własnych do aktywów i zobowiązań banku ważonych ryzykiem. Określa między innymi odporność instytucji finansowej na ewentualny kryzys. Zgodnie z postanowieniami Komitetu Bazylejskiego (Bazylea III) wartość tego współczynnika musi być wyższa niż 8% powiększone o zastosowane w danym kraju bufory kapitałowe.¹⁴ W bankach islamskich w analizowanym okresie poziom adekwatności kapitałowej wykazywał wyraźny trend spadkowy. Porównując jednak wartości łącznego współczynnika kapitałowego w krajach islamskich do uśrednionego poziomu na świecie wypada on wciąż w badanej grupie znacznie lepiej. Zgodnie z danymi Banku Światowego współczynnik wypłacalności dla banków na świecie wynosił średnio w 2015 roku 10,3%, a zatem dużo znacznie niższy niż dla bankowości muzułmańskiej.

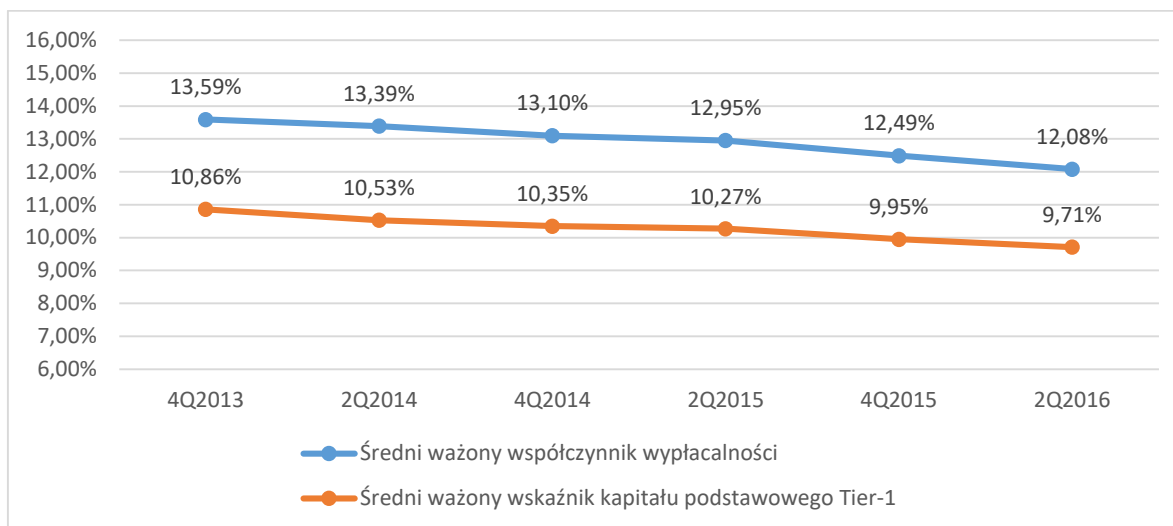
Z perspektywy oceny wypłacalności banków istotny jest także poziom kapitału *Tier 1*, czyli kapitału najlepszej jakości. Składają się niego tzw. CET1 (*Common Equity Tier 1*) czyli zyski zatrzymane, otwarte rezerwy, fundusze ogólnego ryzyka bankowego i wszystkie wyemitowane akcje zwykłe oraz AT1 (*Additional Tier 1*), czyli wyemitowane akcje uprzywilejowane oraz hybrydowe instrumenty finansowe.¹⁵ Według Bazylei III minimalny

¹⁴ *The Basel Framework*, Basel Committee on Banking Supervision 2019, s. 139.

¹⁵ *Ibidem*, s. 48.

poziom kapitału Tier 1 powinien wynosić 6%¹⁶. Bankowość islamska jako całość spełnia te wymogi (wykres 1.12).

Wykres 1.12. Średnia wartość łącznego współczynnika kapitałowego banków islamskich w latach 4Q2013-2Q2016

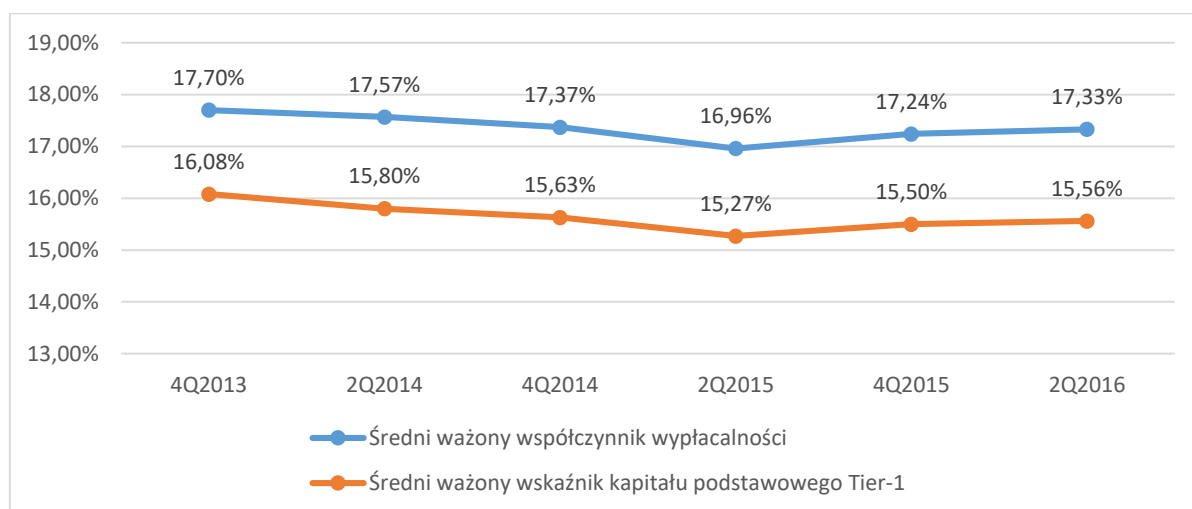
Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2017*, Islamic Financial Services Board.

Statystyki te jednak są mocno zniekształcone ze względu na sytuację ekonomiczną w Iranie, w którym znajduje się 34,3% wszystkich aktywów banków islamskich. Na podstawie analizy wykresu 1.13, można stwierdzić, że po wyłączeniu z badań Iranu poziom kapitałów własnych banków islamskich jest blisko 70% wyższy niż w bankach konwencjonalnych oraz nie występuję trend spadkowy. Widać jedynie pogorszenie sytuacji w 2015 roku, jednak później trend wyraźnie jest wzrostowy.

Przedstawione wyniki badań potwierdzają zatem, że efektywność i stabilność bankowości islamskiej jest na bardzo dobrym poziomie, często lepszym niż w przypadku klasycznej bankowości. Istotnym problemem, z którym muszą mierzyć się badacze w krajach zachodnich jest częsty brak danych dotyczący banków islamskich oraz ich nieaktualność. Podane w pracy dane odnośnie adekwatności kapitałowej są już nieaktualne. Dotyczą okresu do 2016 roku, ponieważ raport IFSB z 2018 roku ich nie uwzględnia. Z roku na rok zmienia się również metodologia liczenia niektórych wskaźników, a część krajów, jak np. Iran nie jest uwzględniana.

¹⁶ Ibidem, s. 139.

Wykres 1.13. Uśredniona adekwatność kapitałowa banków islamskich w latach 4Q2013-2Q2016 (z wyłączeniem Iranu)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2017*, Islamic Financial Services Board.

Oprócz tego problemem jest brak anglojęzycznych źródeł, a bariera językowa blokuje korzystanie ze źródeł w języku arabskim. Stąd też sporządzona w pracy analiza może nie w pełni odpowiadać aktualnemu stanowi sektora bankowości muzułmańskiej na świecie, aczkolwiek jest najpełniejszą możliwą do sporządzenia na podstawie dostępnych źródeł.

Perspektywy rozwoju bankowości islamskiej

Bankowość islamska jest swego rodzaju fenomenem w historii finansów. Jest to bardzo młoda koncepcja, powstała w latach 50-tych, a w praktyce wdrożona w 70-tych. W tym czasie sektor ten zwiększył wartość aktywów do poziomu 1,6 bln USD, a w 4 krajach stanowi ponad 50% całego sektora bankowego. Imponujące jest tempo wzrostu wartości aktywów utrzymujące się do czasów kryzysu *subprime* na poziomie 20-30% rocznie. To z resztą jedna z istotnych przyczyn znaczącego wzrostu zainteresowania tym segmentem rynku. Po kryzysie tempo wzrostu zwolniło i od 2013 roku wynosi około 9% rocznie.

Brak jest jednoznacznego stanowiska w zakresie przyszłości bankowości islamskiej. Jej przyszły rozwój uzależniony będzie od bardzo wielu czynników. Jako podstawowy problem należy wskazać niepewność polityczną w rejonie GCC oraz MENA. Te dwa rejony razem odpowiadają za ponad 70% aktywów całego sektora. W momencie większego konfliktu w tym rejonie, sektor może ulec poważnemu załamaniu. A ognisk zapalnych w tamtym rejonie jest bardzo wiele. Choćby wspomniana Arabska Wiosna, która choć już się zakończyła, to stanowi dla rejonu duże ryzyko polityczne. Napięte pozostają stosunki krajów muzułmańskich z Izraelem. Trwa wojna w Syrii, w którą angażują się światowe mocarstwa, a także lokalna

potęga militarna, czyli Turcja. Choć państwo islamskie wydaje się być pokonane, wciąż nie wiadomo jak rozwinie się sytuacja w regionie, np. w zrujnowanym wojnami Iraku. Rosną napięcia pomiędzy Iranem a Arabią Saudyjską, a są to dwie w zasadzie największe poza Turcją potęgi wśród krajów islamskich, w których ulokowana jest ponad połowa aktywów bankowości muzułmańskiej na świecie. Są to jednocześnie wielcy eksporterzy ropy naftowej, co w przypadku ewentualnego konfliktu może mieć wielkie znaczenie dla światowej gospodarki, a także światowych finansów. Wciąż trwa również wojna w Afganistanie, napięcia trwają między Pakistanem i Indiami (a są to państwa dysponujące bronią jądrową), a między Sudanem i Sudanem Południowym w zasadzie wciąż trwają walki. To wszystko sprawia, że dalszy rozwój bankowości islamskiej może być zagrożony, a obecne konflikty wpływają na pewno na jego spowolnienie. Doskonałym przykładem jest tutaj Liban, który prof. Piotr Masiukiewicz, za R. Wilsonem, przytacza jako przykład pierwszego islamskiego centrum finansowego. Wszystko jednak zmieniło się w 1975 roku, gdy wybuchła wojna domowa. Wcześniej ze względu na prawo ustanawiające tajemnicę bankową kraj ten można było określić jako Szwajcarię Bliskiego Wschodu.¹⁷ Konflikt zbrojny sprawił, że obecnie, choć sektor finansowy pozostaje tam dobrze rozwinięty, to środek ciężkości finansów muzułmańskich przeniósł się nad Zatokę Perską.¹⁸ Ze względu na swoje religijne podstawy bankowość islamska skierowana jest przede wszystkim do muzułmanów i choć w większości oferta skierowana jest nie tylko do muzułmanów, to jednak widać, że największe sukcesy odnosi ona w krajach, które można określić jako muzułmańskie. A zatem w przypadku konfliktu zbrojnego w tych regionie cała bankowość islamska może bardzo ucierpieć.

Kolejną kwestią jest sytuacja ekonomiczna krajów tego regionu, przede wszystkim Iranu. Ze względu na sankcje gospodarka kraju kuleje. Stopa inflacji uległa obniżeniu, lecz wciąż utrzymuje się na poziomie około 10%. PKB jest mocno niestabilne. W 2015 roku PKB zmalało o 1,3%, w 2016 wzrosło o ponad 13%, a w 2017 roku nastąpił wzrost 4,3%¹⁹. Waluta jest bardzo niestabilna (wykres 1.2) i następuje jej ciągła deprecjacja. Do tego dochodzi niekorzystna sytuacja międzynarodowa, co za tym idzie przyszłość Iranu i jego gospodarki jest nieprzewidywalna.

Jeśli jednak nie wybuchnie żaden większy konflikt zbrojny w tym rejonie, a napięcia między Iranem, a światem zachodnim i Izraelem osłabną, to rozwój bankowości islamskiej wydaje się być niezagrażony. Wojna w Syrii zdaje się powoli zmierzać do końca, a Państwo

¹⁷ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*

¹⁸ R. Wilson, *Economic Development in the Middle East*, Routledge, London 1994, s. 94.

¹⁹ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IR> (dostęp 12.01.2019).

Islamskie wydaje się być pokonane. Dobra koniunktura na świecie, a także wciąż bardzo wysokie zużycie ropy naftowej także stanowią siłę napędową gospodarki krajów GCC i MENA, co ma bezpośredni wpływ na bankowość muzułmańską. Rośnie także liczba muzułmanów w Europie, można zatem spodziewać się coraz większego rozwoju bankowości islamskiej na Starym Kontynencie, przede wszystkim w formie okienek islamskich.

Potencjał samej koncepcji bankowości bezodsetkowej jest na pewno znacznie większy niż obecna wielkość tego sektora. Konwencjonalna bankowość wiele mogłaby od niej zaczerpnąć, chociażby kontrakty oparte na zasadzie PLS, które w klasycznej bankowości w zasadzie nie występują. Co za tym idzie, ze względu na swoją wyjątkowość prawdopodobnie ta forma bankowości dalej będzie się rozwijać jednak czekają ją duże zmiany, aby móc konkurować ze światowymi gigantami.

Ciekawym przykładem potencjalnego kierunku rozwoju bankowości islamskiej jest Malezja. W tym kraju funkcjonują obok siebie: system bankowości konwencjonalnej i muzułmańskiej, która stanowi jedną czwartą sektora. Z obu systemów mogą korzystać zarówno muzułmanie, jak i wyznawcy innych religii. Bankowość bezodsetkowa jest natomiast wspierana przez państwo. Tego rodzaju model będzie prawdopodobnie dominującym w najbliższych latach w krajach, gdzie przeważają muzułmanie. Istnieje tam Narodowa Rada ds. Shariatu, która wydaje fatwy odnośnie malezyjskiego prawa handlowego. Zachęca ona banki islamskie do kreatywności w zakresie tworzenia różnego rodzaju kontraktów i produktów bankowych. Malezja jest wyjątkowa ze względu na dość luźne podejście do zasad prawa shariatu. W Malezji funkcjonuje muzułmański rynek kapitałowy, a Narodowa Rada ds. Shariatu opracowała islamskie instrumenty pochodne, takie jak kontrakty forward, swap i opcje. W bardziej konserwatywnych krajach jak Iran byłoby to niemożliwe. W Malezji funkcjonuje również rynek międzybankowy, którego celem jest pozyskiwanie krótkoterminowego finansowania.

Podsumowanie

Rozwój bankowości muzułmańskiej pozostał niezakłócony przez kryzys *subprime* i trwa do dzisiaj, choć jego tempo spowolniło. Problemy, z którymi obecnie mierzy się bankowość muzułmańska wynikają jednak głównie z problemów politycznych krajów muzułmańskich, a nie z samej koncepcji. W konsekwencji rozwój tego obszaru bankowości wciąż pozostaje niezagrożony, a jej udział w światowym sektorze bankowym prawdopodobnie będzie stale rósł.

Analiza wielkości sektora wskazuje na dość stabilny wzrost, jednak trzykrotnie wolniejszy niż przed kryzysem finansowym z lat 2007-2009. Co najważniejsze jak wykazała analiza efektywności, rentowność utrzymuje się na dobrym poziomie, często lepszym niż w

klasycznej bankowości. Efektywność kosztowa jest również na zadowalającym poziomie. Banki islamskie wykazują znacznie niższy wskaźnik C/I niż banki odsetkowe. Jakość aktywów jest również satysfakcjonująca, na co wskazuje niski wskaźnik NPF. Pozytywnie ocenić należy także wysokie wartości łącznego współczynnika kapitałowego.

Przed bankowością muzułmańską rysuje się wiele wyzwań, ale również szans. Jej przyszłość zdeterminowana pozostaje silnie przez sytuację międzynarodową w rejonach największej koncentracji aktywów banków islamskich.

Bibliografia

Górak-Sosnowska K., Masiukiewicz P. *Bankowość Muzułmańska*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013.

Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018, Islamic Financial Services Board 2018.

Kałużny R. *Ocena i analiza sytuacji majątkowo-finansowej*. W: *Zarządzanie instytucjami kredytowymi*. Red. A. Gospodarowicz, A. Nosowski. C.H. Beck, Warszawa 2012.

Kochaniak K. *Efektywność finansowa banków giełdowych* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2010.

The Basel Framework, Basel Committee on Banking Supervision 2019.

Vasseux M., *The Next Chapter In Islamic Finance, Higher Rewards but Higher Risks*, Oliver Wyman, 2009.

Wilson R. *Economic Development in the Middle East*, Routledge, London 1994. Islamic Financial Services Industry Stability Report 2017, Islamic Financial Services Board 2017.

Źródła internetowe

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IR> (12.01.2019).

Rozdział 2

Zmiany regulacyjne w zakresie ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu w bankowości europejskiej

Paweł Dyrduł

Wstęp

Pranie pieniędzy oraz finansowanie terroryzmu to praktyki, zjawiska penalizowane przez ustawodawstwa poszczególnych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Jednakże, w obecnej sytuacji rynkowej oraz politycznej oba procedery nie są skrępowane terytorialnie. Coraz częściej działania te przybierają charakter międzypaństwowy, transgraniczny. Stąd można sformułować wniosek, iż proceder prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu może mieć miejsce w każdym kraju na świecie²⁰, co więcej dane przedsięwzięcie wyczerpujące znamiona wspomnianych czynów zabronionych może być dokonywane w jednym niż więcej państwie.

Dyrektywa Anti-Money Laundering IV jako instrument przeciwdziałania zjawiskom prania pieniędzy i finansowania terroryzmu

Zagwarantowanie przez europejską legislatywę w Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej²¹ podstawowych swobód dla rynku wspólnotowego tj. swobody świadczenia usług, swobody przedsiębiorczości, a także swobody przepływu kapitału oraz różnice w poszczególnych ustawodawstwach państw członkowskich dotyczących problematyki prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu stanowiły impuls legislacyjny do podjęcia prac nad ujednoczeniem przepisów dotyczących ograniczania i przeciwdziałania powyższym procederom. W konsekwencji powstawał szereg aktów wspólnotowego prawa pochodnego w postaci rozporządzeń oraz dyrektyw, z których aktualnie obowiązującą, transponowaną do poszczególnych ustawodawstw krajowych, jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, zmieniająca rozporządzenie

²⁰ Tak też: P. Chodnicka, *Ekonomika prania brudnych pieniędzy*, „Oeconomia Copernicana”, nr 4, 2011, s.74.

²¹ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 326/49.

Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 648/2012 i uchylająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/60/WE oraz dyrektywę Komisji 2006/70/WE²² (zwana dalej: AML IV).

Unijny legislator już w na początku preambuły dyrektywy AML IV podkreśla, iż działalność przestępcza mająca na celu pranie pieniędzy oraz finansowanie terroryzmu wciąż stanowią poważny problem, który winien być przedmiotem rozważań na szczeblu ponadnarodowym. Ma to związek przede wszystkim z transgranicznym charakterem wspomnianych działań, których skutki mogą dotknąć zarówno sektory finansowe poszczególnych państw członkowskich, jak i mogą zaszkodzić integralności, stabilności i wiarygodności sektora finansowego Unii Europejskiej. Zwraca się również uwagę na fakt, iż wskazane konsekwencje mogą stanowić zagrożenie dla dalszego rozwoju unijnego rynku wewnętrznego i międzynarodowego.

Ryzyko prania pieniędzy i finansowanie terroryzmu jako problem w działalności bankowej

Podstawowymi czynnościami bankowymi, które realizują w ramach swojej oferty banki (instytucje kredytowe) prowadzące działalność gospodarczą na terytorium Unii Europejskiej są lokowanie środków pieniężnych, umożliwienie ich podjęcia klientom, a także pośredniczenie w ich transferze pomiędzy podmiotami nadwyżkowymi i deficytowymi. Stąd, są one szczególnie narażone na ryzyko związane z transferem, lokowaniem, podejmowaniem środków pochodzących z nielegalnych źródeł²³. W ciągu dnia w systemie bankowym danego państwa rejestrowanych, przetwarzanych, dokonywanych jest tysiące różnego rodzaju transakcji. Znaczna ich część to rejestracja standardowych operacji mających legalne źródło. Jednakże, jak pokazują badania, a także statystyki część z przeprowadzonych operacji bankowych reprezentuje działania patologiczne dla systemu, tj. pranie pieniędzy²⁴.

Ryzyko w działalności bankowej jest elementem nieodzownym, którego nie można w pełni wyeliminować. Można nim jednak zarządzać, minimalizować, doprowadzać do akceptowalnego poziomu. Aktualnie brak jest pełnej, wyczerpującej definicji ryzyka bankowego. W literaturze kładzie się przede wszystkim nacisk na definiowanie ryzyka od

²² Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 141/73.

²³ Tak też: J. Cichorska, *Produkty i usługi*, (w:) *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, (red.) M. Klimontowicz, ZBP, Warszawa 2017, s.102.

²⁴ T. Kuijlen, G. Migut, *Wykrywanie nadużyć i prania brudnych pieniędzy*, StatSoft, dostęp: https://media.statsoft.pl/_old_dnn/downloads/finanse/04fraud.pdf (15.10.2019).

strony negatywnej, co nie obrazuje w pełni jego istoty. Na szczęście coraz więcej autorów zwraca uwagę na fakt, iż ryzyko powinno być także definiowane od strony pozytywnej²⁵.

Ryzyko definiowane od strony negatywnej najczęściej utożsamiane jest z nieosiągnięciem przez bank zamierzonych celów. W uproszczeniu oznacza to dla banku zmniejszenie zysków, poniesienie strat, zagrożenie utratą płynności itp²⁶. Jednakże, może się również zdarzyć, iż niektóre sytuacje pomimo tego, iż potoczyły się inaczej aniżeli bank zakładał, przyniosły efekt pozytywny. Oznacza to, iż ich efekt przyczynił się do poprawy sytuacji finansowej banku²⁷ (ryzyko pozytywne). Przykładem zdarzenia negatywnego może być zaprzestanie spłaty kredytu przez kredytobiorcę, a zdarzenia pozytywnego - zmiana kursu walutowego na korzyść banku.

Tradycyjnie w działalności bankowej wyróżnia się pięć podstawowych rodzajów ryzyka: kredytowe, płynności i wypłacalności, rynkowe oraz operacyjne. Zaklasyfikowanie ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu do jednej z zaprezentowanych kategorii nie jest oczywiste. Wydaje się, iż najbardziej odpowiednim wyborem byłoby ryzyko operacyjne. Zdefiniowane ono zostało w 2004 r. na gruncie Nowej Umowy Kapitałowej (Bazylea II)²⁸. W myśl Nowej Umowy Kapitałowej ryzyko operacyjne obejmuje ryzyko osiągnięcia przez bank straty, która może mieć miejsce na skutek nieodpowiednich lub zawodnych procedur, personelu i systemów²⁹. Powyższa definicja wskazuje, iż ryzyko prania pieniędzy może się zmaterializować na skutek zawodnego działania przyjętych przez bank procedur, systemów bądź błędów pracowników. Przykładem takiego działania może być niedopełnienie przez pracownika banku wymaganych formalności w związku z identyfikacją klienta, który składa dyspozycję transferu środków pieniężnych.

Zaklasyfikowanie wystąpienia procederów regulowanych przez dyrektywę AML IV jako skutków materializacji ryzyka operacyjnego nie oznacza, iż efekt tychże czynności również będzie dla banku traktowany jako materializacja ryzyka operacyjnego. Bank, który był ogniwem, pośrednikiem w transakcji prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu musi liczyć się (oprócz sankcji prawnych za niedopełnienie obowiązków wynikających z dyrektywy AML

²⁵ Tak też m.in.: M. Thlon, *Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka w działalności gospodarczej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 902, Kraków 2013, s. 19.

²⁶ Tak też: M. Iwanicz-Drozdowska, W. L. Jaworski, A. Szelągowska, Z. Zawadzka, *Bankowość – instytucje, operacje zarządzanie*, Warszawa 2017, Poltext, s. 231.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Basel Committee on Banking, *Supervision International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*.

²⁹ R. Wierzba, M. Iwanicz-Drozdowska, B. Lepczyński, *Nowa Umowa Kapitałowa Bazylejskiego Nadzoru Bankowego – konsekwencje dla gospodarki i sektora bankowego w Polsce*, Raport z badań sfinansowanych przez Komitet Badań Naukowych w ramach projektu zarejestrowanego pod numerem 2 H02C 071 22, Gdańsk 2004, s. 21.

IV) z utratą reputacji na rynku. Oznacza to, iż jest możliwe wyodrębnienie nowego rodzaju ryzyka w działalności bankowej – ryzyka utraty reputacji, które można zdefiniować jako ryzyko negatywnego odbioru instytucji przez klientów, kontrahentów, inwestorów, akcjonariuszy, nadzorców, regulatorów oraz opinię publiczną³⁰. Warto zaznaczyć, iż ryzyko reputacji zostało przez Bazyleę II wyłączone z komponentów ryzyka operacyjnego – stanowi oddzielny typ ryzyka. Trzeba jednak mieć na uwadze, iż ryzyko reputacji często jest skorelowane z ryzykiem operacyjnym, ponieważ jego materializacja dokonuje się z reguły jako skutek zaistnienia ryzyka operacyjnego³¹.

Pojęcie prania pieniędzy

Proceder prania pieniędzy ma swoje korzenie w Stanach Zjednoczonych, upowszechnił się on podczas okresu prohibicji (lata dwudzieste XX w.). Wtedy to właśnie na obszarze USA zaczęły tworzyć się pierwsze mafijne struktury, które czerpały swoje przychody z nielegalnej produkcji, sprzedaży, przemytu alkoholu, a także z hazardu. Jednakże, dla ukrycia swoich nielegalnych źródeł dochodów prowadziły one działalność handlową, usługową najczęściej w postaci sklepów spożywczych lub pralni, a więc miejsc gdzie w dość łatwy sposób można było manipulować wartością dziennych obrotów. Właśnie od wspomnianych pralni wzięła się nazwa „pranie brudnych pieniędzy”. W toku prowadzonej legalnej działalności gospodarczej członkowie organizacji przestępczej księgowali („prali”) środki pieniężne pochodzące z nielegalnych źródeł („brudne pieniądze”), które razem z wypracowanym utargiem były przedmiotem opodatkowania, a następnie trafiały do właścicieli i do gospodarki („czyste pieniądze”)³².

Obecnie pojęcie prania pieniędzy definiowane jest wielorako. K. Lewandowska zjawisko to definiuje jako ukrywanie nielegalnych źródeł swoich dochodów i nadawanie im legalności, a także włączenie ich do legalnego obrotu³³. Podobną definicję prezentuje m.in. E. Pływaczewski. Według niego pranie pieniędzy to „ukrywanie za pomocą różnorodnych działań nielegalnego pochodzenia uzyskanych korzyści, co warunkuje możliwość bezpiecznego (bezkarnego) ich włączenia do legalnego obrotu finansowego i gospodarczego”³⁴.

³⁰ D. Garczyński, *Inne ryzyka*, (w:) *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, (red.) M. Klimontowicz, ZBP, Warszawa 2017, s. 338.

³¹ Tak też: M. Zaleska (red.), *Bankowość*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 194.

³² M. Hryniewiecka, *Pranie brudnych pieniędzy jako przykład przestępstwa gospodarczego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 74/4, 2014, s. 318.

³³ K. Lewandowska, *Zjawisko prania brudnych pieniędzy*, „Journal of Finance and Financial Law”, nr 4 (16), 2017, s. 60.

³⁴ E. Pływaczewski, *Pranie brudnych pieniędzy nowym wyzwaniem dla systemu ekonomiczno-finansowego w Polsce*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 1993, s. 17.

Zaprezentowane definicje wskazują, że każdy proceder prania pieniędzy łączy dwa elementy: ukrywanie nielegalnego pochodzenia środków pieniężnych oraz legalne wprowadzenie „brudnych” pieniędzy do gospodarki. Obie definicje skupiały się w swej budowie na wprowadzeniu środków pochodzących z nielegalnych źródeł do gospodarki krajowej. Jednakże, jak już zostało nadmienione wcześniej, proceder prania pieniędzy przyjmuje coraz częściej charakter transgraniczny. W ujęciu transgranicznych procedura prania pieniędzy polega na wyprowadzeniu nielegalnych środków finansowych z kraju, gdzie zostały one pozyskane, a następnie przetransferowaniu ich do państwa, które umożliwia ich przekształcenie w dochód legalny. Zazwyczaj krajami dokonującymi takiego przekształcenia „brudnych” środków w „czyste” są tzw. raje podatkowe³⁵.

Na potrzeby dyrektywy AML IV, w celu zniwelowania różnic interpretacyjnych pojęcia pranie pieniędzy, legislator europejski zdecydował się na zmieszczenie w art. 1 ust. 3 definicji legalnej. Przepisy prania pieniędzy będzie dopuszczać się osoba fizyczna, która popełnia czyn polegający na:

a) konwersji lub przekazaniu mienia, ze świadomością, że pochodzi ono z działalności przestępczej lub z udziału w takiej działalności, w celu ukrywania lub zatajania nielegalnego pochodzenia tego mienia lub udzielenia pomocy dowolnej osobie, które bierze udział w takiej działalności, dla umożliwienia tej osobie uniknięcia konsekwencji prawnych takiego działania,

b) ukryciu lub zatajeniu prawdziwego charakteru mienia, jego źródła, miejsca położenia, rozporządzania nim, przemieszczenia, praw odnoszących się do mienia lub własności mienia, ze świadomością, że mienie to pochodzi z działalności przestępczej lub z udziału w takiej działalności,

c) nabyciu, posiadaniu lub użytkowaniu mienia ze świadomością w momencie jego otrzymania, że mienie to pochodzi z działalności przestępczej lub z udziału w takiej działalności,

d) udziału lub współdziałaniu w popełnieniu, usiłowaniu popełnienia oraz pomocnictwie, podżeganiu, ułatwianiu oraz doradzaniu przy popełnianiu któregośkolwiek z czynów wymienionych w literach a-c.

Zaprezentowany katalog czynów, które wyczerpują znamiona czynu zabronionego jakim jest przestępstwo prania pieniędzy, jest wyczerpujący pod względem zarówno

³⁵ B. Bieniek, *Pranie pieniędzy w prawie międzynarodowym, europejskim oraz polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 24-25.

penalizowanych aktywności jak i szczegółowości opisu. Legislatywa UE penalizuje nie tylko posiadanie i wprowadzanie do obrotu mienia pochodzącego z nielegalnego źródła. Karze podlega także każde inne działanie mające za przedmiot „brudne” mienie. Stąd można stwierdzić, iż dyrektywa AML IV konstytuuje szeroki zakres przedmiotowy przestępstwa prania pieniędzy. Warto także zwrócić uwagę na rozszerzenie kręgu podmiotowego w przytoczonym powyżej artykule. Na gruncie dyrektywy karze będzie podlegał zarówno sprawca czynu zabronionego, jak i pomocnik, podżegacz.

Metody i techniki prania pieniędzy

W założeniu procedura prania pieniędzy ma na celu doprowadzenie do sytuacji, w której środki pieniężne pozyskane z nielegalnego źródła (np. handlu narkotykami, ludźmi, bronią) trafią do gospodarki jako pieniądź „czysty”, a więc taki wobec którego nie będzie istnieć podejrzenie w kwestii jego pochodzenia, legalności.

Aktualnie proces prania pieniędzy można podzielić na trzy fazy:

1. *Placement* (faza przygotowawcza) polega na fizycznym rozdysponowaniu środków pieniężnych w postaci gotówki lub ich zamianie np. na dobra materialne³⁶. W tej fazie „brudne” pieniądze pierwszy raz zostają wprowadzone na legalny rynek finansowy³⁷.

2. *Layering* (faza maskowania) dotyczy podjęcia czynności mających na celu wprowadzenie w błąd, zmylenia organów kontrolujących obrót pieniężny, a także zapewnienia anonimowości posiadaczowi nielegalnych środków. W tej fazie dokonuje się wielu zabiegów, transakcji z wykorzystaniem zgromadzonych środków, które najczęściej przybierają formę przelewów.

3. *Integration* (faza integracji) jest ostatnią z faz. Ukierunkowana ona jest na zalegalizowanie „brudnych” pieniędzy na rynku finansowym. W tej fazie podejmowane są czynności zmierzające do uprawdopodobnienia, usprawiedliwienia źródła pochodzenia zgromadzonych dochodów. Najpopularniejszymi technikami wykorzystywanymi w realizacji fazy integracji są np.: zaciąganie (i szybka spłata) kredytów, zawyżanie wartości faktur, kupno i sprzedaż dóbr materialnych o wysokiej wartości rynkowej.

Podsumowując, proces prania pieniędzy można zamknąć w przedstawionych powyżej trzech etapach. Należy jednak dodać, iż na każdym z powyższych etapów osoba dokonująca czynności mających na celu wprowadzenie na rynek finansowy środków uzyskanych w sposób

³⁶ M. Hryniewiecka, *Pranie brudnych...*, op.cit., s. 322.

³⁷ Tak też: K. Lewandowska, *Zjawisko prania...*, op.cit., s. 62.

sprzeczny z prawem korzysta z wielu opracowanych technik. Wraz z rozwojem technologii, a także metod przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy osoby dokonujące wspomnianej czynności opracowującą nowe, coraz bardziej innowacyjne techniki pozwalające zakamufłować źródło swoich przychodów. Zaprezentowanie całego katalogu technik prania pieniędzy byłoby niemożliwe. Stąd, poniżej zaprezentowane zostały tylko najpopularniejsze³⁸:

- *Smurfing* – w tej technice wykorzystywana jest bardzo duża liczba pośredników (*smurfów*) w celu dokonywania za ich pomocą szeregu drobnych operacji w różnych miejscach, np. zakup papierów wartościowych,
- *Transferpricing* – wykorzystanie transgranicznych transakcji handlowych pomiędzy powiązаныmi ze sobą podmiotami gospodarczymi. Powiązane ze sobą podmioty dokonują, stosownie od potrzeb danej sytuacji, nadfakturowywania lub niedofakturowywania eksportu lub importu,
- *Transakcje puste* – podmiot wystawia fałszywe faktury dotyczące nieistniejących transakcji,
- *Kredyt dla ciebie* – w tej technice mamy do czynienia z zaciągnięciem dwóch kredytów: realnego oraz fikcyjnego. Kredytodawcą kredytu realnego jest bank, a więc środki pieniężne uzyskane w ten sposób pochodzą z legalnego źródła. Kredytu fikcyjnego udziela najczęściej podmiot zagraniczny – spółka. Następnie następuje proces spłaty kredytu bankowego dzięki środkom pochodzącym z kredytu fikcyjnego („brudne pieniądze”),
- *Mieszanie* – jedna z najprostszych technik polegająca na łączeniu środków pochodzących z legalnego źródła z pieniędzmi, które stanowią przedmiot czynu zabronionego.

Pranie pieniędzy – skutki ekonomiczne

Wprowadzenie do gospodarki lub do systemu finansowego środków pochodzących z nielegalnych źródeł może skutkować wieloma negatywnymi konsekwencjami zarówno w skali makroekonomicznej jak i mikroekonomicznej. Skutki te mogą dotyczyć danego państwa (gdy nie mamy do czynienia z transgranicznym praniem pieniędzy), jak również, mając na względzie aktualne tendencje do „popularyzacji” międzynarodowych metod legalizacji środków pieniężnych, mogą one zostać zauważone na poziomie gospodarki całej Unii Europejskiej (tabela 2.1).

³⁸ J. Cichorska, *Produkty i usługi...*, op.cit., s.104.

Tabela 2.1. Wybrane mikro- i makroekonomiczne skutki zjawiska prania pieniędzy

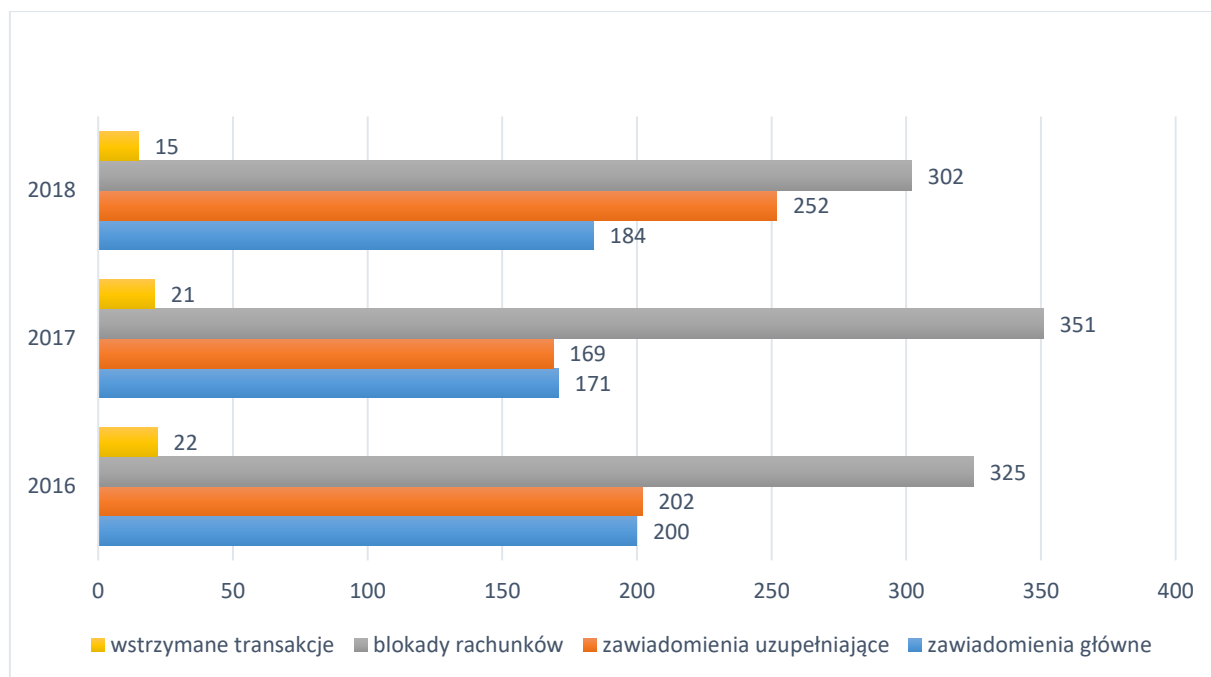
Skutki prania pieniędzy	
Mikroekonomiczne	Makroekonomiczne
<ul style="list-style-type: none">- obniżenie zaufania wobec instytucji finansowych,- materializacja ryzyka utraty reputacji,- obniżenie wyników finansowych instytucji finansowych,- korupcja pracowników;	<ul style="list-style-type: none">- pogorszenie stabilności systemu finansowego,- naruszenie podstawowych zasad gospodarki rynkowej,- obniżenie wpływów z tytułu podatków do budżetu państwa- obniżenie atrakcyjności inwestycyjnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Chodnicka, *Ekonomika prania pieniędzy*, „Oeconomia Copernicana”, nr 4, 2011, s.74-75.

Dokładne oszacowanie skali zjawiska jakim jest proceder prania pieniędzy nie jest możliwe. Poszczególne państwa publikują dane dotyczące prognozowanej wartości „pranych” środków pieniężnych w skali jednego roku. Przykładowo, w Polsce prognozuje się, iż rocznie praniu pieniędzy może podlegać ok 10 mld złotych³⁹, a rocznie do prokuratury trafia ponad 150 zawiadomień o możliwości popełnienia przestępstwa prania pieniędzy. W ostatnim okresie, tj. w latach 2016 - 2018 liczba takich zgłoszeń oraz dokonywanych blokad rachunków utrzymuje się na wysokim poziomie, co może budzić obawy w kwestii adekwatności i efektywności środków mających na celu zapobieganie temu procederowi (wykres 2.1).

³⁹ R. Zawłocki, M. Królikowski, *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 704.

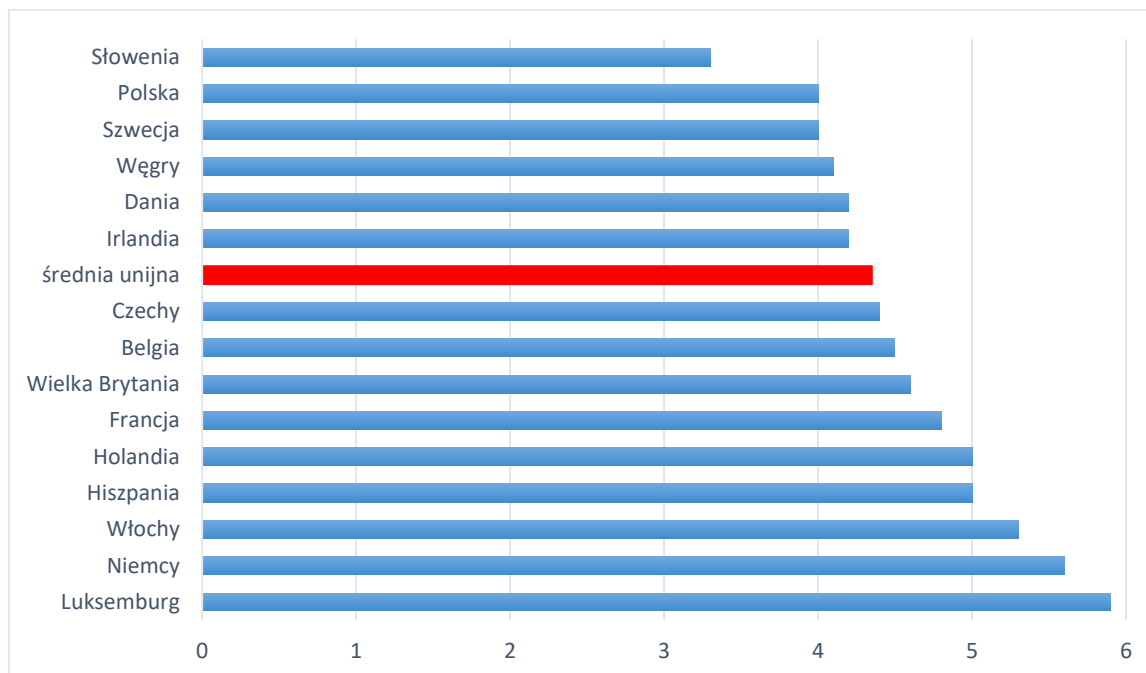
Wykres 2.1. Liczba przekazanych do prokuratury zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa prania pieniędzy, blokad rachunków oraz wstrzymanych transakcji w Polsce w latach 2016 – 2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych publikowanych przez Generalnego Inspektora Informacji Finansowej.

W 2015 organizacje pozarządowe przeprowadziły w poszczególnych krajach członkowskich Unii Europejskiej badania mające na celu zobrazowanie problemu jakim jest ryzyko prania pieniędzy. Na potrzeby badania przyjęta została skala od 0 do 10 na podstawie której mierzono ryzyko prania pieniędzy (0 – niskie ryzyko, 10 – wysokie ryzyko). Otrzymane wyniki wskazują, iż średnie unijne zagrożenie ryzykiem prania pieniędzy oscyluje w okolicach 5 co oznacza, iż jest ono umiarkowane (wykres 2.2). Warto zwrócić uwagę na kształtowanie się badanego ryzyka w poszczególnych państwach członkowskich. Wyraźnie widać, iż państwa, które na rynku europejskim są zaawansowane i liberalne pod względem funkcjonowania rynku finansowego są zdecydowanie bardziej narażone na materializację ryzyka prania pieniędzy aniżeli kraje o słabszym rozwoju rynku finansowego, czy bardziej konserwatywnej polityce w tej materii (wykres 2.2).

Wykres 2.2. Ryzyko prania pieniędzy w wybranych krajach UE w 2015 roku (wyniki badania ankietowego)

Źródło: <http://www.money.pl/d/popup.htm?http://money.wpimg.pl/me/67/b374339.jpg>.

Warto także zwrócić uwagę, iż problem prania pieniędzy nie dotyczy tylko państw, które odgrywają ekonomicznie znaczącą rolę na rynku europejskim. Pranie pieniędzy ma często miejsce w miejscach, państwach w których pozornie nikt by się tego nie spodziewał, np. w Watykanie⁴⁰.

Pojęcie finansowania terroryzmu

Dyrektywa AML IV oprócz wprowadzenia rozwiązań dotyczących przeciwdziałaniu procederowi prania pieniędzy ma również zastosowanie do transakcji, czynności mających za przedmiot finansowanie terroryzmu.

Finansowanie terroryzmu na gruncie przyjętej dyrektywy oznacza bezpośrednio lub pośrednio dostarczanie lub gromadzenie środków finansowych wszelkimi sposobami z zamiarem ich użycia lub ze świadomością, że mają zostać użyte, w całości lub w części, w celu popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Sama dyrektywa AML IV nie zawiera definicji przestępstwa terrorystycznego. Odsyła w tej materii do postanowień decyzji ramowej

⁴⁰ Szerzej na ten temat na przykład w: http://wyborcza.pl/1,75399,6902798,Ciemne_interesy_banku_Watykanu.html (dostęp: 10.01.2019).

Rady 2002/475/WSiSW⁴¹. Na gruncie postanowień przywołanej decyzji, a konkretnie art. 1 ust. 1 lit. a-j, czynami o charakterze terrorystycznym są m.in.:

- ataki na życie, integralność cielesną ludzi,
- porwania, branie zakładników,
- spowodowanie rozległych zniszczeń w mieniu, infrastrukturze,
- porwania środków transportu,
- wytwarzanie, przewożenie, handel, wykorzystywanie broni oraz materiałów wybuchowych,
- uwalnianie niebezpiecznych substancji,
- zakłócenie lub przerwanie dostaw wody, energii elektrycznej innych zasobów,
- groźby popełnienia wyżej wymienionych czynów.

Mitygacja ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu - instrumenty

Banki (instytucje kredytowe) są podmiotami, które na rynku finansowym są najbardziej narażone na ryzyko prania pieniędzy i finansowania terroryzmu. Z reguły są one podmiotem uczestniczącym w którymś z wymienionych procedurów ze względu na fakt, iż to za ich pomocą dokonuje się rozliczeń finansowych, transferów środków pieniężnych. Stąd instytucje kredytowej są podstawowym podmiotem zobowiązanym przez unijnego legislatora do przestrzegania postanowień dyrektywy AML IV, tj. postanowień odpowiedniego aktu prawnego transponującego do krajowego porządku postanowienia dyrektywy. Państwa członkowskie na mocy art. 288 akapit 3 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej są zobowiązane do implementacji postanowień aktów prawa pochodnego ustanowionego przez europejskiego legislatora⁴². Warto przy tym nadmienić, iż dyrektywa, w przeciwieństwie do rozporządzenia nie posiada bezpośredniej skuteczności. Oznacza to, że dyrektywa wiąże państwa członkowskie co do celu, który ma zostać osiągnięty⁴³. W analizowanym przypadku pozwala to, aby państwa członkowskie w swoich porządkach prawnych wprowadziły rozwiązania w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowania terroryzmu przynajmniej tak rygorystyczne, jakie ustanawia dyrektywa AML IV.

Mając na uwadze rolę banków w systemie finansowym poszczególnych państw członkowskich jak i całej Unii Europejskiej, a także wysokie prawdopodobieństwo, iż mogą się one stać podmiotem uczestniczącym w procedurze prania pieniędzy i finansowania terroryzmu,

⁴¹ Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich L 164/3.

⁴² M. Ahlt, M. Szpunar, *Prawo europejskie*, C.H.Beck, Warszawa 2011, s.43.

⁴³ *Ibidem*.

legislator europejski opracował na gruncie dyrektywy AML IV instrumenty, rozwiązania pozwalające instytucjom kredytowym na jak największe zminimalizowanie ryzyka. Należą do nich:

- a) zasada *risk-based approach* w procedurze *Know your customer*,
- b) Centralny Rejestr Beneficjentów Rzeczywistych,
- c) *whistleblowing*.

Poznaj swojego klienta (*Know your customer*) (dalej: KYC) jest to jedna z procedur stosowanych przez banki w celu ograniczenia ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu. W założeniu instytucja finansowa zobowiązana jest do dołożenia należytej staranności w celu identyfikacji swojego klienta. Dyrektywa AML IV zakłada podejście oparte na ryzyku w ocenie i identyfikacji klienta, a co za tym idzie przewiduje trzy szczegółowe tryby, wymagania i środki wykorzystywane w tym procesie: środki ogólne, uproszczone oraz wzmocnione.

Środki ogólne co do zasady mają zastosowanie w przypadku każdego klienta. Podstawową zasadą należytej staranności jest zakaz prowadzenia przez instytucje finansowe anonimowych rachunków oraz książeczek oszczędnościowych. W przypadku, gdyby taka sytuacja miała miejsce wówczas instytucja jest zobowiązana niezwłocznie zidentyfikować posiadacza takiego produktu. Środki należytej staranności są stosowane wobec klientów w dwóch okolicznościach:

- przy nawiązaniu stosunków gospodarczych, a więc przy rozpoczęciu współpracy z instytucją finansową,
- przy przeprowadzaniu sporadycznej transakcji.

Środki należytej staranności stosowane przy przeprowadzaniu sporadycznej transakcji mają na celu sprawdzenie legalności transakcji, jej źródła, a także beneficjenta. Nie każda transakcja będzie podlegać sprawdzeniu. Dyrektywa wprost wskazuje transakcje, które będą podlegać weryfikacji, a jako jedyne kryterium w tej materii wskazuje na wartość operacji. Stąd, ograniczając się w niniejszym opracowaniu do banku jako podmiotu zobowiązanego do stosowania zasad należytej staranności transakcjami, które będą podlegać weryfikacji będą te, których wartość przekracza 15 000 euro lub stanowią transfer środków pieniężnych na mocy art. 3 pkt 9 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/847⁴⁴ a ich wartość przekracza 1000 euro.

⁴⁴ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 141/1.

Przy nawiązywaniu stosunków gospodarczych z klientem procedura KYC ma kluczowe znaczenie w kontekście mitygacji ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu. Instytucja finansowa jest zobowiązana dołożyć wszelkich starań w celu identyfikacji klienta, weryfikacji jego tożsamości. W tym celu powinna się ona oprzeć na przedstawionych przez klienta dokumentach lub innych uzyskanych, rzetelnych informacjach. Jeżeli w imieniu klienta występował będzie jego pełnomocnik, wówczas instytucja jest zobowiązana do weryfikacji, czy osoba podająca się za reprezentującą klienta dysponuje odpowiednim umocowaniem. Co więcej, dyrektywa nakłada także na instytucję obowiązek identyfikacji rzeczywistego beneficjenta klienta, a także uzyskania informacji na temat istniejących pomiędzy nimi stosunków. W trakcie trwania współpracy z klientem procedura KYC ograniczyć się ma do bieżącego monitorowania stosunków gospodarczych klienta na podstawie przeprowadzanych przez niego transakcji.

Uroszczone środki należytej staranności mogą zostać zastosowane tylko wówczas, gdy przed ich zastosowaniem instytucja upewni się, że stosunki pomiędzy klientem a jego beneficjentem rzeczywistym nie odznaczają się wysokim stopniem ryzyka prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu. Jednakże, decydując się na zastosowanie uproszczonych środków instytucja finansowa zobowiązana będzie uzasadnić, dlaczego w jej ocenie ryzyko w tej sytuacji zostało uznane jako niskie.

Wzmocnione środki należytej staranności mogą zostać zastosowane tylko w sytuacji, gdy dyrektywa nakazuje ich zastosowanie. Przede wszystkim znajdą one zastosowanie w sytuacji, gdy instytucja będzie przeprowadzać skomplikowane, nietypowe transakcje o dużej wartości, a także transakcje, które nie będą ze sobą niosły żadnego celu gospodarczego lub celu zgodnego z prawem. Głównym obszarem, w którym wzmocnione środki należytej staranności będą miały zastosowanie, będą transgraniczne relacje korespondenckie z instytucją respondentem z państwa trzeciego. Wówczas instytucja znajdująca się w państwie członkowskich Unii Europejskiej zobowiązana będzie dołożyć wszelkich starań w celu pozyskania niezbędnych informacji na temat instytucji będącej respondentem, a także ocenić stosowane przez respondenta środki kontroli przed ryzykiem prania pieniędzy i finansowania terroryzmu. Co więcej, przed ustanowieniem nowej relacji korespondenckiej wymagana jest zgoda kadry kierowniczej wyższego szczebla.

Centralny Rejestr Beneficjentów Rzeczywistych jest bazą danych, która ma mieć kluczowe znaczenie w procedurze wykrywania przestępstw o charakterze gospodarczym. Państwa członkowskie zobowiązane są do utworzenia centralnego rejestru, który będzie gromadził informacje dotyczące beneficjentów rzeczywistych, rozumianych jako osoby, które

są ostatecznymi właścicielami lub sprawują nad nim kontrolę, nadzór. Wszelkie osoby prawne zobowiązane są przedkładać instytucji finansowej niezbędne informacje na temat swoich beneficjentów rzeczywistych w trakcie procedury badania klienta. Tak uzyskane informacje zostają przekazywane przez instytucję do wspomnianego rejestru.

Whistleblowing to procedura anonimowego zgłaszania podejrzenia popełnienia przestępstwa prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu. Procedura ta będzie miała zastosowanie przede wszystkim wobec pracowników danej instytucji, gdyż to oni są najbliższymi klientowi i to oni dokonują w jego imieniu transakcji. Stąd dyrektywa nakłada na instytucję obowiązek stworzenia pracownikom możliwości anonimowego zgłoszenia podejrzenia popełnienia przestępstwa. Jednocześnie legislator europejski wskazał, iż procedura ta ma zagwarantować osobie dokonującej zgłoszenia ochronę przed wszelkimi negatywnymi konsekwencjami tj. groźbami, dyskryminacją. Ujawnienie informacji w procedurze *whistleblowing* nie stanowi naruszenia tajemnicy zawodowej. Jest ono obowiązkiem każdego pracownika.

Podsumowanie

Przyjęte przez unijną legislaturę rozwiązania prawne w kontekście przeciwdziałania ryzyku prania pieniędzy i finansowania terroryzmu są odpowiedzią na aktualną sytuację na rynku. Niniejsze opracowanie skupia się na analizie tych rozwiązań w kontekście instytucji kredytowych działających na terytorium Unii Europejskiej. Zaproponowane instrumenty, które mają służyć ograniczeniu, zminimalizowaniu przestępczych procederów z wykorzystaniem instytucji kredytowych jako pośrednika wydają się na chwilę obecną jedynymi możliwymi do zastosowania. Warto jednak mieć na uwadze, iż opracowane rozwiązania prawne szybko mogą się spotkać z odpowiedzią ze strony podmiotów, które będą chciały ominąć zaproponowane rozwiązania. Stąd należy zwrócić uwagę na fakt, iż rozwiązania w tej materii powinny mieć charakter dynamiczny, a więc w razie potrzeby powinny zostać zmienione, dostosowane do nowej rzeczywistości. Ze względu na brak danych statystycznych, jak i krótki okres czasu obowiązywania dyrektywy (w tym jej implementacji do porządków prawnych państw członkowskich) trudno wyciągnąć jednoznaczny wniosek dotyczący adekwatności, efektywności zaproponowanych rozwiązań. Jednakże na uwagę i aprobatę zasługują przede wszystkim nowe podejście dotyczące procedury *Know your customer*, które jest oparte na ryzyku klienta. Wydaje się, że przyjęte rozwiązania dotyczące identyfikacji klienta nie są nadmiernie uciążliwe dla instytucji, a pozwalają już na etapie przedkontraktowym na ograniczenie potencjalnego ryzyka. Co więcej, również Centralny Rejestr Beneficjentów

Rzeczywistych jest rozwiązaniem zarówno nowatorskim, jak i interesującym. Zakładając rzetelność informacji, które będzie gromadził jak i ich bieżące aktualizowanie może okazać się pomocną bazą danych dla instytucji działających na rynku finansowym.

Bibliografia

Ahlt M., Szpunar M., *Prawo europejskie*, C.H.Beck, Warszawa 2011.

Basel Committee on Banking Supervision, *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*, 2016, <https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf> (dostęp: 6.01.2019).

Bieniek B., *Pranie pieniędzy w prawie międzynarodowym, europejskim oraz polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.

Chodnicka P., *Ekonomika prania brudnych pieniędzy*, Oeconomia Copernicana, nr 4, 2011.

Cichorska J., *Produkty i usługi*, (w:) *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, (red.) M. Klimontowicz, ZBP, Warszawa 2017.

Garczyński D., *Inne ryzyka*, (w:) *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, (red.) M. Klimontowicz, ZBP, Warszawa 2017.

Hryniewiecka M., *Pranie brudnych pieniędzy jako przykład przestępstwa gospodarczego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, nr 76/4, 2014.

Iwanicz-Drozdowska M., Jaworski W. L., Szelańska A., Zawadzka Z., *Bankowość – instytucje, operacje zarządzanie*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2017.

Kuijlen T., Migut G., *Wykrywanie nadużyć i prania brudnych pieniędzy*, StatSoft, https://media.statsoft.pl/_old_dnn/downloads/finanse/04fraud.pdf (dostęp: 6.01.2019).

Lewandowska K., *Zjawisko prania brudnych pieniędzy*, Journal of Finance and Financial Law, nr 4 (16), 2017.

Pływaczewski E., *Pranie brudnych pieniędzy nowym wyzwaniem dla systemu ekonomiczno- - finansowego w Polsce*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 1993.

Sprawozdanie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu oraz ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w 2018 roku, Warszawa 2019.

Thlon M., *Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka w działalności gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 902, Kraków 2013

Wierzba R., Iwanicz-Drozdowska M., Lepczyński B., *Nowa Umowa Kapitałowa Bazylejskiego Nadzoru Bankowego – konsekwencje dla gospodarki i sektora bankowego w Polsce*, Raport

z badań sfinansowanych przez Komitet Badań Naukowych w ramach projektu zarejestrowanego pod numerem 2 H02C 071 22, Gdańsk 2004.

Zaleska M. (red.), *Bankowość*, C.H. Beck, Warszawa 2013.

Zawłocki R., Królikowski M., *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2011.

Akty prawne

Decyzja Ramowa 2002/475/WSiSW w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz.Urz.UE. L.08.330.21).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, zmieniająca rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 648/2012 i uchylająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/60/WE oraz dyrektywę Komisji 2006/70/WE (Dz.Urz.UE. L 141/73).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/847 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie informacji towarzyszących transferom środków pieniężnych i uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1781/2006 (Dz.Urz.UE. L 141/1).

Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz.UE. C 326/47).

Strony internetowe

<http://www.money.pl/d/popup.htm?http://money.wpimg.pl/me/67/b374339.jpg> (dostęp: 6.01.2019).

http://wyborcza.pl/1,75399,6902798,Ciemne_interesy_banku_Watykanu.html (dostęp: 6.01.2019).

<https://prnews.pl/pranie-pieniedzy-bedzie-trudniejsze-raportowac-giif-beda-musialy-takze-kantory-platformy-walut-wirtualnych-431440> (dostęp: 6.01.2019).

Rozdział 3

Perspektywy rozwoju bankowości biometrycznej w Polsce

Piotr Liwoch

Wstęp

Szybki postęp technologiczny na przestrzeni ostatnich lat ma coraz większy wpływ na codzienne życie społeczeństwa, w tym konsumentów, poszukujących okazji do optymalizacji wykonywanych obowiązków i zwiększenia wolnego czasu do dyspozycji, dążących do uproszczenia przeprowadzanych transakcji handlowych, w tym transakcji w obszarach bankowości⁴⁵. Jednym z segmentów, w którym możliwe jest zauważenie dynamicznego rozwoju, jest rynek płatności bezgotówkowych. W ciągu prawie 30 lat od pojawienia się na polskim rynku kart płatniczych (bowiem rozpoczęto ich wydawanie na początku lat 90. XX wieku⁴⁶) statystycznie każdy Polak posiada kartę płatniczą⁴⁷, a na koniec II kwartału 2018 r. na rynku polskim znajdowało się około 40,2 miliona kart płatniczych (przy populacji Polski wynoszącej około 37,9 miliona⁴⁸). Stosowanie płatności bezgotówkowych jest nie tylko wygodne i szybkie (nie trzeba posiadać przy sobie określonej ilości pieniędzy), ale także daje większe bezpieczeństwo na wypadek zgubienia, czy też kradzieży karty, przykładowo poprzez możliwość zablokowania karty, której zablokowanie dokonuje się poprzez złożenie dyspozycji, np. w krótkiej rozmowie telefonicznej z centrum obsługi klienta. Ponadto każda płatność dokonana za pomocą karty płatniczej jest odnotowana na rachunku właściciela, co nie tylko upraszcza kontrolę własnych wydatków, ale pozostawia dowód płatności w przypadku wystąpienia konieczności potwierdzenia jej dokonania (jak choćby w przypadku zgłoszenia roszczenia reklamacyjnego z tytułu wady przedmiotu). Konsument w zmieniającej się rzeczywistości stara się również adaptować do panujących praktyk rynkowych, w tym

⁴⁵ J. Młaskawa, *Biometria w bankowości – szanse i zagrożenia Banku przyszłości*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze, nr 3 – Marketingowe uwarunkowania rozwoju organizacji, Zielona Góra 2015, s. 110.

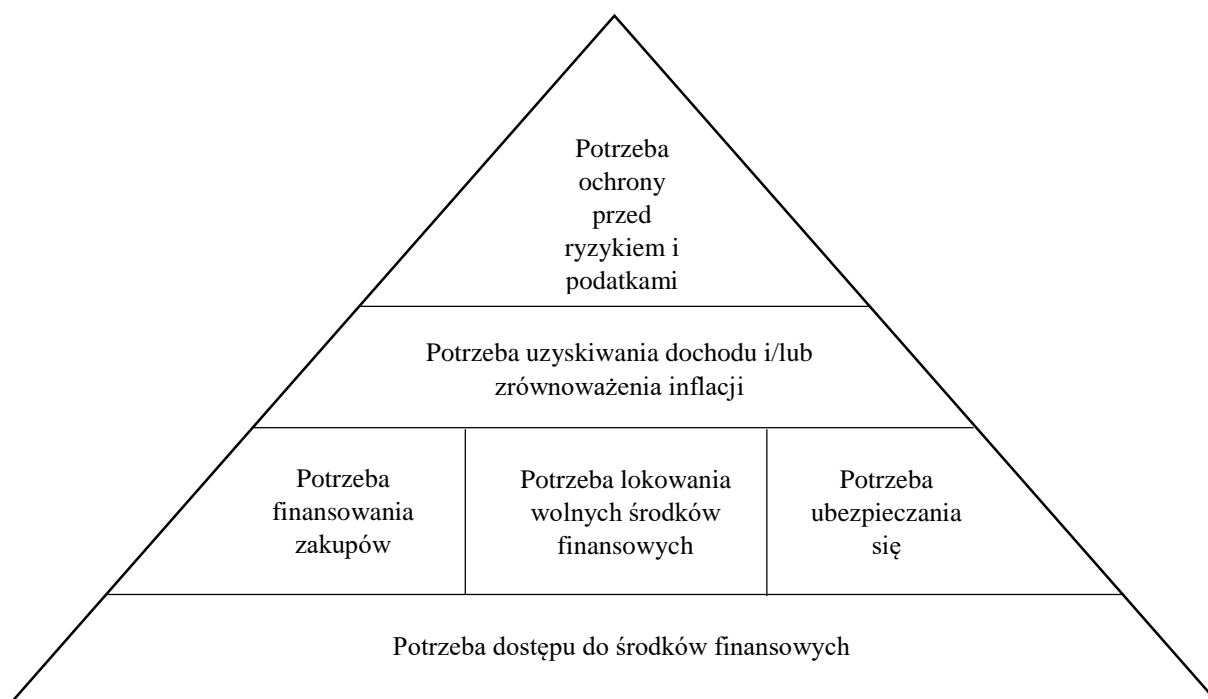
⁴⁶ *Historia kart płatniczych w Polsce*, [źródło: <http://payarto.pl/drugi-wpis/>, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁴⁷ *Informacja o kartach płatniczych w II kwartale 2018 r.*, Narodowy Bank Polski, październik 2018 r., s. 4. [źródło: https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2018.pdf, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁴⁸ *Polska liczba ludności* [źródło: <https://www.populationof.net/pl/poland/>, dostęp: 05.01.2019 r.].

przykładowo do przyjmowania wynagrodzenia na rachunek bieżący. Takie modele zachowań, dążące do uproszczenia przeprowadzenia procesu transakcji handlowej stanowią duży potencjał dla aktywności podmiotów rynku finansowego, w szczególności banków, które rozszerzają dzięki temu obszar swojej działalności, w tym zakres oferowanych usług i produktów bankowych. Swobodny i niebudzący trudności dostęp do środków finansowych jest bowiem podstawową potrzebą finansową klienta podmiotu rynku finansowego i dopiero jej zaspokojenie pozwala na realizację usług wyższego rzędu, czyli m.in. potrzeby finansowania zakupów (zaciągania kredytów i pożyczek), potrzeby lokowania wolnych środków, czy też ubezpieczania się⁴⁹.

Rysunek 3.1. Hierarchia potrzeb finansowych klienta podmiotu rynku finansowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Smyczek, *Modele zachowań konsumentów na rynku usług finansowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007, s. 49.

Biorąc pod uwagę przedstawioną na rysunku 1. piramidę potrzeb finansowych klienta, podmioty rynku finansowego, a w tym banki komercyjne oraz banki spółdzielcze, powinny zwrócić szczególną uwagę na zapewnienie swoim klientom jak najbardziej dogodnych i bezpiecznych narzędzi (takich jak np. karty do bankomatu, karty płatnicze oraz czek), dzięki którym będą mieli swobodny dostęp do posiadanych środków finansowych. By odpowiedzieć

⁴⁹ S. Smyczek, *Modele zachowań konsumentów na rynku usług finansowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007, s. 49.

tym potrzebom, coraz częściej korzysta się z nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w tym bankowości biometrycznej, która ma gwarantować większe bezpieczeństwo, niż obecnie wykorzystywane metody zabezpieczania środków, przykładowo poprzez kody bankowe takie jak hasła i kody PIN. Niewłaściwe ich zabezpieczenie może prowadzić do przejścia dostępu do środków finansowych przez osoby nieuprawnione, a w konsekwencji – do ich utraty. Wykorzystanie weryfikacji tożsamości klienta za pomocą biometrii ma odpowiadać na potrzebę zwiększenia bezpieczeństwa w obrocie bankowym.

Szerokie zastosowanie biometrii może w przyszłości zmienić obraz współczesnej bankowości i uprościć wszelkie procesy związane z obrotem gotówkowym, przykładowo poprzez nowe sposoby identyfikacji, uwierzytelnienia oraz autoryzacji klienta, dzięki którym uzyskiwany będzie dostęp do rachunku bankowego czy też skrytki bankowej⁵⁰. Cechy biometryczne mogą także stać się przedmiotem weryfikacji tożsamości pracowników banku lub innej instytucji finansowej, co w przyszłości może służyć ograniczeniu przestępczości w placówkach banku. Należy jednak zwrócić uwagę na bezpośrednie niebezpieczeństwo, w którym mogą znaleźć się osoby posiadające określone cechy biometryczne, umożliwiające dokonanie weryfikacji i uzyskanie dostępu do miejsc niedostępnych dla standardowego klienta. Wprowadzenie biometrycznych metod uwierzytelniania wiązać się może również z koniecznością dostarczenia sprawnej infrastruktury technicznej, która będzie oferowała jak największe prawdopodobieństwo akceptacji weryfikacji osoby uprawnionej i posiadała jak najmniejsze prawdopodobieństwo błędu akceptacji osoby nieuprawnionej, co wiąże się z dużymi nakładami na utrzymanie i rozwój urządzeń biometrycznych.

W niniejszym rozdziale autor przedstawia pojęcie biometrii w ujęciu technologicznym oraz poddaje je analizie prawnej w kontekście dyspozycji wynikających z Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych, które weszło w życie 25 maja 2018 r.⁵¹), a także stara się przedstawić szanse i zagrożenia bankowości biometrycznej w Polsce posługując się hipotezą, że jest ona metodą weryfikacji tożsamości klienta, która w najbliższej przyszłości zacznie być wykorzystywana na

⁵⁰ J. Młaskawa, *Biometria w bankowości – szanse i zagrożenia Banku przyszłości*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze, nr 3 – Marketingowe uwarunkowania rozwoju organizacji, Zielona Góra 2015, s. 111.

⁵¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych (Dz. U. UE. L 119 z 04.05.2016 r.), zwane dalej: „**RODO**”.

szerszą skalę i zyskiwać na znaczeniu, dzięki czemu transakcje na polskim rynku bezgotówkowym zostaną nie tylko uproszczone, ale także będą zapewniały większe bezpieczeństwo, zwiększenie efektywności oraz wzrost transparentności procesów bankowych.

Biometria w aspekcie technologicznym

Biometria to wiedza o rozpoznawaniu żywych osób na podstawie pomiarów cech biologicznych (anatomicznych i fizjologicznych), zarówno pasywnych (jak np. wzór tęczówki, siatkówki oka, odciski palców, wygląd twarzy, geometria dłoni, układ naczyń krwionośnych), jak i aktywnych (np. dynamika pisma ręcznego, głos, ruch warg, chód)⁵². Identyfikacja tożsamości za pomocą metod biometrycznych gwarantuje dużo wyższy poziom ochrony prywatności użytkowników usług bankowych względem metod standardowych. Mienie i wiedza (które w chwili obecnej wykorzystywane są w procesie identyfikacji klienta, na przykład poprzez wprowadzenie karty płatniczej – jako przejawu wykorzystania mienia oraz podanie kodu PIN – jako przejawu wykorzystania wiedzy) mogą zostać skradzione i skopiowane, z kolei cechy biometryczne są unikatowe i ze względu na fakt przynależności do konkretnej osoby ich kradzież oraz skopiowanie w celu utworzenia atrapy umożliwiającej przełamanie zabezpieczeń jest trudne, a w zasadzie wręcz niemożliwe⁵³. Biometrii nie należy jednak traktować jako rozwiązania konkurencyjnego wobec kart płatniczych, tylko jako uzupełniające, suplementarne⁵⁴.

Wśród technologii biometrycznych można wyróżnić dwie grupy technik pomiaru:

- techniki badające cechy fizyczne – biometria linii papilarnych (odcisk palców, badająca układ punktów charakterystycznych – minucji – linii papilarnych), tęczówki oka, siatkówki oka, wzoru naczyń krwionośnych palca lub dłoni (badająca unikalny wzór układu naczyń krwionośnych wewnątrz ludzkiej dłoni), kształtu twarzy lub dłoni (badająca obraz 2D lub 3D twarzy lub cechy charakterystyczne dłoni),

⁵² B. Hołyst, J. Pomykała, *Biometria w systemach uwierzytelniania*, „Biuletyn WAT” 2011, t. 60, nr 4, Warszawa 2011, s. 418-419.

⁵³ M. Marucha-Jaworska, *Podpisy elektroniczne, biometria, identyfikacja elektroniczna. Elektroniczny obrót prawny w społeczeństwie cyfrowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 179.

⁵⁴ T. Woszczyński [red.], M. Czechowski, Ł. Hnatkowski, A. Krystosik, Z. Marcinkowski, M. Sudoł, J. Wójtowicz, *Raport biometryczny 2.0. „Bankowość biometryczna”*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 3-4, 7.

- techniki badające cechy zachowania (cechy behawioralne) – biometria sposobu intonacji głosu, podpisu odręcznego (która bada m.in. dynamikę podpisu), biometria badająca reakcję fal mózgowych (np. fale P300), czy też sposoby poruszania się⁵⁵.

Wyróżnić można także inne cechy biometryczne podlegające weryfikacji, m.in. DNA, kształt ucha, zapach, połysk skóry, sposób pisania na klawiaturze, tempo pisania, ruch ust⁵⁶.

W tabeli 3.1. przedstawiono porównanie wybranych cech biometrycznych.

Tabela 3.1. Porównanie fizycznych i behawioralnych cech biometrycznych

Charakterystyka	Odcisk palca	Geometria dłoni	Siatkówka oka	Tęczówka oka	Twarz	Podpis	Głos
Łatwość użycia	Duża	Duża	Mała	Średnia	Średnia	Duża	Duża
Podatność na błędy	Suchość skóry, zabrudzenia, wiek	Zranienie dłoni	Okulary	Słabe oświetlenie	Słabe oświetlenie, wiek, okulary, fryzura	Zmiany we własnym podpisie	Hałas, przeziębienie, pogoda
Dokładność	Duża	Duża	Bardzo duża	Bardzo duża	Duża	Duża	Duża
Akceptowalność przez użytkownika	Średnia	Średnia	Średnia	Średnia	Średnia	Bardzo duża	Duża
Wymagany poziom bezpieczeństwa	Duży	Średni	Duży	Bardzo duży	Średni	Średni	Średni
Długoterminowa stabilność	Duża	Średnia	Duża	Duża	Średnia	Średnia	Średnia

Skala: bardzo mały, mały, średni, duży, bardzo duży.

Źródło: R. Lewandowski, *Biometria – nowe zastosowania*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, nr 17 (9), Warszawa 2017, s. 152-153.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 9.

⁵⁶ M. Marucha-Jaworska, *Podpisy elektroniczne, biometria, identyfikacja elektroniczna. Elektroniczny obrót prawny w społeczeństwie cyfrowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 169-170.

Zgodnie ze stanowiskiem prezentowanym przez Bolle'a, aby możliwe było wprowadzenie biometrii w procedurach bankowych, konieczne jest łączne spełnienie pięciu przesłanek, a mianowicie cecha biometryczna powinna być:

- uniwersalna – każdy korzystający z procedury bankowej musi posiadać tę cechę;
- jednoznaczna – cecha jest niepowtarzalna, unikatowa, wyjątkowa dla konkretnego klienta;
- trwała – charakteryzuje się stałością w czasie, czyli nie podlega zużyciu, zniszczeniu lub zdegenerowaniu;
- ściągalna – istnieje możliwość jej pobrania (odczytu) za pomocą urządzeń pomiarowych;
- akceptowalna – pobranie (odczyt) cechy biometrycznej jest akceptowany przez korzystających z produktów bankowych⁵⁷.

Cechy biometryczne sprawdza się przykładowo poprzez procedurę przesiewania, czyli przeszukiwania posiadanych baz danych celem weryfikacji analizowanej cechy z pobranym uprzednio wzorcem (jak w przypadku analizy twarzy klienta), czy też skanowania (weryfikacja odręcznie złożonego podpisu).

Aspekt prawny

Bankowość biometryczna jest obszarem wrażliwym i wykorzystanie zastosowań biometrycznych w procesie weryfikacji tożsamości klienta i jego akceptacji wymaga uważnej analizy pod względem administracyjnoprawnym, zwłaszcza w zakresie danych osobowych.

Wprowadzając rozwiązanie biometryczne, bank (tudzież inny podmiot rynku finansowego oferujący usługi finansowe) musi zwrócić uwagę na konieczność spełnienia wymogów wynikających z RODO i zapewnieniu bezpieczeństwa danych osobowych, których jest administratorem. Należy zwrócić uwagę, że podczas procesu zawierania umowy (która najczęściej będzie powiązana z momentem pobrania wzorca biometrycznego) bank powinien spełnić szeroki obowiązek informacyjny, w tym, przykładowo, dostarczyć konsumentowi szczegółowy opis rodzaju zastosowanych danych biometrycznych, określić sposób i zakres wykorzystania tych danych, procesów, w których dane te mają być wykorzystywane, określić wpływ tych danych na prywatność użytkowników systemu biometrycznego, sposób przechowywania pobranych danych i rodzaj podejmowanych działań na wypadek ich utracenia, a także techniczne aspekty i zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa oraz techniczne informacje na temat implementacji danej technologii.

⁵⁷ R. M. Bolle, J. H. Connell, S. Pankanti, N.K. Ratha, A. W. Senior, *Biometria*, WNT, Warszawa 2008, s. 4-6.

Zgodnie z art. 4 pkt 14 RODO dane biometryczne to dane osobowe, które wynikają ze specjalnego przetwarzania technicznego, dotyczą cech fizycznych, fizjologicznych lub behawioralnych osoby fizycznej oraz umożliwiają lub potwierdzają jednoznaczną identyfikację tej osoby, takie jak wizerunek twarzy lub dane daktyloskopijne⁵⁸.

W poprzednim stanie prawnym, czyli przed wejściem w życie RODO, przetwarzanie danych wrażliwych wymagało zgody pisemnej⁵⁹, jednakże do kategorii tej nie były zaliczane dane biometryczne, a więc podlegały ochronie na zasadach ogólnych, włącznie z innymi danymi osobowymi. *De lege lata* dane te kwalifikowane są jako szczególna kategoria danych osobowych i podlegają szczególnej ochronie. W myśl art. 9 ust. 1 RODO bowiem zabronione jest przetwarzanie danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej⁶⁰. Istnieją jednak – w drodze wyjątku – specjalne przesłanki dopuszczalności przetwarzania danych biometrycznych, m.in. w przypadku, jeśli:

- osoba, której dane dotyczą, wyraziła wyraźną zgodę na przetwarzanie tych danych osobowych w jednym lub kilku konkretnych celach, chyba że prawo Unii Europejskiej lub prawo państwa członkowskiego przewidują, iż osoba, której dane dotyczą, nie może uchylić wskazanego wyżej zakazu;
- przetwarzanie jest niezbędne do wypełnienia obowiązków i wykonywania szczególnych praw przez administratora lub osobę, której dane dotyczą, w dziedzinie prawa pracy, zabezpieczenia społecznego i ochrony socjalnej, o ile jest to dozwolone prawem Unii Europejskiej lub prawem państwa członkowskiego, lub porozumieniem zbiorowym na mocy prawa państwa członkowskiego przewidującymi odpowiednie zabezpieczenia praw podstawowych i interesów osoby, której dane dotyczą;
- przetwarzanie jest niezbędne do ochrony żywotnych interesów osoby, której dane dotyczą, lub innej osoby fizycznej, a osoba, której dane dotyczą, jest fizycznie lub prawnie niezdolna do wyrażenia zgody (przykładowo, nie posiada zdolności do czynności prawnych)⁶¹.

A zatem, jedną z przesłanek, które muszą zostać spełnione, jest udzielenie wyraźnej zgody na przetwarzanie danych, o której mowa w art. 9 ust. 2 lit. a RODO. Grupa Robocza Art. 29⁶² rozumie pod tym pojęciem wyrażenie zgody we wszystkich sytuacjach, gdy osobie

⁵⁸ Art. 4 pkt 14 RODO.

⁵⁹ Art. 27 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz. U. z 2016r. poz. 723 ze zm., uchylona 25 maja 2018 r.).

⁶⁰ Art. 9 ust. 1 RODO.

⁶¹ Art. 9 ust. 2 pkt a-c RODO.

⁶² Grupa Robocza Art. 29 została powołana na mocy art. 29 dyrektywy 95/46/WE. Jest ona niezależnym europejskim organem doradczym w zakresie ochrony danych i prywatności.

fizycznej przedstawia się propozycję wyrażenia przyzwolenia (lub nie) na konkretny sposób wykorzystania lub ujawnienia jej danych osobowych, a osoba ta aktywnie (ustnie lub pisemnie) odpowiada na zadane pytanie, przy czym wyraźna zgoda udzielana jest zazwyczaj w formie pisemnej z odrębnym podpisem⁶³. Nie oznacza to jednak, że wyraźna zgoda nie może zostać zebrana w formie ustnej lub za pomocą formularza internetowego, jednakże ewentualne wykazanie faktycznego wyrażenia tej zgody spoczywać będzie na administratorze danych, którym – w tym wypadku – będzie bank (albo inna instytucja finansowa).

Ponadto administrator dysponujący danymi biometrycznymi ma obowiązek:

- wdrożenia odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych (przykładowo, takim środkiem może być pseudonimizacja) na etapie określenia sposobów przetwarzania oraz w czasie samego przetwarzania w celu spełnienia wymogów rozporządzenia i chronienia praw osób, których dotyczą dane. Administrator w procesie wdrażania powinien uwzględnić stan wiedzy technicznej, koszt wdrażania oraz charakter, zakres, kontekst i cele przetwarzania oraz ryzyko naruszenia praw lub wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie wystąpienia i wadze zagrożenia wynikającego z przetwarzania, a także wykorzystywać dane w zakresie niezbędnym do spełnienia celu przetwarzania danych⁶⁴,
- oceny skutków dla ochrony danych biometrycznych poprzez konsultację z wyznaczonym inspektorem ochrony danych, jeżeli dane są przetwarzane na dużą skalę⁶⁵.

Należy zwrócić także uwagę na interesujące zagadnienie leżące na styku prawa danych osobowych oraz danych biometrycznych, którym jest dysponowanie przez bank, jako pracodawcę i administratora danych, fotografiami swoich pracowników. Wydawać by się mogło, że fotografie – które wszak nie są bezpośrednimi cechami biometrycznymi, takimi jak np. tęcza oka czy naczynia krwionośne palca – mogą spełniać definicję danych biometrycznych z art. 4 ust. 14 RODO, a zatem podlegać ochronie prawnej. Zgodnie jednak z motywem 51 RODO, przetwarzanie fotografii nie powinno zawsze stanowić przetwarzania szczególnych kategorii danych osobowych, gdyż fotografie są objęte definicją „danych biometrycznych” tylko w przypadkach, gdy są przetwarzane specjalnymi metodami

⁶³ Grupa Robocza Art. 29, Opinia 15/2011 w sprawie definicji zgody przyjęta w dniu 13 lipca 2011 r., 01197/11PL, WP187, s. 27, [źródło: <https://giodo.gov.pl/pl/1520110/4214>, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁶⁴ Art. 25 RODO.

⁶⁵ Art. 35 RODO; operacje przetwarzania danych na dużą skalę to, zgodnie z art.91 RODO, operacje służące przetwarzaniu znacznej ilości danych osobowych na szczeblu regionalnym, krajowym lub ponadnarodowym i które mogą wpłynąć na dużą liczbę osób, których dane dotyczą, oraz które mogą powodować wysokie ryzyko.

technicznymi, umożliwiającymi jednoznaczną identyfikację osoby fizycznej lub potwierdzenie jej tożsamości⁶⁶. A więc, aby fotografie były traktowane jako dane biometryczne i podlegały ochronie jako szczególna kategoria danych osobowych, będą musiały być identyfikowane za pomocą specjalnej techniki przetwarzania. Niewystarczającym zatem do uzyskania szczególnej ochrony będzie fakt posiadania przez pracodawcę fotografii w podpisanych aktach lub możliwość zidentyfikowania pracownika (np. przez znajomość pracownika przez pracodawcę) na podstawie wglądu w fotografię.

Szanse i zagrożenia bankowości biometrycznej

Podstawową przyczyną, dla której biometria jest coraz szerzej wykorzystywana w sektorze bankowości, jest uzyskanie większego bezpieczeństwa podczas procesu weryfikacji tożsamości klienta oraz redukcja potencjalnych oszustw przeprowadzanych nie tylko przez osoby zewnętrzne, ale również pracowników banku, a także wygoda korzystania z biometrycznych metod weryfikacji. Klienci bowiem nie muszą pamiętać lub przechowywać kodów PIN do swoich kart płatniczych (choćby w portfelu, co zwiększa ryzyko uzyskania dostępu do środków w przypadku zgubienia lub kradzieży), ale też nie potrzebują pamiętać wzorów podpisów czy haseł wymaganych podczas uwierzytelnienia w rozmowie z konsultantem *call center*, przez co ograniczane jest ryzyko odmowy akceptacji. Biometria może przynieść także wymierne korzyści podmiotowi wprowadzającemu taki rodzaj weryfikacji. Nie tylko wpływa na pozytywne postrzeganie podmiotu jako jednostki innowacyjnej, ale także pomaga w optymalizacji kosztów, chociażby poprzez ograniczenie prowadzonej dokumentacji (nie jest konieczne dokonywanie weryfikacji za pomocą podpisu klienta), pozwala na redukcję kosztów zatrudnianych pracowników (obsługa klienta jest krótsza i nie ma potrzeby utrzymywania osób audytujących stanowiska kasowe), czy też zminimalizowanie kosztów ponoszonych na obsługę bankomatów (mniejsza ilość produkowanych i wysyłanych do klienta kart płatniczych)⁶⁷.

Wprowadzenie biometrii w bankowości wiąże się jednak z ryzykiem przestępstw przeciwko życiu lub zdrowiu albo przestępstw przeciwko wolności⁶⁸ oraz ryzykiem przestępstw cybernetycznych. Wykorzystanie cech biometrycznych w procesie weryfikacji

⁶⁶ Motyw 51 RODO.

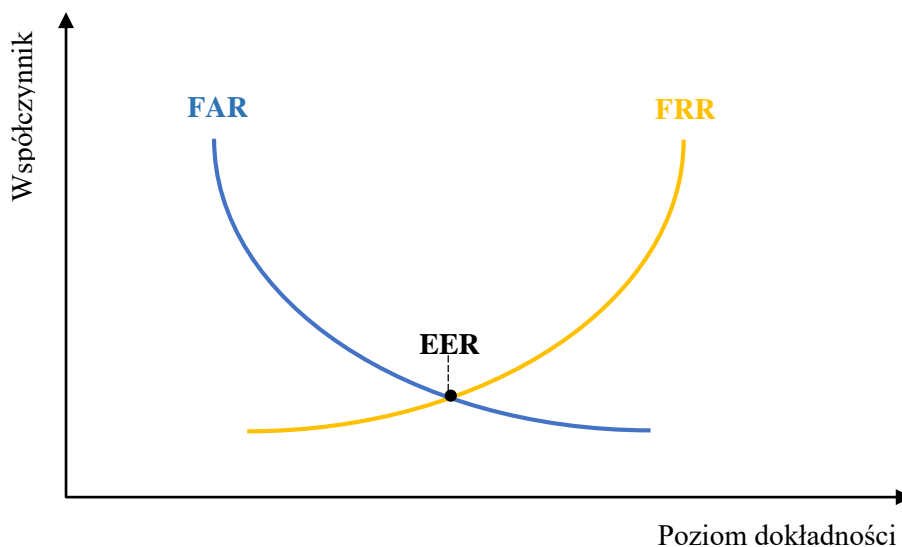
⁶⁷ T. Woszczyński [red.], M. Czechowski, Ł. Hnatkowski, A. Krystosik, Z. Marcinkowski, M. Sudoł, J. Wójtowicz, *Raport biometryczny 2.0. „Bankowość biometryczna”*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 16.

⁶⁸ Takim przestępstwem może być wynikające z art. 191 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, 2077) przestępstwo zmuszania do konkretnego zachowania polegające na bezprawnej groźbie wobec posiadacza rachunku bankowego, by udzielił dostępu do środków finansowych osobie trzeciej.

tożsamości klienta nie daje gwarancji każdorazowej akceptacji klienta i stosowanie urządzeń biometrycznych powoduje powstanie ryzyka fałszywej akceptacji osoby nieuprawnionej lub fałszywego odrzucenia osoby uprawnionej. Prawdopodobieństwo tych zdarzeń badane jest za pomocą odwrotnie skorelowanych współczynników: współczynnika fałszywej akceptacji osoby nieuprawnionej (FAR) oraz współczynnika fałszywego odrzucenia osoby uprawnionej (FRR). Im większy jest współczynnik fałszywej akceptacji, tym większe jest prawdopodobieństwo fałszywego odrzucenia, z kolei niższy współczynnik fałszywej akceptacji przyczynia się do mniejszej liczby braku uwierzytelnienia osoby nieuprawnionej. Wielce pożądanym jest znalezienie takiego punktu równowagi (ERR), dzięki któremu zachowywana jest maksymalna wygoda korzystania przez klienta przy jak najmniejszym prawdopodobieństwie fałszywej akceptacji.

Model korelacji pomiędzy FAR oraz FRR, a także punkt równowagi ERR przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Korelacja między współczynnikiem fałszywej akceptacji osoby nieuprawnionej (FAR) oraz fałszywego odrzucenia osoby uprawnionej (FRR)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie T. Woszczyński [red.], M. Czechowski, Ł. Hnatkowski, A. Krystosik, Z. Marcinkowski, M. Sudoł, J. Wójtowicz, *Raport biometryczny 2.0. „Bankowość biometryczna”*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 14.

Innym wymiarem zagrożeń jest kwestia sprawności technicznej urządzeń. Oczywistym jest, że każda z metod weryfikacji – niezależnie od tego, czy jest to weryfikacja za pomocą kodu PIN, własnoręcznego podpisu, odcisku palca – zawiera margines błędu i ryzyko niesprawnego działania urządzenia. Odpowiedzialność za sprawne działanie tych urządzeń

spoczywa na dostarczającym usługi finansowe, czyli w analizowanym przypadku – banku, jednak w praktyce faktyczną odpowiedzialnością i w konsekwencji – brakiem możliwości skorzystania z usługi oferowanej przez podmiot rynku finansowego – obciążony będzie konsument. Niewątpliwie identyfikacja klienta za pomocą biometrii z pewnością jest metodą zapewniającą mniejsze prawdopodobieństwo fałszywej akceptacji w stosunku do obecnie stosowanych metod oraz gwarantującą większe bezpieczeństwo w zakresie skopiowania cechy biometrycznej, wystarczy chociażby wskazać metodę biometrii naczyń krwionośnych (ang. *Finger Vein*), który pobiera wzór naczyń krwionośnych poprzez nieinwazyjne naświetlenie palca światłem podczerwieni.

Ponadto rozwój bankowości biometrycznej niesie ze sobą ryzyko technologiczne, albowiem obszar ten jest stosunkowo nowy i prężnie rozwijający się, a więc wymiana dużej ilości bankomatów na urządzenia weryfikujące dane biometryczne może wiązać się z koniecznością dużych nakładów finansowych. Ponadto, z uwagi na fakt, że obszar ten może podlegać dynamicznym zmianom, należy zwrócić uwagę na konieczność częstych aktualizacji zabezpieczeń, certyfikatów bezpieczeństwa oraz utrzymania urządzeń we właściwym stanie. Wydaje się jednak, że zastosowanie biometrii w bankowości na szerszą skalę jest wyłącznie kwestią czasu i instytucje bankowe będą musiały odpowiedzieć na wyzwanie modernizacji i wkroczenie w erę biometrii.

Perspektywy wprowadzenia biometrii na szeroką skalę w Polsce - podsumowanie

W dobie tendencji konsumentów do udostępniania, między innymi na portalach społecznościowych, szerokich informacji, w tym danych osobowych, banki i inne podmioty sektora finansowego powinny pozostać miejscem, gdzie niektóre z informacji są wyłącznie dostępne klientowi. Uproszczeniem i rozwiązaniem gwarantującym wygodę mają być urządzenia weryfikujące tożsamość klienta za pomocą danych biometrycznych. W chwili obecnej wykorzystanie tej technologii w sektorze bankowym dopiero wkracza w obszar dynamicznego rozwoju.

Pierwszy bankomat wprowadzający technikę badania biometrycznej cechy fizycznej został zainstalowany w Polsce już w roku 2010 r. przez Bank Polskiej Spółdzielczości S.A.⁶⁹.

⁶⁹ Bank BPS uruchomił pierwszy w Polsce bankomat biometryczny [źródło: <https://prnews.pl/bank-bps-uruchomil-pierwszy-w-polsce-bankomat-biometryczny-42668>, dostęp: 05.01.2019 r.].

Już pod koniec 2015 roku w ponad 30 bankach w Polsce wybrane procesy bankowe były wykonywane za pomocą biometrii⁷⁰. Obecnie największym odbiorcą rozwiązań biometrycznych jest sektor bankowości spółdzielczej, z kolei częściowe rozwiązania wprowadzane są m.in. przez Bank Pekao S.A., Bank Zachodni WBK (obecnie Santander Bank Polska S.A.), BPH S.A. Pracę nad wprowadzeniem biometrycznych metod weryfikacji ogłosił także PKO BP. Również pod koniec 2015 roku w Polsce funkcjonowało więcej niż 1700 bankomatów wykorzystujących weryfikację za pomocą biometrii⁷¹.

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi we wrześniu 2016 r. przez Mastercard, ponad 1/3 ankietowanych chce autoryzować przeprowadzane przez siebie transakcje za pomocą odcisku palca. 65% ankietowanych uważa, że biometryczne autoryzowanie jest innowacyjne, 61% - szybkie, 58% - łatwe, z kolei aż 2/3 ankietowanych uznaje, że przeprowadzanie transakcji za pomocą odcisku palca jest bezpieczne⁷². Z kolei zgodnie z przeprowadzonym w 2017 r. Digital Payments Study aż 83% konsumentów uznaje biometrię za bezpieczną metodę uwierzytelniania⁷³. Wyniki te są zgodne z ogólną tendencją gotowości wynikającej z otwartości polskich konsumentów na zapoznanie się z nowymi produktami, co pozytywnie rokuje w przyszłości na wykorzystanie i adaptowanie się do nowych form weryfikacji i przeprowadzania transakcji⁷⁴. Z kolei przeprowadzone przez tę samą instytucję badanie w roku 2017 wykazało, że aż 93% konsumentów preferuje weryfikację biometryczną zamiast standardowej weryfikacji za pomocą hasła, a 92% banków planuje wprowadzenie weryfikacji biometrycznej⁷⁵.

Rozwiązania biometryczne gwarantują większy poziom bezpieczeństwa, aniżeli współcześnie wykorzystywane metody weryfikacji klienta i z powodzeniem mogą zostać w przyszłości wykorzystywane nie tylko w procesach bankowych, ale także w administracji publicznej oraz sektorze przedsiębiorstw prywatnych. Kierunek rozwoju oraz przykłady zastosowań można zaobserwować w Europie; przykładowo, brytyjski Home Office,

⁷⁰ T. Woszczyński [red.], M. Czechowski, Ł. Hnatkowski, A. Krystosik, Z. Marcinkowski, M. Sudoł, J. Wójtowicz, *Raport biometryczny 2.0. „Bankowość biometryczna”*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015, s. 2.

⁷¹ *Ibidem*, s. 4-5.

⁷² Badania Mastercard przeprowadzone we wrześniu 2016 r. [źródło: <https://newsroom.mastercard.com/eu/pl/press-releases/badanie-mastercard-polscy-konsumenci-oczekuja-wiecej-cyfrowych-uslug/>, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁷³ Digital Payments Study 2017. [źródło: <https://prnews.pl/83-proc-badanych-uwaza-biometrie-bezpieczna-raport-digital-payments-study-2017-433195>, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁷⁴ Badania IPSOS przeprowadzone w 2014 r. [źródło: <http://www.egospodarka.pl/108409,Preferencje-konsumentow-Polacy-otwarcia-na-nowosci,1,39,1.html>, dostęp: 05.01.2019 r.].

⁷⁵ Badania Mastercard przeprowadzone w 2017 r. [źródło: <https://newsroom.mastercard.com/news-briefs/overcoming-mobile-biometric-challenges-mastercard-and-university-of-oxford-collaborate-on-new-research-initiative/>, dostęp: 05.01.2019 r.].

odpowiedzialny m.in. za politykę imigracyjną i bezpieczeństwo wewnętrzne, od połowy 2017 r. inwestuje w techniki biometryczne (odcisk palca, rozpoznanie twarzy oraz weryfikacja DNA) dla organów ścigania, na potrzeby aplikacji o wizę lub w celu zapobiegania terroryzmowi. Szacuje się, że wartość poniesionych inwestycji przez tę instytucję ma osiągnąć ponad 96 milionów funtów⁷⁶. Z kolei Niemcy kontynuują instalowanie systemów działających w oparciu o rozpoznanie twarzy w celu identyfikacji podróżnych z Unii Europejskiej, Szwajcarii oraz Europejskiego Obszaru Gospodarczego, a na lotnisku we Frankfurcie działa elektroniczna bramka dla przetwarzania wstępnie zarejestrowanych podróżnych⁷⁷. Interesujące zastosowanie biometrii znalazło miejsce w Irlandii, gdzie Departament Ochrony Społecznej zaczął używać technologii rozpoznawania twarzy do walki z oszustwami związanymi z opieką społeczną poprzez zapewnienie, że wnioskodawcy są tymi osobami, za które się podają i nie wyłudzą świadczeń socjalnych przez podanie fałszywej tożsamości⁷⁸.

Podsumowując, trzeba zwrócić uwagę, że mimo zwiększającej się liczby zastosowań, w chwili obecnej biometria nie jest technologią szeroko wykorzystywaną; należy się jednak spodziewać, że ze względu na pozytywne nastawienie konsumentów, a także wprowadzone już pionierskie urządzenia biometryczne w niedalekiej przyszłości, tendencja ta wzrośnie. Za przykład należy wskazać Mastercard, która od września 2019 r. umożliwi klientom autoryzację transakcji w Internecie za pomocą biometrii, tj. odcisku palca, a taka metoda potwierdzenia tożsamości stanowi równocześnie wyjątek od konieczności silnego uwierzytelnienia w myśl Dyrektywy PSD2⁷⁹.

Rozwojowi temu sprzyjają także zmiany w otoczeniu prawnym, w szczególności w obszarze ochrony danych osobowych i wprowadzeniu definicji legalnej „danych biometrycznych” oraz zakwalifikowaniu ich jako szczególną kategorię danych osobowych. Wyzwaniem dla ustawodawcy oraz właściwych organów wykrywania przestępczości oraz organów ścigania, a także dostawców urządzeń biometrycznych są z kolei działania ograniczające potencjalne ryzyko przestępstw związanych z korzystaniem z tego rodzaju urządzeniami. Należy jednak – idąc śladem polskiego konsumenta – przyjąć optymistyczne

⁷⁶ V. Bonneau, IDATE i Laurent Probst, Virginie Lefebvre, PwC, *Digital Transformation Monitor. Biometrics technologies: a enabler for future digital services*, European Commission 2018, s. 3.

⁷⁷ European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice, *Biometrics in Large-Scale IT. Recent trends, current performance capabilities, recommendations for the near future*, 2015, s. 26.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 31.

⁷⁹ Mastercard Identity Check [źródło: <https://www.mastercard.pl/pl-pl/klienci-indywidualni/funkcjonalnosci-i-benefity/mastercard-identity-check.html>, dostęp: 05.10.2019 r.].

stanowisko, że skuteczność walki z przestępstwami związanymi z danymi biometrycznymi będzie rosła wraz z dynamicznym rozwojem bankowości biometrycznej w Polsce.

Bibliografia

Bolle R.M., Connell J. H., Pankanti S., Ratha N.K., Senior A.W., *Biometria*, WNT, Warszawa 2008.

Bonneau V., IDATE and Probst. L, Lefebvre V., PwC, *Digital Transformation Monitor. Biometrics technologies: a enabler for future digital services*, European Commission, 2018.

European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice, *Biometrics in Large-Scale IT. Recent trends, current performance capabilities, recommendations for the near future*, 2015.

Hołyst B., Pomykała J., *Biometria w systemach uwierzytelniania*, „Biuletyn WAT” 2011, t. 60, nr 4, Warszawa 2011.

Lewandowski R., *Biometria – nowe zastosowania*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 17 (9), Warszawa 2017.

Marucha-Jaworska M., *Podpisy elektroniczne, biometria, identyfikacja elektroniczna*.

Elektroniczny obrót prawny w społeczeństwie cyfrowym, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.

Mlaskawa J., *Biometria w bankowości – szanse i zagrożenia Banku przyszłości*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, nr 3, Zielona Góra 2015.

Smyczek S., *Modele zachowań konsumentów na rynku usług finansowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007.

Woszczyński T. [red.], Czechowski, M., Hnatkowski Ł., Krystosik A., Marcinkowski Z., Sudoł M., Wójtowicz J., *Raport biometryczny 2.0. „Bankowość biometryczna”*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2015.

Akty prawne

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych (Dz. U. UE. L 119 z 04.05.2016 r.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, 2077).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2016 r. poz. 723 ze zm., uchylona 25 maja 2018 r.).

Źródła internetowe

- Badania IPSOS przeprowadzone w 2014 r. [źródło: <http://www.egospodarka.pl/108409,Preferencje-konsumentow-Polacy-otwarci-na-nowosci,1,39,1.html>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Badania Mastercard przeprowadzone we wrześniu 2016 r. [źródło: <https://newsroom.mastercard.com/eu/pl/press-releases/badanie-mastercard-polscy-konsumenci-oczekuja-wiecej-cyfrowych-uslug/>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Badania Mastercard przeprowadzone w 2017 r. [źródło: <https://newsroom.mastercard.com/news-briefs/overcoming-mobile-biometric-challenges-mastercard-and-university-of-oxford-collaborate-on-new-research-initiative/>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Bank BPS uruchomił pierwszy w Polsce bankomat biometryczny* [źródło: <https://prnews.pl/bank-bps-uruchomil-pierwszy-w-polsce-bankomat-biometryczny-42668>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Digital Payments Study 2017. [źródło: <https://prnews.pl/83-proc-badanych-uwaza-biometrie-bezpieczna-raport-digital-payments-study-2017-433195>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Historia kart płatniczych w Polsce*, [źródło: <http://payarto.pl/drugi-wpis/>, dostęp: 05.01.2019 r.].
- Informacja o kartach płatniczych w II kwartale 2018 r.*, Narodowy Bank Polski, październik 2018 r. [źródło: https://www.nbp.pl/systemplatniczy/karty/q_02_2018.pdf, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Mastercard Identity Check* [źródło: <https://www.mastercard.pl/pl-pl/klienci-indywidualni/funkcjonalnosc-i-benefity/mastercard-identity-check.html>, dostęp: 05.10.2019 r.].
- Opinia 15/2011 w sprawie definicji zgody przyjęta w dniu 13 lipca 2011 r., 01197/11PL, WP187, s. 27, [źródło: <https://giodo.gov.pl/pl/1520110/4214>, dostęp: 05.01.2019 r.]
- Polska liczba ludności [źródło: <https://www.populationof.net/pl/poland/>, dostęp: 05.01.2019 r.]

Rozdział 4

Zarządzanie ryzykiem kredytowym w bankach – wybrane problemy

Barbara Herdzik

Wstęp

Człowiek w życiu codziennym podejmując różne decyzje nieustannie mierzy się z ryzykiem. Jest to nieodłączny element naszego życia. Ryzyko możemy określać jako prawdopodobieństwo niezrealizowania założeń⁸⁰. Jest to cecha mierzalna. Znając odpowiednie parametry możemy wyliczyć szansę na urzeczywistnienie się pewnego scenariusza. Nie w każdej sytuacji jednak wiemy jakie będą konsekwencje naszych decyzji. Taki stan określany jest mianem niepewności. W odróżnieniu od ryzyka, niepewność charakteryzuje się niemierzalnością. Oba te pojęcia występują ze sobą w każdej działalności i niemożliwym jest zredukowanie któregoś z nich do zerowego poziomu.

Badania literaturowe ukazują różnorakie cechy ryzyka. Filozoficzne i klasyczne podstawy definiowania ryzyka charakteryzują je jako trudne do przewidzenia rezultaty działań. Wykazują jego związek z działalnością w nieznanym warunkach, niepewnością obszaru działań⁸¹. Według tego podejścia ryzyko ma bezstronny charakter, dlatego niezbędne jest rozróżnienie między ryzykiem i jego realizacją. Podejście neoklasyczne ukazuje znaczenie osiągania zysku jako czynnika inicjującego powstanie ryzyka. Dodatkowo określa różnicę między ryzykiem mierzalnym a niemierzalnym (niepewność). Ryzyko według defensywnego nurtu definiowane jest poprzez cechy negatywne. Teoria ta ukazuje ryzyko jako zagrożenie odchylenia od zamierzonego celu, osiągnięcia niekorzystnych wyników. Zgodnie z tym podejściem ryzyko to kategoria obiektywna, natomiast niepewność – subiektywna. Podejście do ryzyka według nurtu ofensywnego pokazuje jego związek z działalnością przedsiębiorstw. Wskazuje się jego zależność z prawdopodobieństwem osiągnięcia zysku lub straty oraz określa się negatywnie w znaczeniu ekonomicznym. W oparciu o tę teorię ryzyko

⁸⁰ B. Domańska-Szaruga, *Ryzyko kredytowe w świetle Nowej Umowy Kapitałowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” nr 87, Siedlce 2010, s. 144.
http://www.tstefaniuk.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/87-2010_9.pdf, dostęp 5.01.2019.

⁸¹ M. Marcinkowska, *Standardy kapitałowe banków. Bazylejska Nowa Umowa Kapitałowa w polskich regulacjach nadzorczych*, wyd. Regan Press, Gdańsk 2009, s. 24.

jest zdarzeniem dynamicznym, związanym z działalnością. Teoria podejmowania decyzji wiąże ryzyko z problemami decyzyjnymi, w których nie występuje pewność co do rezultatów podjętych działań. Czynności związane z podejmowaniem decyzji w otoczeniu ryzyka i niepewności bazują na teorii gier w której, w przeciwieństwie do teorii prawdopodobieństwa, mamy szansę wyboru jednej z dostępnej strategii działań⁸².

Działalność bankowa podobnie jak każda inna działalność gospodarcza, zawsze wiąże się z ryzykiem. Realizując pewne decyzje nie możemy przewidzieć i wykluczyć wszystkich okoliczności. To z jaką wielkością i rodzajem ryzyka spotyka się kadra zarządzająca instytucją finansową bądź pracownicy banków zależy od wielu czynników. Można do nich zaliczyć np. sytuację gospodarczą kraju, politykę banku centralnego, zachowania i strukturę klientów, stopę bezrobocia, poziom inflacji, postęp technologiczny, konkurencję na rynku. Znaczna liczba kategorii ryzyka pojawiła się bądź spotęgowała swoje znaczenie na przełomie ostatnich kilkunastu lat. Wyjaśnienia tego zjawiska należy dopatrywać się m.in. w rozwoju technologicznym banków, w dynamicznym rozwoju rynków finansowych i instrumentów, które są przedmiotem obrotu na nich, jak również w technikach zarządzania, które zwiększają konkurencyjność banków na rynku.

Typy ryzyka występującego w działalności bankowej

W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnorodnych podziałów ryzyka bankowego. Można mówić o ryzyku makroekonomicznym, finansowym i biznesowym. Na ryzyko makroekonomiczne wpływa m. in. sytuacja w gospodarce i otoczenie zewnętrzne. Ryzyko finansowe wynika ze strat, które banki mogą ponieść poprzez zmianę cen na rynkach. Ryzyko biznesowe powstaje poprzez dążenie do osiągnięcia dominującej pozycji na rynku międzybankowym i uzyskania dodatniej wartości⁸³.

Szczególne charakter działalności bankowej stanowią dwie kategorie ryzyka⁸⁴:

- 1) ryzyko typowo bankowe obejmujące obszar finansowy,
- 2) ryzyko operacyjne obejmujące obszar organizacyjno-techniczny.

Do pierwszej kategorii ryzyka (tabela 4.1) możemy zaliczyć m.in.:

- ryzyko kredytowe,
- ryzyko rynkowe,
- ryzyko płynności.

⁸² M. Marcinkowska, op. cit, s. 24-25.

⁸³ M. Marcinkowska, op. cit., s. 28.

⁸⁴ B. Kosiński, *Podstawy współczesnej bankowości*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2017, s. 56.

Do drugiej kategorii należą np.:

- ryzyko IT,
- ryzyko procedur i standardów,
- ryzyko związane z działaniami pracowników.

Tabela 4.1. Rodzaje ryzyka bankowego

Typ ryzyka	Komponenty danego typu ryzyka
Ryzyko kredytowe	<ul style="list-style-type: none">• ryzyko pojedynczego kredytu• ryzyko całego portfela
Ryzyko utraty płynności	<ul style="list-style-type: none">• ryzyko finansowania• ryzyko upłynnienia (transakcji)
Ryzyko rynkowe	<ul style="list-style-type: none">• ryzyko kursów walutowych• ryzyko papierów wartościowych• ryzyko stóp procentowych
Ryzyko operacyjne	<ul style="list-style-type: none">• ryzyko IT• ryzyko błędów ludzkich i nadużyć• ryzyko procedur i standardów
Ryzyko prawne i regulacyjne	<ul style="list-style-type: none">• ryzyko niezgodności z regulacjami• ryzyko zmiany regulacji

Źródło: M. Marcinkowska, *Wartość banku: kreowanie wartości i pomiar wyników działalności banku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 205.

Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego za kluczowe rodzaje ryzyka uznaje:

- ryzyko kredytowe,
- ryzyko operacyjne,
- ryzyko rynkowe,
- ryzyka ustalane przez dany bank, np. ryzyko biznesowe⁸⁵.

Nowa Umowa Kapitałowa określa najważniejsze kwestie związane z procesem zarządzania bankiem. Banki powinny posiadać adekwatny kapitał (czyli taki, który będzie w stanie minimalizować ryzyko przy jednoczesnym utrzymaniu odpowiednich wskaźników rentowności), a także dyscyplinę rynkową (czyli udostępnianie podmiotom rynku danych, które umożliwią poprawną ocenę adekwatności kapitałowej i ryzyka). Pierwszy i drugi filar Nowej

⁸⁵ M. Capiga, *Finanse banków*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 175.

Umowy Kapitałowej wyróżnia te rodzaje ryzyk, których suma wymogów kapitałowych do nich przypisanych stanowi kapitał adekwatny. W pierwszym filarze wyróżniamy ryzyko kredytowe, operacyjne i rynkowe. W ramach filaru drugiego określa się rodzaje ryzyka, które albo nie zostały zaliczone do filara pierwszego, ale istotne są dla konkretnego banku z uwagi na typ jego działalności i te, które mogą powstać w wyniku zmian w otoczeniu ekonomicznym. W tym filarze wyróżniamy: ryzyko stopy procentowej, ryzyko płynności, ryzyko koncentracji, ryzyko strategiczne, ryzyko modeli, ryzyko prawne, ryzyko IT, ryzyko reputacji, ryzyko kraju, ryzyko transferowe i inne⁸⁶.

Bank będąc instytucją zaufania publicznego, a także pośrednikiem w przekazywaniu oszczędności w inwestycje, musi mieć ciągle na uwadze fakt, iż ważnym jego zadaniem jest ochrona powierzonych środków. Instytucje te w ostatnich kilkunastu latach są ciągle narażone na coraz to więcej czynników. Zmiany w obszarze finansowym doprowadziły do wzrostu ryzyka bankowego. Należy zauważyć, że wzrost tego ryzyka jest znacznie większy niż poziom rozwoju banków i ich wielkość kapitałów własnych. Ważna jest zatem świadomość tego na jakie ryzyko w danym momencie narażony jest bank i jak skutecznie nim zarządzać i przeciwdziałać.

Istota ryzyka bankowego wynika z położenia banków w systemie finansowym. Udział tych instytucji w tym sektorze jest największy. Kluczowe jest zatem odpowiednie zarządzanie nimi, gdyż ewentualne problemy z wypłacalnością mogą mieć katastrofalne skutki dla całego systemu. Przez ostatnie dziesięć lat mogliśmy zaobserwować wzrost znaczenia światowych holdingów bankowych. W niektórych krajach aktywa banków wielokrotnie przekraczają wartość PKB, co jest znaczącym problemem w przypadku ryzyka braku wypłacalności⁸⁷.

Celem każdego banku, podobnie jak innych przedsiębiorstw, jest maksymalizacja wartości. Znaczenia ryzyka bankowego należy również dopatrywać się w planowaniu poziomu dochodów na dany okres. Im więcej bank chce uzyskać tym musi liczyć się z większym poziomem i większą różnorodnością podejmowanego ryzyka. Skuteczna analiza i zarządzanie nim wpływa także na rating banków, a to z kolei buduje wizerunek danego podmiotu na rynku.

Zarządzanie ryzykiem bankowym jest istotną kwestią w działalności bankowej. Ma ono na celu m.in. obniżenie poziomu poszczególnych kategorii ryzyka. Podejmowanie decyzji w tych kwestiach powinno być strategiczne i obejmować perspektywę dłuższego czasu.

⁸⁶ E. Miklaszewska, *Bank na rynku finansowym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 112.

⁸⁷ P. Masiukiewicz, *Ryzyko dużych banków –perspektywa Polski*, CeDeWu, Warszawa 2012, s. 21

Realizacja zarządzania ryzykiem opiera się na pisemnych procedurach polityki banku, które są zatwierdzane przez kadre zarządzającą bankiem. Dotyczą one⁸⁸:

- rozpoznawania ryzyka, które wynika z działalności bankowej, szczególnie w tych obszarach, które zostały zdefiniowane jako istotne dla banku,
- metod (modeli) pomiaru ryzyka, które dopasowane są do złożoności, skali i profilu ryzyka,
- kontroli i monitorowania ryzyka, które umożliwiają przekazywanie informacji o zachodzących modyfikacjach profilu ryzyka banków.

Definicja ryzyka kredytowego

Ryzyko kredytowe jest jednym z podstawowych typów ryzyka spotykanych w działalności bankowej. Definiuje się je zazwyczaj jako możliwość wystąpienia sytuacji w której kredytobiorca nie spłaca w terminie należnych zobowiązań. W przypadku tego typu ryzyka nie można mówić tu o szansie (tak jak np. w przypadku ryzyka walutowego, kiedy to zmiany kursów walut mogą przynieść większy zysk dla banku niż przewidywały to prognozy) a jedynie o zagrożeniu - w najlepszym wypadku bowiem kredyt po prostu zostanie spłacony bez opóźnień.

Ryzyko kredytowe występuje w wielu obszarach działalności bankowej np.⁸⁹:

- przy udzielaniu kredytów i pożyczek,
- podczas emitowania elektronicznych instrumentów płatniczych (w szczególności przy emisji kart kredytowych i kart płatniczych z odroczonym terminem płatności),
- przy wystawianiu gwarancji i udzielaniu poręczeń oraz akceptów,
- podczas otwierania akredytyw.

Najistotniejszym źródłem ryzyka kredytowego w bankach są udzielone kredyty i pożyczki. W działalności bankowej należy zwrócić uwagę na różnice pomiędzy pojedynczym ryzykiem kredytowym a ryzykiem całego portfela. Indywidualne ryzyko kredytowe dotyczy jednego kredytu i kredytobiorcy. Wielkość tego ryzyka jest kształtowana m. in. przez sytuację finansową konkretnego klienta. W przypadku osób fizycznych może zależeć też m.in. od stanu zdrowia kredytobiorcy, jego zatrudnienia, posiadanego majątku, a w przypadku podmiotów gospodarczych np. od sytuacji w branży, w której specjalizuje się kredytobiorca. Znaczenie

⁸⁸ M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak, *Działania restrukturyzacyjne i naprawcze w sektorze bankowym*, CeDeWu, Warszawa 2014, s. 20.

⁸⁹ P. Grobelny, *Ryzyko kredytowe – pomiar i kontrola, istota systemu scoringowego*, Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFBC cz. II, Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2010, s. 152.

ryzyka pojedynczego kredytu zależy od wielkości banku udzielającego kredytu. W przypadku dużych podmiotów niespłacenie pojedynczego zobowiązania przez kredytobiorcę zazwyczaj nie wpływa szczególnie na stabilność kredytodawcy, ale w przypadku małych banków, jak np. banki spółdzielcze taka sytuacja może już poważnie oddziaływać na wypłacalność instytucji kredytowej. Ryzyko portfela kredytowego to łączne ryzyko wszystkich udzielonych przez bank kredytów i pożyczek. Jego wielkość jest kształtowana przez czynniki zewnętrzne jak np. sytuację ekonomiczną kraju i świata, wahania kursów walut, a także przez czynniki wewnętrzne np. błędy przy ocenie zdolności kredytowej poszczególnych kredytobiorców. Ryzyko całego portfela jest bardzo ważnym aspektem w działalności bankowej. Jego materializacja zawsze niesie za sobą bardzo poważne skutki z uwagi na fakt, iż udzielone kredyty i pożyczki są najistotniejszą pod względem wartości pozycją aktywów banku. W przypadku dużych podmiotów ryzyko kredytowe portfela może wpłynąć na cały system finansowy, gdyż niestabilność dużej instytucji przyczynia się do zachwiania całym systemem. Stąd też kadra zarządcza banków szczególnie dba o bezpieczeństwo tych pozycji bilansowych.

Banki w różny sposób starają się zabezpieczać przed skutkami ryzyka kredytowego, zarówno pojedynczego jak i łącznego. Przede wszystkim stosują one szczegółową weryfikację swoich potencjalnych klientów. Zanim kredytodawca wyda decyzję kredytową bada m.in. obecną i prognozowaną sytuację finansową kredytobiorcy oraz terminowość w regulowaniu wcześniejszych zobowiązań. Jest to bardzo ważny element całego procesu, gdyż decyduje on o powodzeniu lub niepowodzeniu danej transakcji. Ważną kwestią jest także sporządzenie samej umowy kredytowej. Powinna być tak przygotowana, aby warunki w niej zawarte umożliwiały odzyskanie należności w przypadku niewywiązywania się z obowiązków ze strony kredytobiorcy. Innym sposobem na zmniejszenie skutków ewentualnego niespłacenia kredytów jest jego ubezpieczenie. W przypadku problemów ze spłatą spowodowaną, np. złym stanem zdrowia osoby, która zaciągnęła kredyt firma ubezpieczeniowa pokrywa ewentualne straty. Ważnym elementem w eliminowaniu ryzyka kredytowego jest także monitoring kredytowy. Dokładna obserwacja umożliwia wczesne wychwycenie ewentualnych kłopotów ze spłatą i skuteczne działanie, które ma na celu poprawę danej sytuacji, np. wydłużenie czasu spłaty kredytu.

Zarządzanie ryzykiem kredytowym to nieodłączny element całego procesu kredytowego. Na etapy zarządzania ryzykiem składają się: identyfikacja ryzyka, jego pomiar, monitorowanie oraz sterowanie⁹⁰.

⁹⁰ M. Capiga, H. Ogrodnik, *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa, banku i zakładu ubezpieczeń*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007 s. 118.

Identyfikacja ryzyka ma na celu zbadanie wszystkich zagrożeń płynących z danej transakcji. Na podstawie zebranych informacji kadra zarządzająca podejmuje wstępne decyzje o dalszym postępowaniu w zakresie procedury kredytowej. Następnym etapem jest pomiar ryzyka, który zależy od wewnętrznych procedur i standardów przyjętych przez konkretny bank. Przykładem takiego pomiaru jest *rating* bądź *scoring kredytowy*. Rating jest miarą zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych. Ocena ta bazuje na danych ilościowych (np. sprawozdania finansowe przedsiębiorstw) jak i na cechach jakościowych (np. pozycja danego podmiotu w branży). Ocena ratingowa służy jako miernik ryzyka i pozwala na ustalenie np. polityki cenowej wobec konkretnego kredytobiorcy, a także pozwala ustalić poziom finansowania danego ryzyka celem ustalenia odpowiednich rezerw. Scoring kredytowy odnosi się do osób fizycznych. Podstawą tej oceny są dane jakościowe m.in. informujące o terminowości w regulowaniu wcześniejszych zobowiązań kredytobiorcy. Metoda ta jest pomocna w szybszej analizie wniosku kredytowego i wydawaniu decyzji kredytowej z uwagi na to, że jej wynik sprowadza się do konkretnego wskaźnika punktowego, który jest miarą oceny ryzyka kredytowego w danym banku⁹¹. Następnym krokiem w zarządzaniu ryzykiem kredytowym jest sterowanie nim. W ramach tego etapu pracownicy banku i kadra zarządzająca skupiają się głównie na podejmowaniu decyzji o rezygnacji bądź zaangażowaniu się w dane przedsięwzięcie. Ostatnim etapem jest monitoring kredytowy, który ma na celu zapobieganie zagrożeniu w przypadku pojawienia się ewentualnych kłopotów ze spłatą zobowiązań.

Wymogi regulacyjne w zarządzaniu ryzykiem kredytowym oraz procedura podejmowania decyzji kredytowej

Udzielone kredyty stanowią największą pozycję w aktywach banku. Ryzyko kredytowe jest nierozdzielnie połączone z ryzykiem utraty płynności przez bank oraz jego niewypłacalności, a to z kolei niesie zagrożenie dla całego systemu finansowego. Stąd też działalność kredytowa jest objęta szczególnym nadzorem z uwagi na wysokie ryzyko występujące w tym obszarze (tabela 4.2).

⁹¹ J. Gwizdała, *Ryzyko kredytowe w działalności banku komercyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, s. 213.

Tabela 4.2. Przykłady aktów prawnych regulujących nadzór nad działalnością kredytową

Ranga	Przykłady
Przepisy ogólnoeuropejskie	Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rozporządzenia Komisji Europejskiej tzw. pakiet CRD IV / CRR
Przepisy wynikające z Ustawy prawo bankowe i innych ustaw	Ustawa o kredycie konsumenckim, Ustawa o odwróconym kredycie hipotecznym.
Rekomendacje nadzoru finansowego	Rekomendacja H Rekomendacja S Rekomendacja T

Zródło: *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFBC 3E*, M. Klimontowicz (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2017, s. 267-268.

Przyjęcie w 2013 roku pakietu CRD IV/CRR wprowadziło europejskie standardy przyjęte przez Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego (Bazylea III). Dyrektywa CRD IV reguluje m.in. kwestie: buforów kapitałowych, nadzoru, zarządzania i ładu korporacyjnego banków. W rozporządzeniu CRR znajdują się przepisy dotyczące m.in. funduszy własnych, wymogów kapitałowych, płynności i lewarowania⁹². Przepisy zawarte w dyrektywie CRD mogą zostać zmodyfikowane przez nadzorcę danego państwa, natomiast przepisy rozporządzenia CRR nie podlegają jakimkolwiek zmianom. Wymogi kapitałowe banków, według europejskich wymogów, zależą od ryzykowności aktywów danego banku, a więc wpływają na wielkość akcji kredytowej, a to z kolei przyczynia się do zmniejszania ryzyka kredytowego.

Według Prawa bankowego, a także rekomendacji Komisji Nadzoru Finansowego organem odpowiedzialnym za kontrolę ryzyka kredytowego jest Zarząd i Rada Nadzorcza banku. Ich rolę w procesie wdrażania regulacji ostrożnościowych regulują m. in. rekomendacje nadzorcy (tabela 4.3).

⁹² *Historia i założenia projektu CRD IV / CRR*, https://www.knf.gov.pl/dla_ryнку/pakiet_crd4/historia_zalozenia, 1.04.2019.

Tabela 4.3. Typy rekomendacji KNF i zadania organów banku w zarządzaniu ryzykiem kredytowym

Rekomendacja	H	S	T
Obszar regulacji	dotyczy kontroli wewnętrznej w banku; określa nowe zadania w zakresie kontroli wewnętrznej.	dotyczy dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi finansującymi nieruchomości oraz zabezpieczonymi hipotecznie.	dotyczy dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych.
Zadania Zarządu	- opracowywanie i wdrażanie systemu kontroli wewnętrznej, w ramach którego następuje badanie zgodności z przepisami prawa i regulacjami wewnętrznymi, - wprowadzenie ustaleń Rady Nadzorczej dotyczących systemu funkcjonowania kontroli wewnętrznej oraz ich przestrzeganie.	- przyjmowanie polityki zarządzania ryzykiem ekspozycji kredytowych finansujących nieruchomości, - wyznaczanie osób odpowiedzialnych za wprowadzenie polityki - dokonywanie okresowych ocen przyjętej polityki - informowanie rady nadzorczej o wynikach dokonanej oceny.	- przyjmowanie polityki zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych, - wyznaczanie osób odpowiedzialnych za wprowadzenie polityki zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych, - dokonywanie oceny przyjętej polityki - informowanie rady nadzorczej o poziomie ryzyka i wykorzystaniu limitów.
Zadania Rady Nadzorczej	- zapewnienie skutecznego nadzoru nad funkcjonowaniem systemu kontroli wewnętrznej.	- nadzorowanie realizacji opracowanej i zatwierdzonej przez Zarząd banku polityki zarządzania ryzykiem ekspozycji kredytowych finansujących nieruchomości, - analiza i ocena informacji przekazanych przez zarząd oraz komórkę kontroli wewnętrznej.	- nadzorowanie realizacji opracowanej i zatwierdzonej przez Zarząd banku polityki - analiza i ocena informacji przekazanych przez zarząd oraz komórkę kontroli wewnętrznej.

Źródło: Opracowanie na podstawie Rekomendacji KNF: Rekomendacja H dotycząca systemu kontroli wewnętrznej w bankach,
https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/knf_170534_Rekomendacja_H_2017_50303.pdf.
 Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie,
https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rekomendacja_S_18_06_2013_34880._34880.pdf.
 Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych, www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rekomendacja_T_%2814_09_2018%29_63160.pdf.

Wymogi jakich banki muszą przestrzegać w działalności kredytowej zmuszają je do szczegółowej weryfikacji potencjalnych kredytobiorców. W procesie podejmowania decyzji kredytowej w każdym banku należy wyróżnić 5 etapów:⁹³

1. Wstępna oferta oraz pierwsza ocena zdolności kredytowej

Na tym etapie jest dokonywana wstępna analiza zdolności kredytowej potencjalnego kredytobiorcy. Po weryfikacji bank ustala cenę kredytu a także przeprowadza wstępną symulację spłaty rat kredytu. Jeśli klient akceptuje zaproponowane mu warunki umowy dostaje informację o niezbędnych dokumentach, które musi przedstawić, celem złożenia wniosku kredytowego.

2. Analiza wniosku kredytowego

Wniosek kredytowy jest wprowadzany do systemu bankowego. Sprawdzane są przede wszystkim sprawozdania finansowe klienta, opracowywane są prognozy finansowe, które są niezbędne w ocenie ryzyka kredytowego. Szacowana jest także wartość zabezpieczeń kredytu (np. hipoteka poręczenia).

3. Ocena ryzyka i zdolności kredytowej klienta oraz transakcji

Zebrane wcześniej informacje wprowadzane są do systemu i na ich podstawie wyliczane są wskaźniki ilościowe (m.in. rentowności, płynności, sprawności działania i zadłużenia) natomiast analityk bankowy dokonuje subiektywnej oceny jakościowej (m.in. oceny otoczenia zewnętrznego, w przypadku firm – ocenę sposobu zarządzania), które umożliwiają ocenę ratingową/scoringową klienta. Następnie dokonywana jest analiza transakcji. W ramach analizy oceniane są zabezpieczenia oraz wyznaczany jest rating transakcji. System identyfikuje również ryzyka towarzyszące transakcji.

4. Analiza łączna i opiniowanie

Po zaakceptowaniu poprzedniej analizy wykonywana jest analiza łączna. Obejmuje ona m. in. Terminowość spłat zadłużenie, poziom rezerw celowych, klasy ratingu klienta i transakcji oraz potencjalne warunki transakcji. Gdy ten etap zostanie zakończony, analiza łączna jest oceniana przez radcę prawnego.

5. Raport kredytowy i decyzja kredytowa

Po zebraniu wszystkich informacji, zebranych we wcześniejszych etapach analityk ma możliwość stworzenia pełnego raportu kredytowego. Wtedy dopiero do klienta trafia decyzja kredytowa.

⁹³ B. Mosór, *Proces kredytowy z punktu widzenia banku*, <https://prnews.pl/proces-kredytowy-z-punktu-widzenia-banku-8203>, 4.01.2019.

Niestety tak dokładna analiza wymaga czasu, a to z kolei powoduje zmniejszenie atrakcyjności oferty danego banku dla klienta. Tempo życia w dzisiejszych czasach jest bardzo szybkie, a więc wydłużający się czas procesu podejmowania decyzji kredytowej nie będzie zachęcał klienta danego banku do skorzystania z jego usługi.

Sposoby ograniczania ryzyka kredytowego

Banki mając na uwadze znaczenie ryzyka kredytowego musiały wypracować odpowiednie sposoby na minimalizowanie go. Warto zwrócić uwagę na fakt, że zmniejszając ryzyko zmniejsza się także potencjalny zysk, gdyż te wielkości są ze sobą dodatnio skorelowane. Stąd też kadra zarządzająca oraz pracownicy banku muszą wybierać takie strategie by osiągać jak największy zysk podejmując przy tym jak najmniejsze ryzyko. W warunkach tak dużej konkurencyjności na rynku bankowym, osiągnięcie tego celu nie jest łatwe, stąd też banki opracowują różne sposoby na redukcję ryzyka.

Jednym z narzędzi ograniczania ryzyka kredytowego jest wyznaczanie limitów koncentracji zaangażowań, ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowań dużych, tj. przekraczających 10% wartości funduszy własnych banków. Według Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE maksymalna wartość zaangażowania kredytu udzielonego jednemu klientowi bądź grupie klientów powiązanych nie może przekraczać 25% kapitału regulacyjnego (tj. sumy Tier I i Tier II) bądź kwoty 150 mln euro, w zależności, która ze wskazanych wartości jest wyższa⁹⁴. Limity koncentracji wymuszają na bankach powiązanie akcji kredytowej z funduszami własnymi, a to przyczynia się do redukcji ryzyka wynikającego z aktywności w tym obszarze.

Innym sposobem ograniczenia ryzyka kredytowego są zabezpieczenia spłaty kredytu. Istnieje wiele podziałów zabezpieczeń. Jednym z nich jest podział na osobiste i rzeczowe (tabela 4.4)⁹⁵.

⁹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012.

⁹⁵ S. Cieśla, *Zabezpieczenie zwrotu kredytów*, Bank: Miesięcznik Finansowo – Bankowy 1995, nr 5, s. 29.

Tabela 4.4. Podział zabezpieczeń spłaty kredytu

Typy zabezpieczeń kredytu	
Osobiste	Rzeczowe
<ul style="list-style-type: none"> • Poręczenie wg prawa cywilnego • Weksel własny in blanco oraz poręczenie wekslowe • Przelew wierzytelności • Przejęcie długu kredytowego • Przystąpienie do długu kredytowego • Gwarancja bankowa • Pełnomocnictwo do dysponowania rachunkiem bankowym 	<ul style="list-style-type: none"> • Kaucja • Blokada rachunku bankowego • Przeniesienie własności (przewłaszczenie) rzeczy ruchomych • Hipoteka • Zastaw ustanawiany na zasadach ogólnych i zastaw rejestrowy

Zródło: A. Jakubecki, J. Mojak, E. Niezbecka: *Prawne zabezpieczenia wierzytelności bankowych*, Wolters Kluwer Polska SA, Kraków 2000.

Art. 70 ustawy Prawo bankowe zobowiązuje banki do ustanowienia specjalnego zabezpieczenia kredytu w sytuacji, gdy potencjalnym kredytobiorcą jest przedsiębiorstwo, które nie posiada zdolności kredytowej⁹⁶. Przepis ten nie określa dokładnego sposobu zabezpieczenia, a więc banki same mogą dobrać odpowiednie zabezpieczenia, które będą gwarantowały spłatę zaciągniętego kredytu w przypadku zaprzestania regulowania zobowiązania przez kredytobiorcę.

Kolejnym sposobem jest precyzyjne szacowanie zagrożenia. Banki do pomiarów ryzyka kredytowego używają skomplikowanych modeli matematycznych, których istotny rozwój nastąpił w ostatnich latach. Poza głównymi modelami, które stosowane są w dużych międzynarodowych bankach spotykamy mniejsze modele, tzw. modele wewnętrzne, które bazują na tych wykorzystywanych w dużych instytucjach⁹⁷. Najbardziej znane z nich to: model KMV stworzony przez agencję Moody's, CreditMetrics banku J.P. Morgan, Credit Portfolio View opracowany przez firmę McKinsey i CreditRisk+ przygotowany przez bank Credit Suisse. Definicja ryzyka przypisana do każdego modelu, określa, jak szeroko rozumiane jest ryzyko kredytowe w danym modelu. Wszystkie cztery modele opisują straty powodowane

⁹⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku Prawo bankowe (Dz. U. Nr 140, poz. 939.).

⁹⁷ C. Bluhm, L. Overbeck, C. Wagner, *An Introduction to Credit Risk Modeling*, Chapman&Hall/CRC, Londyn 2003, s. 66.

niewypłacalnością kredytobiorców, nie wszystkie jednak biorą pod uwagę ich wiarygodność kredytową⁹⁸.

W bankowości często wykorzystywaną metodą w ograniczaniu ryzyka kredytowego jest *bancassurance*. Termin ten oznacza współpracę firm ubezpieczeniowych z bankami przynosząca korzyści obu stronom. W przypadku kredytów bank ubezpiecza się na wypadek niewypłacalności swojego kredytobiorcy, a firma ubezpieczeniowa w razie zrealizowania się negatywnego scenariusza wypłaca mu środki potrzebne na pokrycie wszystkich strat. Do 2017 roku banki, udzielając kredytów hipotecznych zabezpieczały się poprzez *cross selling* czyli tzw. *sprzedaż wiązaną*, która narzucała obowiązek zakupu ubezpieczenia przez osobę, która zaciągała kredyt. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami uregulowała tę kwestię i zabroniła bankom wymuszania na swoich klientach zakupu produktów ubezpieczeniowych chyba, że sprzedaż wiązana dotyczy prowadzonego bezpłatnie rachunku płatniczego lub rachunku oszczędnościowo - rozliczeniowego, którego jedynym celem jest: gromadzenie środków finansowych przeznaczonych na spłatę kredytu hipotecznego lub obsługa kredytu hipotecznego, lub zapewnienie kredytodawcy dodatkowego zabezpieczenia spłaty kredytu hipotecznego w przypadku zaległości w spłacie tego kredytu hipotecznego⁹⁹. Od tego czasu ubezpieczenie jest dobrowolne.

Podsumowanie

Działalność bankowa jest nieustannie narażona na ryzyko. Instytucje te chcąc utrzymać silną i stabilną pozycję na rynku muszą dbać o to by minimalizować zagrożenie. Osiągnięcie tego celu nie jest prostym zadaniem, gdyż dobór odpowiedniej strategii działań wymaga od kadry zarządzającej i pracowników banku doświadczenia, znajomości rynku i konkurencji, odpowiedniego szacunku planowanych zysków do poziomu ryzyka, a także umiejętności radzenia w sytuacjach nieprzewidzianych. Dalszy rozwój ryzyka jest nieunikniony, a więc ważne, aby banki ciągle starały się dostosowywać do zmieniającego otoczenia i rzeczywistości.

Dodatkowym wyzwaniem są wymogi narzucane przez instytucje nadzorcze. Ich zadaniem jest ochrona stabilności systemu, stąd też banki są zmuszone zmniejszać swój apetyt

⁹⁸ P. Noetzel, *Strukturalne i zredukowane modele pomiaru ryzyka kredytowego wykorzystywanew praktyce bankowej*, German CFA Society, Frankfurt 2011.

⁹⁹ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. 2017 poz. 819).

na zysk kosztem warunków stawianych przez nadzór. Gdyby nie sprawowana kontrola nad tymi instytucjami z pewnością dużo częściej podmioty te borykałyby się z problemami wypłacalności, a to z kolei skutkowałoby negatywnym wpływem na cały system finansowy.

Odpowiednie zarządzanie i kontrola ryzyka to nieodłączny element skutecznego i efektywnego prowadzenia działalności bankowej, stąd też ważna jest znajomość jego źródeł, konsekwencji i sposobów redukowania go.

Bibliografia

- Bluhm C., Overbeck L., Wagner C., *An Introduction to Credit Risk Modeling*, Chapman&Hall/CRC, Londyn 2003.
- Capiga M., *Finanse banków*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
- Capiga M., Ogrodnik H., *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa, banku i zakładu ubezpieczeń*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007.
- Cieśla S., *Zabezpieczenie zwrotu kredytów*, „Bank: Miesięcznik Finansowo – Bankowy” 1995, nr 5.
- Domańska-Szaruga B., *Ryzyko kredytowe w świetle Nowej Umowy Kapitałowej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach Nr 87, Siedlce 2010, http://www.tstefaniu.k.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/87-2010_9.pdf, 5.01.2019.
- Grobelny P., *Ryzyko kredytowe – pomiar i kontrola, istota systemu scoringowego*, Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFBC cz. II, Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 2010.
- Gwizdała J., *Ryzyko kredytowe w działalności banku komercyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
- Historia i założenia projektu CRD IV / CRR*, https://www.knf.gov.pl/dla_ryнку/pakiet_crd4/historia_zalozenia.
- Jakubecki A., Mojak J., Niezbecka E., *Prawne zabezpieczenia wiarygodności bankowych*, Wolters Kluwer Polska SA, Kraków, 2000.
- Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFBC 3E*, M. Klimontowicz (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2017.
- Kosiński B., *Podstawy współczesnej bankowości*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2017.
- Marcinkowska M., *Standardy kapitałowe banków. Bazylejska Nowa Umowa Kapitałowa w polskich regulacjach nadzorczych*, wyd. Regan Press, Gdańsk 2009.

- Marcinkowska M., *Wartość banku: kreowanie wartości i pomiar wyników działalności banku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Masiukiewicz P., *Ryzyko dużych banków – perspektywa Polski*, CeDeWu, Warszawa 2012.
- Miklaszewska E., *Bank na rynku finansowym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.
- Mosór B., *Proces kredytowy z punktu widzenia banku*, <https://prnews.pl/proces-kredytowy-z-punktu-widzenia-banku-8203>, 4.01.2019.
- Noetzel P., *Strukturalne i zredukowane modele pomiaru ryzyka kredytowego wykorzystywane w praktyce bankowej*, German CFA Society, Frankfurt 2011.
- Wallis A., *Rola informacji i wiedzy w zarządzaniu ryzykiem ekonomicznym w przedsiębiorstwie*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie Nr 24 t. 2, Częstochowa 2016 <http://zim.pcz.pl/znwz/files/Rola-informacji-i-wiedzy-w-zarz-dzaniu-ryzykiem-ekonomicznym-w-przedsi-biorstwie.pdf>, 5.01.2019.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku Prawo bankowe (Dz. U. Nr 140, poz. 939.)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0575&from=pl>.
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. 2017 poz. 819).
- Rekomendacja H dotycząca systemu kontroli wewnętrznej w bankach, KNF, Warszawa 2017, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/knf_170534_Rekomendacja_H_2017_50303.pdf
- Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie, KNF, Warszawa 2013, /pl/komponenty/img/Rekomendacja_S_18_06_2013_34880._34880.pdf.
- Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych, Warszawa 2013, www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rekomendacja_T_%2814_09_2018%29_63160.pdf.

Rozdział 5

Kredyt hipoteczny jako źródło finansowania rynku mieszkaniowego w największych miastach Polski

Jakub Mączyński

Wstęp

Podstawową barierą w drodze do dorosłego życia są ograniczenia kapitałowe. Młodzi ludzie, będący na początku swojej kariery zawodowej nie mają wystarczającego majątku, aby kupić mieszkanie z własnych środków. Niezbędny w takiej sytuacji wydaje się więc kredyt hipoteczny, umożliwiający podjęcie owej inwestycji.

Celem niniejszego rozdziału jest opis mechanizmów występujących w bankach hipotecznych, ocena i analiza dynamiki kredytów mieszkaniowych, a także przegląd rynku mieszkaniowego w największych miastach Polski.

W punkcie pierwszym opisana została ogólna charakterystyka bankowości hipotecznej. Omówione zostały pojęcia związane z bankiem hipotecznym, zastosowano podział kredytów hipotecznych, zwrócono także uwagę na znaczenie zdolności kredytowej i odniesiono się do obowiązującego prawa bankowego. Punkt drugi został poświęcony analizie kredytów mieszkaniowych. Zostały przedstawione w nim wyznaczniki, wpływające na cenę zobowiązania. Zwrócono także uwagę na jakość udzielonych hipotek, wspominając też o programie wspierającym młode małżeństwa. Punkt trzeci obejmuje zagadnienia związane z rynkiem nieruchomości i wszelkie determinanty go charakteryzujące - ceny mieszkań na przestrzeni ostatnich lat, podaż lokali mieszkalnych z podziałem na największe miasta Polski, a także średnie wynagrodzenie osiągnięte w aglomeracjach w naszym kraju.

Literatura, na podstawie, której stworzony został ten rozdział obejmuje zarówno pozycje książkowe, artykuły publikowane w gazetach oraz raporty i artykuły ze stron internetowych.

Teoretyczny aspekt bankowości hipotecznej

W rynkowych kategoriach bank określono jako: „Przedsiębiorstwo, które oferuje i realizuje usługi w zakresie obrotu płatniczego, finansowania, dokonywania wkładów

pieniężnych oraz czynności¹⁰⁰ związanych z tymi usługami”¹⁰¹, co akcentuje znaczenie banku jako pośrednika finansowego. Natomiast pojęcie bankowości hipotecznej można postrzegać w sposób dwojaki. Z jednej strony oznacza ona finansowanie uczestników rynku nieruchomości¹⁰² kredytami zabezpieczonymi hipoteką na nieruchomości zarówno w fazie budowy jak i już istniejące. W tym aspekcie bankowością hipoteczną zajmują się wszystkie banki udzielające kredytów zabezpieczonych hipoteką. Mowa tu o bankowości uniwersalnej, której działalność kredytowa podlega takim samym zasadom, jak w przypadku innych rodzajów kredytów. W węższym znaczeniu bankowość hipoteczna jest identyfikowana tylko z funkcjonowaniem wyspecjalizowanych banków hipotecznych i ze względu na:

- długi czas obsługi kredytu,
 - sposoby określania finansowej wartości zabezpieczenia,
 - wieloaspektowe procedury prawne,
 - przedmiot kredytowania
 - raty obciążające kredytobiorców oraz względnie znaczne koszty,
- powinna podlegać dokładnym zasadom nadzorczym i kontrolnym¹⁰³.

Banki hipoteczne to banki specjalistyczne, którym został poświęcony odrębny akt prawny- ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych¹⁰⁴ (w ich nazwie zawsze występuje określenie „hipoteczny”). Działalność banku hipotecznego polega na udzielaniu kredytów hipotecznych¹⁰⁵ oraz jej refinansowaniu za pomocą emisji specjalistycznych papierów wartościowych, mających pokrycie w hipotekach, które zabezpieczają udzielone kredyty. Elementem wyróżniającym oraz punktem rozpoznawczym banków hipotecznych nie są wynikające z nazwy kredytowanie hipoteczne, lecz emisja listów zastawnych. Są to instrumenty dłużne, które swoją konstrukcją przypominają długoterminowe obligacje. Zabezpieczeniem oraz podstawą ich emisji są wierzytelności banku hipotecznego, źródłem których są udzielane przezeń kredyty.

Obecnie na polskim rynku działają cztery banki hipoteczne:

1. mBank Hipoteczny SA, będący częścią grupy kapitałowej mBank SA,

¹⁰⁰ W.L. Jaworski, A Szelałowska, *Shużebna rola banków w polskiej gospodarce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2014, nr 10 (934), s.20.

¹⁰¹ M. Iwanicz-Drozdowska, W.L. Jaworski, A. Szelałowska, Z. Zawadzka, *Bankowość, instytucje, operacje, zarządzanie*, Poltext, Warszawa 2013, s.15.

¹⁰² M. Pałowska, *Konkurencja w sektorze bankowym Teoria i wyniki empiryczne*, C.H.Beck Sp. Z o., Warszawa 2014, s.164.

¹⁰³ I. Pyka (red.), *Bankowość komercyjna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2013, s. 151.

¹⁰⁴ M.M. Golec, *Instytucje i usługi bankowe*, Wydawnictwo wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2016, s.27.

¹⁰⁵ R. Pacud (red.), *Bank i agent bankowy*, Difin SA, Warszawa 2017, s. 25.

2. Pekao Bank Hipoteczny, należący do grupy kapitałowej Pekao SA,
3. PKO Bank Hipoteczny działający w oparciu o strategiczną współpracę z PKO BP,
4. ING Bank Hipoteczny, utworzony przez ING Bank Śląski¹⁰⁶.

Definicja i cechy kredytu hipotecznego

Mianem kredytu hipotecznego określa się kredyt zabezpieczony na nieruchomości. Oznacza to zabezpieczenie¹⁰⁷ w formie wpisu do księgi wieczystej wierzytelności kredytodawcy w stosunku do posiadacza nieruchomości. Warunkiem koniecznym uzyskania kredytu jest udział własny kredytobiorcy. Hipoteka jest z reguły zabezpieczeniem pewnym, lecz relatywnie drogim. Stanowi ona tylko zabezpieczenie prawne, natomiast zabezpieczenie materialne stanowi dochód kredytobiorcy, w przypadku osoby fizycznej, bądź też zysk i amortyzacja w przypadku przedsiębiorstw. Zawarcie tej formy zabezpieczenia jest korzystne tylko w przypadku rozciągnięcia kosztów ustanowienia w czasie. Dlatego też jest stanowi zabezpieczenie zarówno kredytów średnio jak i długo terminowych, przyznawanych na finansowanie inwestycji rzeczowych. Nie jest konieczne, aby obciążona hipoteką nieruchomość musiała być przedmiotem kredytowanej inwestycji. Istotna jest natomiast jej realna wartość a także możliwość wynajęcia lub zbycia¹⁰⁸.

Do podstawowych cech kredytu hipotecznego należą:

- hipoteczne zabezpieczenie na nieruchomości,
- stosunkowo niskie oprocentowanie, biorąc pod uwagę niski stopień ryzyka kredytowego,
- przeważnie stosowany sposób annuitetowy (stała rata spłaty),
- niewielka wartość raty kapitałowej, przy długim okresie spłaty (przeważnie 25-30 lat),
- alternatywa sprzedaży wierzytelności zabezpieczonej hipotecznie zarówno na rynku kapitałowym jak i za pomocą długoterminowych papierów wartościowych (listy zastawne),
- zazwyczaj występuje oprocentowanie wg stałej stopy procentowej.

Niewątpliwie kredyty hipoteczne cechuje mocna standaryzacja. Jest to naturalne, ponieważ na ich podstawie dokonuje się emisji papierów wartościowych, których są także zabezpieczeniem. Stanowią one także podstawę emisji listów zastawnych przez banki hipoteczne oraz obligacji

¹⁰⁶<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Powstal-kolejny-bank-hipoteczny-czym-rozni-sie-od-zwyklego-banku-7567485.html> [dostęp 01.01.2019]

¹⁰⁷ T. Czech, *Odwrócony kredyt hipoteczny Komentarz*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 79.

¹⁰⁸ J. Świdorska, T. Galbarczyk, M. Klimontowicz, K. Marczyńska, *Bank komercyjny w Polsce*, Difin SA, Warszawa 2016, s. 210.

hipotecznych przez banki uniwersalne.

Zdolność kredytowa klienta

Zdolność kredytowa nie jest pojęciem jednoznacznym z punktu widzenia przepisów prawa powszechnie obowiązującego. Sformułowanie jest zakorzenione nie tylko w prawie bankowym¹⁰⁹ ale również w przepisach podatkowych. Przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych przedstawiają szersze znaczenie uznając, że zdolność podatkowa to wartość finansowania jaką podatnik mógłby uzyskać, gdyby takie finansowanie zostało udzielone podatnikowi przez podmioty z nią powiązane¹¹⁰. Ma to o tyle istotne znaczenie z punktu widzenia niniejszej pracy, że w przypadku małżeństwa, będzie ono tutaj traktowane jak wspólnota nie tylko rodzinna, ale również gospodarcza. Dlatego też, aby ocenić zdolność kredytową małżonków należy w pierwszej kolejności przeanalizować nie tylko zakres ich zobowiązań osobistych, ale również wynikających z obciążeń natury *stricte* rodzinnej. Innymi słowy małżeństwo będzie miało badaną zdolność kredytową jak grupa kapitałowa, w której częstokroć jeden z nich ma pozycję osoby słabszej ekonomicznie¹¹¹.

Powyższe oznacza, że niezależnie od przyjętego ustroju majątkowego małżonków zaciągnięcie zobowiązania kredytowego z zasady będzie decyzją wspólną, w szczególności, jeżeli środki z tego tytułu będą zaspakajać podstawowe potrzeby rodziny jak na przykład zapewnienie miru domowego. Choć jest to dobro gwarantowane przez Konstytucję RP¹¹² obowiązkiem małżonków tworzących rodzinę jest zapewnienie podstawowej jednostce społecznej wszystkich niezbędnych dóbr o charakterze elementarnym¹¹³.

Zgodnie z artykułem 70.1 ustawy Prawo bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. „przez zdolność kredytową rozumie się zdolność do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie. Kredytobiorca jest obowiązany przedłożyć na żądanie banku dokumenty i informacje niezbędne do dokonania oceny tej zdolności”¹¹⁴.

Ważne jest, aby wypełnione dokumenty były zgodne z prawdą, gdyż bank będzie musiał to wszystko sprawdzić, korzystając m.in. z bazy danych Biura Informacji Kredytowej i Biura Informacji Gospodarczej. Biuro Informacji Kredytowej zostało powołane w 1997 roku przez banki i Związek Banków Polskich. Jest instytucją gromadzącą informacje przekazywane przez

¹⁰⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 Prawo Bankowe (t. Jedn. Dz. U. Z 2017 r., poz. 1876 ze zm.).

¹¹⁰ A. Łożykowski, *Rynkowa Zdolność Kredytowa Podatnika*, Przegląd podatkowy nr 6/2018, s. 42

¹¹¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. (III CZP 46/75), Orzecznictwo Sądu Najwyższego nr 9 z 1976 r. poz. 184

¹¹² I. Lewandowska-Malec, *Dobra osobiste*, Warszawa 2017, system informacji prawnej Legalis

¹¹³ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2018, Komentarz do art. 23

¹¹⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 Prawo bankowe

banki, dotyczące kredytów. Banki kupują te informacje pojedynczo lub w pakietach. W pierwszych latach istnienia ilość informacji znajdujących się w BIKu była stosunkowo niewielka a zakres korzystania z nich przez banki znikomy. Natomiast w ciągu ostatnich lat powiększyła się do kilkudziesięciu milionów. Obecnie banki sprawdzają jakie są obciążenia kredytowe klienta, czy spłata kredytów w innych bankach występuje regularnie itp. Klient mając zaległości w spłacie nawet drobnych kredytów ma nikłe szanse na uzyskanie kredytu hipotecznego¹¹⁵.

Wyliczenie poziomu zdolności kredytowej klientów detalicznych leży po stronie kredytobiorcy i jest ono wykonywane na podstawie odmiennego algorytmu i zależy od wielu czynników¹¹⁶ m.in od¹¹⁷:

- wysokości dochodów kredytobiorcy,
- długości okresu kredytowania,
- waluty kredytu,
- typu zadeklarowanych we wniosku kredytowych rat,
- dotychczasowej historii kredytowej.

Ryzyko kredytowe banku

Poziom ryzyka kredytowego akceptowanego przez banki jest różny. Wpływ na to mają m.in.: rodzaj oraz skala prowadzonej przez bank działalności, rodzaj klientów, zmiany zachodzące w otoczeniu bankowym czy rodzaj produktów. Jedne banki stawiają mniejsze wymagania kredytobiorcom w zamian za wyższą cenę kredytu, inne natomiast będą stawiały wyższe wymagania, ale cena kredytu będzie niższa¹¹⁸.

Ocena zdolności kredytowej pozwala ocenić maksymalną kwotę kredytu, która w przekonaniu kredytobiorcy jest bezpieczna. Prawidłowo przeprowadzona ocena chroni konsumenta przed nadmiernym zadłużeniem, które definiowane jest jako: „przewaga bieżących i przyszłych obciążeń finansowych podmiotu gospodarczego nad jego przychodami do dyspozycji, oraz niedoborem aktywów konsumenta, które mogłoby zostać spieniężone celem spłaty długów¹¹⁹”.

Dopuszczalny poziom zadłużenia ustanawiany jest głównie na podstawie dochodu, wartości zabezpieczenia, kosztów oraz okresu kredytowania. Wydłużenie okresu kredytowania

¹¹⁵ Z. Dobosiewicz, *Kredyt hipoteczny Poradnik*, Difin SA, Warszawa 2010, s. 17.

¹¹⁶ Z. Dobosiewicz, *Bankowość detaliczna*, PWE, Warszawa 2011, s.183-196.

¹¹⁷ M. Wójciak, *Metody oceny ryzyka kredytowego*, PWE, Warszawa 2007, s.11-72

¹¹⁸ P. Nowak, *Nieprawidłowości w ocenie zdolności kredytowej klientów detalicznych*, „Journal od Finance and Financial Law”, 2017, vol. 2(14), s.56

¹¹⁹ Ł. Gębski, *Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych – problem finansowo-prawny czy społeczny?*, „Gospodarka Narodowa”, nr 4(260).^[1]_{SEP}

pozwole podnieść zdolność kredytową kosztem wzrostu ceny kredytu. Wysokość raty spłaty kredytu nie może jednak przekroczyć wskaźnika przyjętego przez bank w polityce kredytowej.

Poziom dopuszczanego zadłużenia banki określają na podstawie wskaźnika DTI (debt to income- dług do dochodu) dla kredytów niezabezpieczonych, oraz LTV (loan to income- kredyt do zabezpieczenia) dla kredytów zabezpieczonych. Względna wysokość zadłużenia wyznaczana za pomocą wskaźnika DTI jest metodą znacznie precyzyjniejszą niż wartości bezwzględne. Rekomendacja T¹²⁰ mająca zastosowanie do kredytów konsumpcyjnych została wydana w odpowiedzi na światowy kryzys finansowy i miała na celu zminimalizowanie efektu spirali zadłużenia gospodarstw domowych¹²¹.

Wskaźnikiem bezpiecznego zadłużeniu w odniesieniu do kredytów mieszkaniowych jest LTV. Określa on stosunek wartości kredytu do wartości nieruchomości stanowiącej zabezpieczenie kredytu. W znowelizowanej w 2013 r. Rekomendacji S przyjęto postanowienia o maksymalnym LTV dla nowo udzielanych kredytów i obowiązkowym wkładzie własnym. Zgodnie z punktem 10 Rekomendacji S „w przypadku ekspozycji związanej z finansowaniem nieruchomości, bank nie powinien kredytować pełnej wartości nieruchomości stanowiącej przedmiot zabezpieczenia¹²²”.

Na podstawie punktu 15.7 Rekomendacji S „w przypadku ekspozycji kredytowych zabezpieczonych na nieruchomościach mieszkalnych wartość wskaźnika LTV w momencie udzielania kredytu nie powinna przekraczać poziomu:

- a) 80% lub,
- b) 90% w przypadku, gdy część ekspozycji przekraczająca 80% LTV jest odpowiednio ubezpieczona, lub kredytobiorca przedstawił dodatkowe zabezpieczenie w formie blokady środków na rachunku bankowym lub poprzez zastaw denominowanych w złotych dłużnych papierów wartościowych Skarbu Państwa lub NBP¹²³.

Kredyt hipoteczny jako najpopularniejsza forma finansowania nieruchomości

Niezwykle korzystna sytuacja na rynku nieruchomości w Polsce trwa już od pięciu lat. Co roku padają kolejne rekordowe wyniki, jednak ich dynamika wyraźnie słabnie. Natomiast

¹²⁰ Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych*, 2013, Warszawa, 2013, [dostęp 03.06.2018].

¹²¹ Garnarczyk J., Mocek M., Skikiewicz R., *Zachowania gospodarstw domowych na rynku usług finansowych w warunkach zmiennej koniunktury*, CeDeWu.pl, Warszawa 2014, s.76.

¹²² Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, Warszawa, czerwiec 2013, [dostęp: 03.06.2018].

¹²³ Ibidem.

nic nie wskazuje na gwałtowne załamanie rynku. Ostatnie wyniki sugerują, że okres boomu powoli mija, jednak zmiany zachodzą w łagodny sposób.

Pomimo rosnących cen gruntów i materiałów budowlanych, umiejętna kontrola podaży pozwala deweloperom przerzucać część kosztów na klientów i utrzymywać marże na podobnym poziomie. W konsekwencji zauważalny jest wzrost cen mieszkań, jednak dzięki niskim kosztom obsługi kredytów i korzystnej sytuacji polskich gospodarstw, popyt utrzymuje się na wysokim poziomie. Nie ma podstaw ku temu, aby sytuacja miała ulec zmianie w najbliższym okresie, gdyż zdaniem Prezesa Narodowego Banku Polskiego stopy procentowe do końca 2020 roku nie zmienią się¹²⁴.

Według prognoz w 2018 roku widoczny będzie znaczący wzrost sprzedaży kredytów hipotecznych w porównaniu do poprzedniego roku zarówno w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym (tabela 5.1). W analizowanym okresie liczba nowych kredytów mieszkaniowych wyniesie 214 524 (12,53%, czyli o 23 890 umów więcej w porównaniu do 2017 roku) o wartości 53,636 mld PLN (więcej o 9,062 mld, czyli o 20,33%).

Tabela 5.1. Wartość i liczba nowo udzielanych kredytów mieszkaniowych w latach 2012-2018

OKRES	WARTOŚĆ W MLD PLN	LICZBA
2014	36,824	174 087
2015	39,32	181 325
2016	39,496	178 409
2017	44,574	190 634
2018	53,636*	214 524*

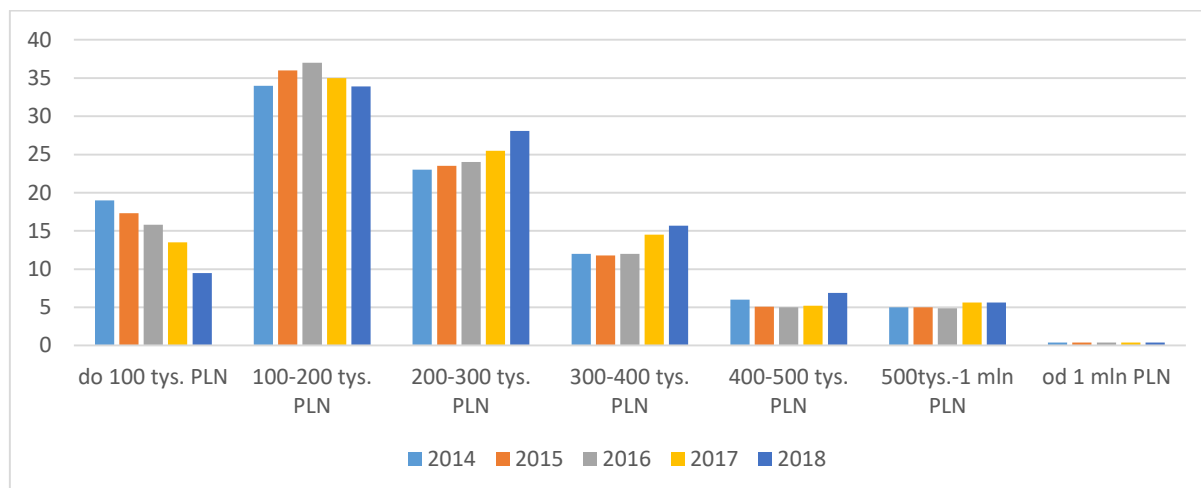
* Prognoza na rok 2018 na podstawie trzech kwartałów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości*, Raport AMRON-SAFRIN, Związek Banków Polskich, listopad 2018, [w:] www.zbp.pl [dostęp 01.01.2019]

W Polsce w 2018 roku najpopularniejszymi kredytami były te o wartości od 100 do 200 tys. PLN i stanowiły 33,09 % portfela nowych umów kredytowych (wykres 5.1). Największą zmianę w strukturze nowo udzielanych kredytów ze względu na wartość zanotowano w kategorii od 200 do 300 tys. PLN, która stanowiła 28,07 % - wzrost o 2,57 p.p. W tym czasie spadł udział kredytów o wartości do 100 tys. PLN przy jednoczesnym wzroście udziału kredytów z przedziału 300-400 tys. PLN.

¹²⁴ *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości*, Raport AMRON-SAFRIN, Związek Banków Polskich, listopad 2018, str. 6.

Wykres 5.1. Struktura udzielonych kredytów według wysokości kredytu w latach 2014-2018

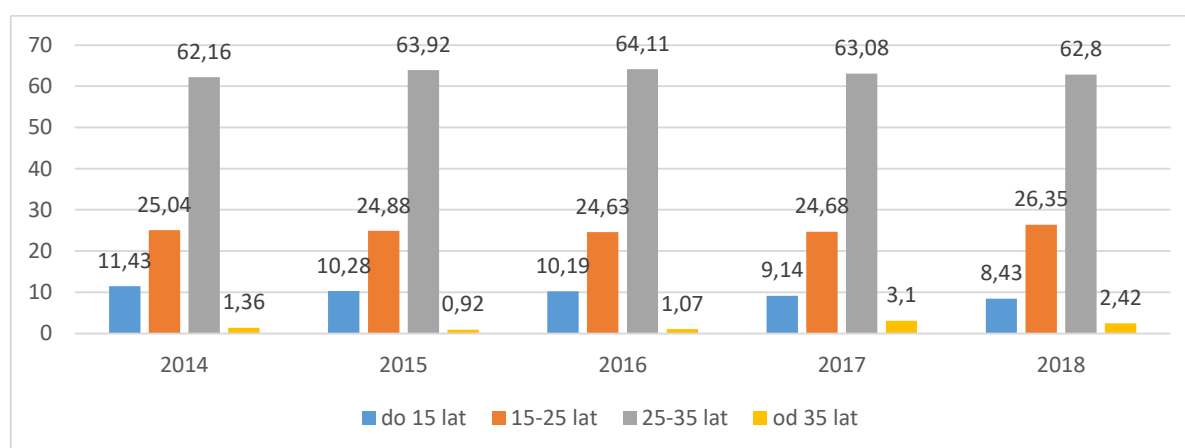

* Prognoza na rok 2018 na podstawie trzech kwartałów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości*, Raport AMRON-SAFRIN, Związek Banków Polskich, listopad 2018, [w:] www.zbp.pl [dostęp 01.01.2019]

Najpopularniejsze kredyty mieszkaniowe o okresie zapadalności od 25 do 35 lat stanowiły 62,80 % portfela nowo udzielonych kredytów, co oznacza spadek zaledwie o 0,28 p.p. w porównaniu z rokiem poprzednim (wykres 5.2). Natomiast udział kredytów mieszkaniowych udzielonych na okres od 15-25 lat wzrósł o 1,67 p.p. i wyniósł 26,35 %. W pozostałych kategoriach zanotowano minimalne zmiany.

Wykres 5.2. Struktura nowo udzielonych kredytów ze względu na okres kredytowania w latach 2014-2018

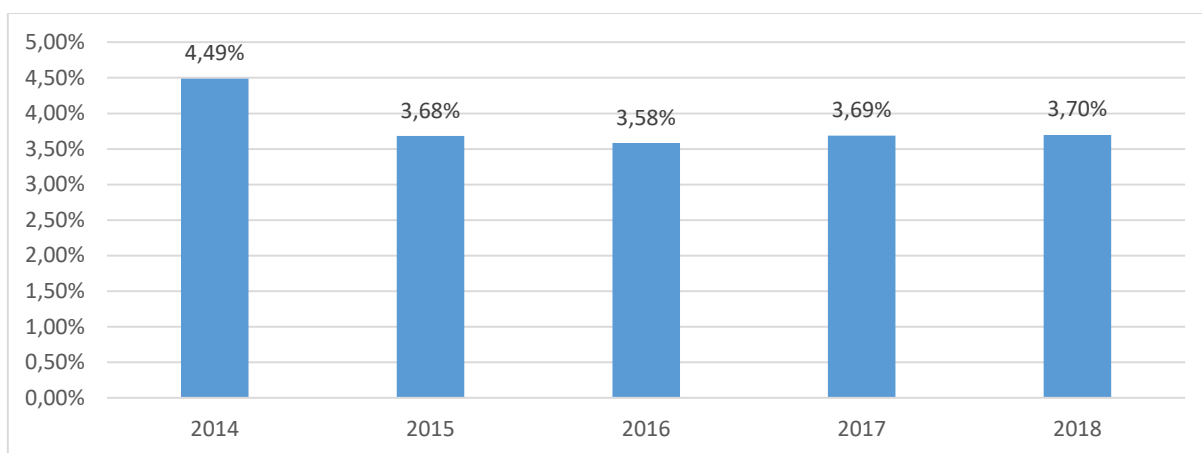
* Prognoza na rok 2018 na podstawie trzech kwartałów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości*, Raport AMRON-SAFRIN, Związek Banków Polskich, listopad 2018, www.zbp.pl [dostęp 01.01.2019]

Oprocentowanie kredytów na nieruchomości mieszkaniowe w 2018 roku wyniosło 3,70% (wykres 5.3). Jest to wynik niezmiernie zbliżony do tych z trzech poprzednich lat.

Niezmiennie od 5 marca 2015 roku Rada Polityki Pieniężnej nie zmieniała poziomu stóp procentowych utrzymując je na historycznie niskim poziomie- stopa referencyjna NBP nadal wynosi 1,50%, a WIBOR 3M utrzymuje się na poziomie zbliżonym do 1,70%. Średnie oprocentowanie modelowego kredytu hipotecznego wynosi 3,80%. Zdecydowanie natomiast wynik różni się w 2014 roku, ma na to bezpośredni wpływ stawka WIBOR 3M, która w tamtym roku do czerwca wynosiła 2,70%, zmniejszając się sukcesywnie aż do wspomnianego przeze mnie poziomu w marcu 2015 roku 1,70%.

Wykres 5.3. Oprocentowanie kredytów na nieruchomości mieszkaniowe powyżej pięciu lat w latach 2014-2018

Źródło: Opracowanie własne na podstawie

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=%2Fstatystyka%2Fpieniężna_i_bankowa%2Foprocentowanie.html&fbclid=IwAR0Um3mt8a3HE58j7JMP74okg1_XVSrdeYIqp-9hbnpmgVb7J5C98N8HWOM [dostęp 01.01.2019].

Rynek nieruchomości w największych miastach Polski

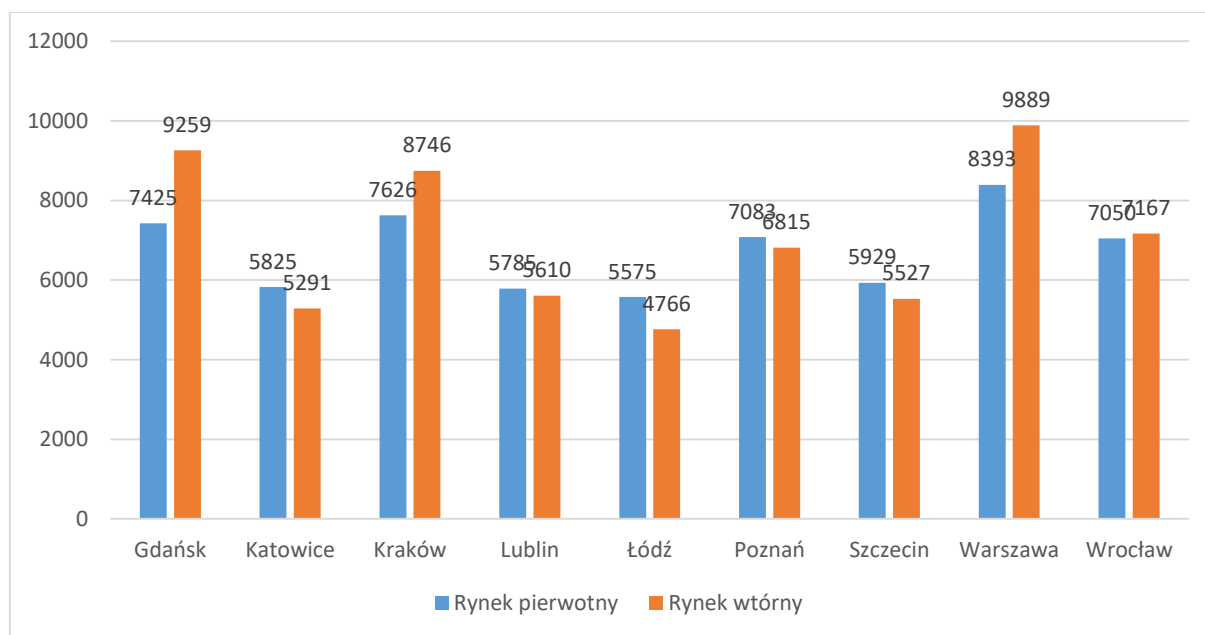
Na podstawie ofert sprzedaży z rynku pierwotnego i wtórnego, największych miast Polski, zamieszczonych w serwisie otodom.pl w grudniu 2018, udostępnionych portalowi Bankier.pl możemy stwierdzić, że najtańsze mieszkania na rynku deweloperskim możemy nabyć w Łodzi w cenie 5 575 PLN za m². Niewiele droższe są mieszkania w Lublinie, gdyż cena oscyluje tam w okolicy 5 785 PLN za m². Najdroższe mieszkanie w przeliczeniu na m² dostępne jest w Warszawie, gdzie cena wynosi 8 393 PLN. Niewiele niższe ceny są w Krakowie, gdzie za m² mieszkania trzeba zapłacić 7 626 PLN.

Jeżeli chodzi o rynek wtórny, to najmniej zapłacimy w Łodzi, mianowicie 4 766 PLN za m². Jest to jedyne miasto, gdzie za m² mieszkania z rynku wtórnego zapłacimy poniżej 5 000 PLN. Zdecydowanym liderem, jeśli chodzi o cenę mieszkania na rynku wtórnym jest Warszawa, gdzie przeciętny Kowalski, musi sięgnąć do portfela po kwotę w wysokości 9 889

PLN za m². Co ciekawe na drugim miejscu w tym zestawieniu nie znalazł się, jak mogłoby się wydawać Kraków, lecz Gdańsk, gdzie cena za m² wynosi 9 259 PLN.

W Gdańsku, Wrocławiu, Krakowie oraz Warszawie droższe pozostają mieszkania z rynku wtórnego, tymczasem w Szczecinie, Łodzi, Katowicach, Poznaniu a także w Lublinie, więcej zapłacimy za m² z rynku pierwotnego. Z danych przedstawionych na wykresie 5.4 możemy wywnioskować, że najmniejsza dysproporcja w cenie mieszkania z rynku pierwotnego a wtórnego występuje we Wrocławiu, największa natomiast w Warszawie i wynosi ona aż 1 496 PLN na korzyść rynku wtórnego.

Wykres 5.4. Średnie ceny mieszkań w największych miastach Polski w grudniu 2018 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2018-Raport-Bankier-pl-7634168.html> [dostęp 01.01.2019].

Ceny mieszkań w latach 2014-2018

Na potrzeby niniejszego opracowania sporządzono tabelę w celu porównania ceny mieszkań w ostatnich pięciu latach. Jeśli chodzi o rynek pierwotny widoczne są pojedyncze spadki wartości, natomiast porównując dane z 2014 roku z danymi z 2018 w każdym z miast nastąpił wzrost (tabela 5.2). Największy w Gdańsku z 5697 do 7425 PLN za m², co daje przyrost o 30%. Najbardziej stabilna wydaje się być sytuacja w Warszawie oraz w Krakowie, gdzie ceny w ciągu pięciu lat zmieniły się jedynie o 10%.

Tabela 5.2. Ceny mieszkań na rynku pierwotnym w grudniu w latach 2014-2018

Rynek pierwotny					
Miasto	2014	2015	2016	2017	2018
Gdańsk	5697	5943	6442	6091	7425
Katowice	4915	5113	5130	5405	5825
Kraków	6959	6816	7041	7394	7626
Lublin	5035	5101	5111	5479	5785
Łódź	4881	5066	5018	4972	5575
Poznań	6238	6705	6302	6447	7083
Szczecin	4566	4609	4762	5009	5929
Warszawa	7633	8008	8260	7946	8393
Wrocław	5913	6103	6019	6225	7050

Zródło: Opracowanie własne na podstawie <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2014-7226431.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2015-7290027.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2016-7488961.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2017-Raport-Bankier-pl-7562812.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2018-Raport-Bankier-pl-7634168.html> [dostęp 01.01.2019].

Jeżeli chodzi o rynek wtórny sytuacja jest interesująca. Podobnie jak na rynku pierwotnym, we wszystkich miastach zanotowano wzrost ceny mieszkań (tabela 5.3). Najbardziej jest to widoczne w Gdańsku, gdzie cena w porównaniu z rokiem 2014 wzrosła aż o 3407 PLN, co daje rekordową zmianę ceny wynoszącą około 58%. Było to podyktowane budową wielopowierzchniowych apartamentowców, co niewątpliwie znalazło swoje odzwierciedlenie w cenie za m². Wysoką podwyżką zauważamy także w Katowicach, z poziomu 4071 PLN do 5291 PLN, co daje wzrost o około 30%. Jeżeli spojrzymy na te dane z perspektywy zmian wartości w PLN, to tylko w dwóch miastach cena wzrosła o mniej niż 1000 PLN w ciągu pięciu lat. Najmniejsze fluktuacje miały miejsce w Lublinie, gdzie nastąpił wzrost jedynie o 737 jednostek oraz w Łodzi o 979 PLN.

Tabela 5.3. Ceny mieszkań na rynku wtórnym w grudniu w latach 2014-2018

Rynek wtórny					
	2014	2015	2016	2017	2018
Gdańsk	5852	6091	6522	7916	9259
Katowice	4071	4211	4323	4696	5291
Kraków	6894	6942	7108	7891	8746
Lublin	4873	4955	5063	5236	5610
Łódź	3787	3770	4135	4229	4766
Poznań	5627	5714	5964	6246	6815
Szczecin	4202	4206	4380	4633	5527
Warszawa	4873	8584	8903	9372	9889
Wrocław	5853	5887	6004	6513	7167

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2014-7226431.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2015-7290027.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2016-7488961.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2017-Raport-Bankier-pl-7562812.html>, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2018-Raport-Bankier-pl-7634168.html> [dostęp 01.01.2019]

Podaż lokali mieszkalnych

Naturalną wydaje się być dyskusja nie tylko na temat ceny mieszkań czy to na rynku pierwotnym czy wtórnym, lecz także na temat podaży lokali mieszkalnych. W pierwszej fazie pragnę skupić się na dynamice zmian w latach 2013-2017, następnie przejdę do analizy roku 2017 spośród wybranych przez mnie miast.

Należy zauważyć, że w kolejnych latach liczba mieszkań w każdym z analizowanych miast wzrasta. Najwięcej lokali w tym okresie wybudowano w Warszawie - ponad 80 318. Wrocław może się natomiast pochwalić wysokim wskaźnikiem dynamiki w porównaniu do roku 2011, gdyż w tym czasie przybyło aż 10,19% mieszkań. Bardzo dobrze w zestawieniu wypadł także Kraków, gdzie na terenie tego miasta do dyspozycji mieszkańców znalazło się 33 833 dodatkowych lokali mieszkalnych, co daje bardzo wysoką dynamikę (9,77%) w porównaniu z rokiem bazowym.

Zdecydowanie najgorzej wypadła Łódź, gdzie w danym okresie czasu wybudowano 7973 mieszkań, co daje wzrost jedyne o 2,29% (tabela 5.4).

Tabela 5.4. Liczba mieszkań w latach 2013-2017 w wybranych miastach Polski

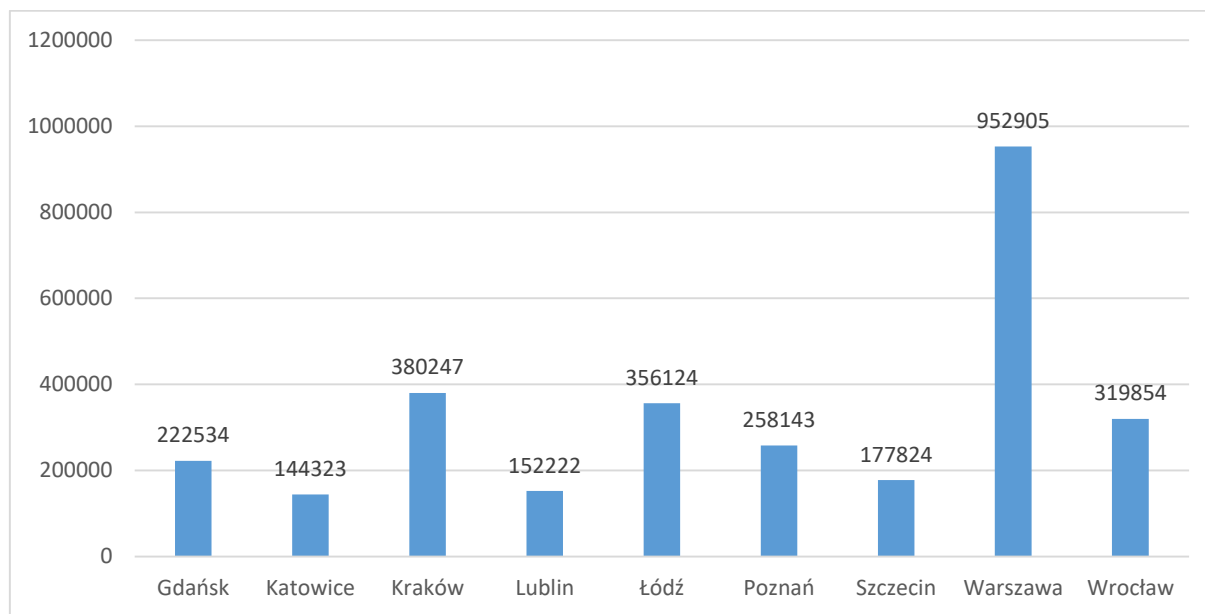
	2013	2014	2015	2016	2017
Gdańsk	203223	206902	211200	216092	222534
Katowice	138700	139954	141045	142681	144323
Kraków	346414	353610	359944	369203	380247
Lublin	144304	145542	147314	149506	152222
Łódź	348151	349865	352017	353968	356124
Poznań	244170	247741	251312	254074	258143
Szczecin	169831	171201	172310	175163	177824
Warszawa	872587	899950	912867	932574	952905
Wrocław	290264	296100	302639	311010	319854

Źródło: Opracowanie własne na *Sytuacja na lokalnych rynkach nieruchomości mieszkaniowych w Polsce w 2017 r.*, Raport Narodowego Banku Polskiego, 2018, [w:] www.nbp.pl [dostęp 01.01.2019].

W Krakowie, Łodzi oraz Wrocławiu liczba mieszkań oscylowała wokół 320 000 – 380 000. Nieco mniej, bo około 250 000 było w Poznaniu. Jednak zdecydowanym liderem zestawienia jest Warszawa, gdzie liczba lokali mieszkalnych w 2017 osiągnęła dokładnie liczbę

952 905, a według prognoz obecnie zbliża się, o ile nie przekroczyła już okrągłego miliona (wykres 5.5). Zdecydowanie w tyle zostały Katowice, Lublin oraz Szczecin z liczbą w okolicach 150 000 mieszkań.

Wykres 5.5. Liczba mieszkań w największych miastach Polski w 2017 roku

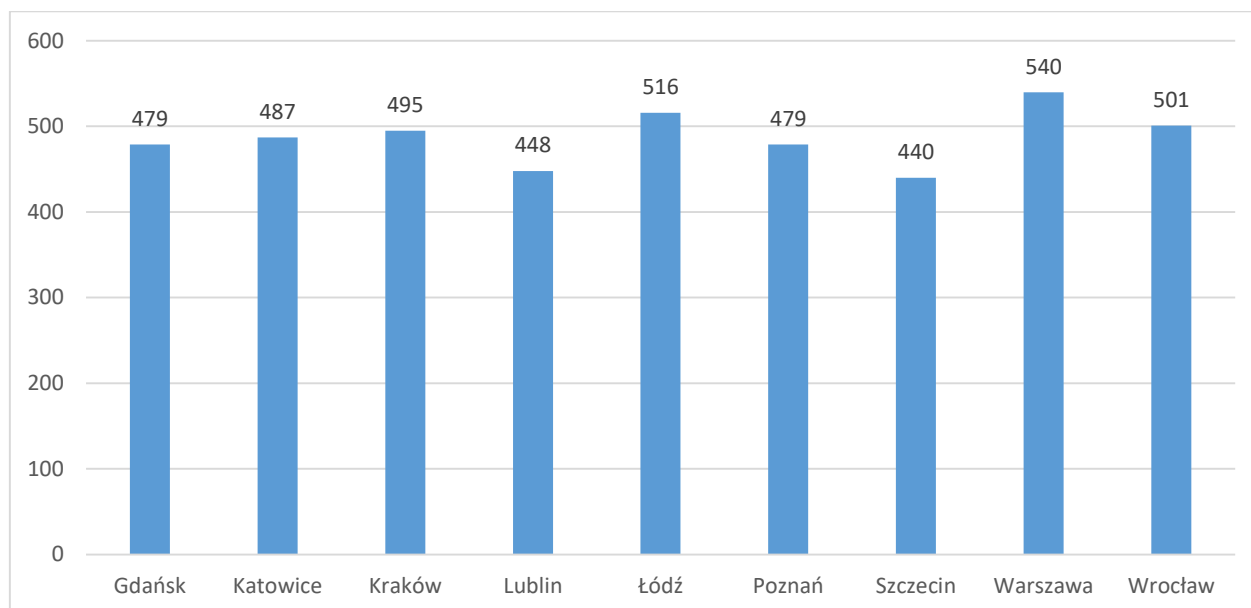

Źródło: Opracowanie własne na *Sytuacja na lokalnych rynkach nieruchomości mieszkaniowych w Polsce w 2017 r.*, Raport Narodowego Banku Polskiego, 2018, [w:] www.nbp.pl [dostęp 01.01.2019].

Dane ukazujące jedynie liczbę mieszkań bez przeliczenia jej na liczbę mieszkańców zamieszkującą daną miejscowość mogą nie do końca wiarygodnie odwzorować sytuację jaka rzeczywiście występuje na rynku. Dlatego też przygotowany został wykres 5.6.

Istotnym miernikiem sytuacji mieszkaniowej jest ponadto wskaźnik liczny mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Najlepiej w tym aspekcie wypadła Warszawa, dostarczając 540 mieszkań na 1000 mieszkańców stolicy. Jeszcze jedynie Łódź i Wrocław mogły pochwalić się wskaźnikiem przekraczającym pół tysiąca. Na równym poziomie oscylującym wokół 480 mieszkań znalazły się Gdańsk, Katowice oraz Poznań. Najgorzej w tym zestawieniu wypadł Lublin oraz Szczecin, notując odpowiednio wyniki na poziomie 448 i 440 mieszkań na 1000 mieszkańców.

Wykres 5.6. Liczba mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w największych miastach Polski w 2017 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: NBP, *Sytuacja na lokalnych rynkach nieruchomości mieszkaniowych w Polsce w 2017 r.*, 2018, [w:] www.nbp.pl [dostęp 01.01.2019].

Podsumowanie

Bankowością hipoteczną zajmują się wszystkie banki udzielające kredytów zabezpieczonych hipoteką, jednak w węższym znaczeniu jest ona identyfikowana z funkcjonowaniem wyspecjalizowanych banków hipotecznych. Działają one samodzielnie pod względem organizacyjnym i prawnym lub są wydzielonymi pod względem finansowym jednostkami banków uniwersalnych. Liderem na rynku pozostaje PKO Bank Hipoteczny działający w oparciu o strategiczną współpracę z PKO BP.

Mianem kredytu hipotecznego określa się kredyt zabezpieczony na nieruchomości. Podstawowymi cechami są niewielka rata kapitałowa, ze względu na długi okres spłaty, alternatywa sprzedaży wierzytelności za pomocą listów zastawnych czy zazwyczaj występujące procentowanie wg stałej stopy procentowej. Aspektem, który determinuje wysokość kredytu i warunki na jakich będziemy go spłacać jest zdolność kredytowa. Składa się na nią między innymi wiek klienta, osiągnięte dochody czy posiadana historia kredytowa.

Kredyt hipoteczny udzielany zostaje na cele mieszkaniowe. Jak podaje raport AMRON-SAFRIN w 2018 roku udzielono ponad 214 524 tysięcy kredytów mieszkaniowych o łącznej wartości 53,636 mld PLN. Wpłynęło na to między innymi stabilny rozwój gospodarczy, niskie bezrobocie, poprawa sytuacji finansowej polskich gospodarstw domowych czy systematyczny wzrost wynagrodzeń. Najpopularniejsze były kredyty o wartości do 100 do 200 tys. PLN o okresie zapadalności od 25 do 35 lat.

Najtańsze mieszkania na rynku pierwotnym w grudniu 2018 roku można było nabyć w Łodzi, natomiast najdroższe w Warszawie, gdzie cena za m² wynosiła 8 393 PLN. Jeśli chodzi o rynek wtórny we wszystkich miastach zanotowane wzrosty ceny, szczególnie w Gdańsku, ze względu na budowę wielopowierzchniowych apartamentowców. Najwięcej mieszkań w 2016 roku było w Warszawie, liczba oscylowała wokół miliona. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców najlepiej wyglądało to także w stolicy naszego kraju.

Bibliografia

Bank i agent bankowy, R. Pacud (red.), Difin SA, Warszawa 2017.

Bankowość komercyjna, Pyka I. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2013.

Czech T., *Odwrócony kredyt hipoteczny Komentarz*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015.

Dobosiewicz Z., *Kredyt hipoteczny Poradnik*, Difin SA, Warszawa 2010.

Gębski Ł., *Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych – problem finansowo-prawny czy społeczny?*, „Gospodarka Narodowa”, nr 4(260).

Golec M., *Instytucje i usługi bankowe*, Wydawnictwo wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2016.

Iwanicz-Drozdowska M., Jaworski W. L., Szelałowska A., Zawadzka Z., *Bankowość, instytucje, operacje, zarządzanie*, Poltext, Warszawa 2013.

Jaworski W.L., Szelałowska A., *Służebna rola banków w polskiej gospodarce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2014, nr 10(934).

Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz, Pietrzykowski K. (red.), Warszawa 2018.

Lewandowska-Malec I., *Dobra osobiste*, C. H. Beck, Warszawa 2017.

Łożykowski A., *Rynkowa Zdolność Kredytowa Podatnika*, „Przegląd Podatkowy”, nr 6, 2018.

Nowak P., *Nieprawidłowości w ocenie zdolności kredytowej klientów detalicznych*, „Journal of Finance and Financial Law”, 2017, vol. 2(14).

Pawłowska M., *Konkurencja w sektorze bankowym Teoria i wyniki empiryczne*, C. H. Beck., Warszawa 2014.

Świdorska J., Galbarczyk T., Klimontowicz M., Marczyńska K., *Bank komercyjny w Polsce*, Difin SA, Warszawa 2016.

Wójciak M., *Metody oceny ryzyka kredytowego*, PWE, Warszawa 2007.

Zachowania gospodarstw domowych na rynku usług finansowych w warunkach zmiennej koniunktury, Garnarczyk J. (red.), CeDeWu.pl, Warszawa 2014.

Akty prawne:

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r. (III CZP 46/75), Orzecznictwo Sądu Najwyższego nr 9 z 1976 r. poz. 184

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 Prawo Bankowe (t. Jedn. Dz. U. Z 2017 r., poz. 1876 ze zm.).

Materiały internetowe:

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2017-Raport-Bankier-pl-7562812.html>,

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ceny-ofertowe-mieszkan-grudzien-2018-Raport-Bankier-pl-7634168.html>

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Powstal-kolejny-bank-hipoteczny-czym-rozni-sie-od-zwyklego-banku-7567485.html>

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2014-7226431.html>,

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2015-7290027.html>,

<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-z-rynku-mieszkan-grudzien-2016-7488961.html>,

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=%2Fstatystyka%2Fpieniężna_i_bankowa%2Foprocentowanie.html&fbclid=IwAR0Um3mt8a3HE58j7JMP74okg1_XVSrdeYIqp-9hbnpmgVb7J5C98N8HWOM

Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, Warszawa, czerwiec 2013, [w:] www.knf.gov.pl

Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, Warszawa, czerwiec 2013, [w:] www.knf.gov.pl

Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych*, 2013, Warszawa, 2013, [w:] www.knf.gov.pl

Narodowy Bank Polski, *Sytuacja na lokalnych rynkach nieruchomości mieszkaniowych w Polsce w 2017 r*, 2018, [w:] www.nbp.pl

Związek Banków Polskich, *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości*, Raport AMRON-SAFRIN, listopad 2018, [w:] www.zbp.pl

Rozdział 6

Problematyka kredytów indeksowanych i denominowanych za pomocą franka szwajcarskiego w Polsce w świetle dotychczasowego orzecznictwa

Oktawia Sepioł

Wstęp

W polskim prawie ustawodawca dokonał podziału na czynności bankowe *sensu stricto* i *sensu largo*. Pierwsza grupa to aktywności, które zostały przypisane wyłącznie bankom, a praktykowanie ich przez inne podmioty jest prawnie nieskuteczne lub prowadzi nawet do odpowiedzialności karnej. Natomiast drugi rodzaj to te czynności, które uznajemy za bankowe tylko wówczas, gdy wykonywane są przez banki. Nie należą jednak do wyłącznych uprawnień podmiotów tego typu¹²⁵.

Czynności bankowe *sensu stricto* stanowią na tyle istotny element działalności omawianego sektora, że ustawodawca zdecydował się na stworzenie ich zamkniętego katalogu. Co więcej, ustawodawca nie tylko ograniczył czynności bankowe poprzez ich enumeratywne wyliczenie, ale także nadał bankom monopol na wykonywanie pewnych czynności prawnych, a więc uprzywilejował ich pozycję na rynku, pozbawiając inne podmioty pewnego zakresu uprawnień.

Za czynności bankową w wąskim rozumieniu uznano między innymi działalność kredytową. Stanowi ona, wraz z gromadzeniem depozytów pieniężnych oraz świadczeniem usług rozliczeniowych, główne obszary działalności banków. W doktrynie rozumiana jest jako proces obciążania ryzykiem otrzymanych depozytów¹²⁶. Za jej podstawę uznajmy wszelkiego typu kontrakty cywilnoprawne, które na mocy ustawy mają charakter kredytowy *sensu stricto*. Do grupy tej doktryna kwalifikuje jedynie umowy nazwane, w których udzielenie kredytu stanowi element *essentialia negotii*¹²⁷. Są to przede wszystkim kredyt bankowy oraz pożyczka.

¹²⁵ Art. 5 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 939).

¹²⁶ A. Kawulski, *Prawo bankowe. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2013.

¹²⁷ W. Pyziół, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, wydanie 2, tom 8, J. Panowicz-Lipska (red.), Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2011.

W obrocie spotyka się także instrumenty prawne, które z woli stron mogą służyć kredytowaniu lub są narzędziem do świadczenia usług pomocy finansowej, najczęściej w postaci udostępniania kapitału¹²⁸. Doktryna nazwała je umowami kredytowymi *sensu largo* i zaliczyła do nich umowę o dyskonto lub redyskonto weksli, o otwarcie akredytywy, o zakup obligacji, a także umowę poręczenia oraz gwarancji bankowej. Za ich wyróżnik uznano przesunięcie w sensie ekonomicznym pewnej ilości środków pomiędzy majątkami, z obowiązkiem ich zwrotu.¹²⁹

Możliwość udostępniania kapitału przez banki ma ogromne znaczenie nie tylko dla nich samych, lecz także dla podmiotów uczestniczących w rynku jako klienci tych instytucji. Porównując dane statystyczne, widać stały wzrost popularności kredytów. Jak podaje Biuro Informacji Kredytowej w 2018 r. liczba zadłużonych klientów banków wzrosła o 80 tys. w stosunku do tego samego okresu 2017 r. Podobnie zadłużenie gospodarstw domowych szacuje się na 608,5 mld zł, czyli o 29,7 mld zł (5,1%) więcej niż w roku 2017. Polacy chętnie korzystają więc z kredytów, zwykle finansując nimi bieżące potrzeby lub inwestycje, najczęściej prowadzące się do kupna nieruchomości. Biuro Informacji Kredytowej podaje, iż zadłużenie gospodarstw domowych w Polsce w 2018 roku wzrosło analogicznie w zakresie kredytów mieszkaniowych oraz kredytów konsumpcyjnych, tj. odpowiednio o 13 i 13,6 mld zł¹³⁰.

W odpowiedzi na zapotrzebowanie konsumentów oraz mając na uwadze znaczenie działalności kredytowej, banki oferują między innymi wachlarz produktów przeznaczonych do finansowania zakupu nieruchomości. Już od kilkunastu lat jednym z nich są instrumenty nazywane zbiorczo kredytami walutowymi. Ich największa popularność przypada na lata 2006-2008, kiedy na trzy zawarte umowy kredytowe, dwie z nich zawierały różnorodne klauzule odwołujące się do walut obcych, zwykle franka szwajcarskiego¹³¹. Powodem tego były niższe koszty kredytów tego typu. Udostępnienie kapitału w złotych było wówczas związane z oprocentowaniem wyższym o ok. 4-5 punktów procentowych w stosunku do kredytu we franku szwajcarskim. Ponadto w tym czasie obserwowano systematyczną deprecjację franka szwajcarskiego względem złotego, a kurs uznawany był powszechnie za bardzo stabilny¹³².

¹²⁸ A. Stangret-Smoczyńska, *Zdolność kredytowa w ujęciu prawnym prawa polskiego*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

¹²⁹ Z. Radwański, *Zobowiązania - część szczegółowa*, J. Panowicz-Lipska, Z. Radwański (red.), wyd. 11, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.

¹³⁰ Biuro Informacji Kredytowej S.A., *Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej KREDYT TRENDY*, Rok 2018 I półrocze, S. Grzybek, A. Topiński, W. Rogowski (red.), Warszawa 2018.

¹³¹ www.comperia.pl/o-co-chodzi-w-problemie-kredytow-we-frankach.html (5.03.2019).

¹³² M. Kłopotek, *Wahania kursowe a zadłużenie gospodarstw domowych z tytułu kredytów hipotecznych we franku szwajcarskim*, [w:] *Sektor bankowy wobec wyzwań współczesności*, T. Galbarczyk, J. Świderka (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015.

Obecnie kredyty walutowe nie są już tak bardzo popularne. Pomimo ciągłej dostępności tego typu produktów w ofertach bankowych, w latach 2015-2018 sprzedano ich jedynie 10 tys., co stanowi 1,5% wszystkich umów kredytowych finansujących nieruchomości w tym czasie¹³³. Jest to liczba niewielka w porównaniu z okresem największego zainteresowania tym produktem bankowym. Wynika to przede wszystkim ze wzrastającej świadomości konsumentów oraz przyjętych regulacji nadzorczych. Klienci banków, zaciągający kredyty frankowe przed 2008 r., nie zdawali sobie bowiem sprawy z ryzyka płynącego z potencjalnych zmian kursów walutowych. Pomimo, że wiedza ta była teoretycznie dostępna, niewiele osób zasięgało informacji na temat możliwych ekonomicznych skutków zobowiązania tego typu. Kredyty walutowe nie kojarzyły się wówczas z instrumentem niebezpiecznym. Wręcz przeciwnie, uważano je za formę obniżenia kosztów zobowiązania finansowego. Dopiero w wyniku kryzysu z 2008 r., kiedy okazało się, że wielu tzw. frankowiczów nie jest w stanie spłacać swojego zadłużenia, ogólnopolskie media nagłośniły ryzyko związane z kredytami walutowymi. Ponadto na mniejszą popularność tego typu produktów wpłynęła zmiana legislacji. Nadzorca uzależnił możliwość udzielania kredytów walutowych od waluty zarobków konsumenta. Obecnie, aby bank udostępnił klientowi kapitał we franku szwajcarskim, musi on legitymować się przynajmniej częściowymi zarobkami w tej walucie. Ma to na celu ochronę konsumentów przed podejmowaniem nieprzemyślanych i nie do końca świadomych pod względem ekonomicznym decyzji finansowych w przyszłości.

Jak wynika z danych BIK, obecnie konsumenci prezentują sporą nieufność w stosunku do produktów bankowych powiązanych z obcymi walutami. Jednakże osoby, które zawarły umowę kredytu walutowego przed 2008 r. wciąż borykają się z trudną sytuacją finansową. Wielu z nich doświadcza opóźnień w spłaceniu kolejnych rat, niektórzy uciekają się nawet do upadłości konsumenckiej. Konsumenci, pomimo swoich zaniedbań, czują się oszukani, stąd ogromna liczba procesów, mających doprowadzić do unieważnienia lub zmiany warunków zaciągniętego zobowiązania. Sprawy te trwają wiele lat i wyczerpują zazwyczaj cały tok instancyjny, trafiając ostatecznie do Sądu Najwyższego. Dla obu stron sporu stawka wydaje się być wysoka, bowiem frankowicze walczą o swój byt ekonomiczny, a każdy przychylny im wyrok powoduje kolejną falę pozwów. Dla banków konieczność umorzenia wszystkich wierzytelności, wynikających z kredytów walutowych, byłaby również ogromnym zagrożeniem.

¹³³ W. Pyziół, *Prawo zobowiązań...*, op.cit.

Na pierwszy rzut oka w rzeczonych sprawach zastosowanie powinna mieć zasada *ignorantia iuris nocet*. Klienci, którzy zawarli umowy frankowe, składali najczęściej oświadczenia dotyczące prawnych skutków zaciąganego zobowiązania. Natomiast wiedza ekonomiczna dotycząca ryzyka związanego z walutowymi produktami bankowymi, była powszechnie dostępna. Sądy jednak często dopatrują się winy po stronie kredytodawców, stosując niejako zasadę *ignorantia facti non nocet*. Zwracają uwagę na słabszą pozycję konsumenta, czyli strony nieprofesjonalnej oraz na nadużycia banków, często w sferze obowiązków informacyjnych. Dzięki temu frankowicze mają szansę na zmianę warunków niewygodnej umowy lub jej unieważnienie.

Poniższe rozważania przedstawiają możliwości jakie mają konsumenci, obarczeni walutowym zadłużeniem, w sporze z bankami. Prawnicy, reprezentujący ich przed sądami, powołują się na klauzule abuzywne, nieinkorporowane wzorce umowne, czy też klauzulę *rebus sic stantibus*. W ten sposób często przekonują skład orzekający do korzystnych dla frankowiczów wyroków. A każde kolejne pozytywne orzeczenie wpływa coraz bardziej na ogólnopolską linię orzeczniczą w podobnych sprawach.

Istota kredytów walutowych

Kredyty walutowe udzielane są przez banki za pomocą typowej umowy kredytu bankowego¹³⁴, którą wyposaża się w wyspecjalizowane klauzule, umożliwiające denominację lub indeksację zobowiązań. Oznacza to, że omawiany w niniejszej pracy kontrakt, zawiera wszystkie cechy wskazane w art. 69 Prawa bankowego.

Standardowa umowa kredytu bankowego jest umową nazwaną, jednostronnie kwalifikowaną. Została bowiem uregulowana w prawie powszechnie obowiązującym i uznana za wyłączną kompetencję banków, a jej stosowanie przez podmioty bez odpowiedniego statusu prowadzi do utraty korzyści oraz odpowiedzialności karnej¹³⁵. Cechuje ją konsensualność, ponieważ jej zawarcie stanowi wyraz wolnej woli obu stron. Ponadto jest to umowa dwustronnie zobowiązująca, gdyż bank i jego klient zobowiązani są do określonych świadczeń. Pierwszy z nich winien oddać do dyspozycji na określony czas pewną ilość środków pieniężnych, przeznaczonych na konkretny cel. Przy czym już gotowość do udostępnienia kapitału jest uznawana za spełnienie świadczenia. Natomiast drugi z nich zobowiązuje się korzystać z przekazanych środków w uzgodniony sposób, zwrócić je w terminie oraz uiścić zapłatę za czas korzystania z kapitału w postaci odsetek lub prowizji, które czynią umowę

¹³⁴ Art. 69 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 939 z późn. zm.).

¹³⁵ Art. 170 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 939 z późn. zm.).

kredytu bankowego obligatoryjnie odpłatną¹³⁶. Jest to istotne z punktu widzenia rozróżnienia umowy kredytu bankowego od umowy pożyczki, która może być nieodpłatna¹³⁷, a ponadto skutkuje przeniesieniem środków na własność pożyczkobiorcy, a nie jak w przypadku kredytu jedynie udostępnieniem ich do korzystania¹³⁸. Warto zaznaczyć również, iż w art. 69 Prawa bankowego ustawodawca wymienia obligatoryjne elementy kontraktu oraz wskazuje formę pisemną jako właściwą do zawierania umów kredytu bankowego. Pomimo tego sankcja niezachowania wymogu formy nie została bezpośrednio wskazana. Uznaje się więc, iż właściwe będzie stosowanie rygoru *ad probationem*, który nie przewiduje nieważności czynności prawnej, a jedynie pewne skutki na płaszczyźnie dowodowej¹³⁹.

Prawo prywatne wyróżnia kilka rodzajów wyspecjalizowanych kredytów. Są to umowy o kredyt hipoteczny¹⁴⁰, czy kredyt konsumencki¹⁴¹. Mając jednak na uwadze stan prawny z momentu największej popularności kredytów walutowych, należy stwierdzić, iż polska legislacja nie wyróżniała wówczas kredytu walutowego. Dopiero ciężka sytuacja frankowiczów w 2008 r. zwróciła uwagę parlamentu i doprowadziła do wprowadzenia tzw. ustawy antyspreadowej¹⁴². Obecnie już w art. 69 Prawa bankowego, a więc w przepisie wprowadzającym rozdział dotyczący udostępniania kapitału, odnajdujemy specjalne wymagania skierowane do kredytów indeksowanych oraz denominowanych. Co więcej, wprost wskazane jest rozróżnienie pomiędzy tymi dwoma typami umów.

Kredyt denominowany, a kredyt indeksowany

Do wytlumaczenia konstrukcji prawnej umów o kredyty walutowe sądy posługują się rozróżnieniem pomiędzy walutą zaciągnięcia zobowiązania, a walutą jego spłaty. Na gruncie swobody umów¹⁴³ uznaje się, iż nie muszą być one tożsame, jeśli wynika to jasno z woli stron¹⁴⁴,

W przypadku kredytów denominowanych, zobowiązanie zostaje określone w walucie obcej, natomiast wypłata kapitału następuje w złotych. W momencie podpisania umowy kwota

¹³⁶ Z. Truskiewicz, *Umowa kredytu*, [w:] *Encyklopedia prawa bankowego*, W. Pyziół (red.), Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000.

¹³⁷ Art. 720 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2009 r. o sygn. IV CSK 32/09, LEX nr 737287.

¹³⁹ Art. 84 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁴⁰ Art. 12 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz. U. 1997 Nr 140 poz. 940 z późn. zm.).

¹⁴¹ Art. 3 Ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. 2011 nr 126 poz. 715 z późn. zm.).

¹⁴² Ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie Ustawy Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 165 poz. 984).

¹⁴³ Art. 395¹ Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 2015 r. o sygn. V CSK 445/14, LEX nr 1751291.

zadłużenia jest wprost wskazana we frankach szwajcarskich i nie może ulec zmianie. Inna niż planowana może okazać się jednak wartość kapitału rzeczywiście wypłaconego, gdyż bank uczyni to w walucie polskiej, stosując najczęściej kurs z dnia przekazania środków. Tak samo spłata zadłużenia odbywa się w walucie polskiej, a wysokość rat kapitałowo-odsetkowych ustalana jest poprzez przeliczenie należności, wyrażonej w walucie obcej, z zastosowaniem kursu z dnia jej wymagalności. Należy zaznaczyć, że w typowych umowach frankowych, które kreowano na podstawie kredytów denominowanych, wypłata kredytu oraz spłata zadłużenia w złotych nie były uprawnieniem stron, tylko ich obowiązkiem, wynikającym z umowy¹⁴⁵. Obecnie zastosowanie znalazłby art. 69 ust. 3 Prawa bankowego, który imperatywnie nadaje kredytobiorcom uprawnienie do uiszczania rat kapitałowo-odsetkowych w walucie, do której denominowana jest suma kredytu.

Kredyt indeksowany kursem waluty obcej udzielany jest na podstawie umowy wprost wskazującej wartość udostępnionego kapitału w złotych. W przeciwieństwie do denominacji, kredytobiorca ma pewność, iż rzeczywiście wypłacona kwota pokryje jego zapotrzebowanie. W umowie nie zostaje jednak wprost ustalona wysokość zadłużenia, gdyż dopiero w momencie udostępnienia środków w złotych nastąpi przeliczenie ich na walutę obcą. W ten sposób bank określa wartość kredytu i pomimo, że klient spełnia swoje świadczenie w walucie polskiej, jego wartość musi być równa kwocie kredytu ustalonej we frankach. W doktrynie uznaje się, iż klauzule indeksacyjne stosuje się w celu waloryzacji kolejnych rat kapitałowo-odsetkowych, czyli utrzymania ich wartości w czasie¹⁴⁶.

Warto zaznaczyć, że określenie obu powyższych typów umów kredytowych jako walutowe nie jest do końca precyzyjne. Media bardzo powierzchownie nadały im taką nomenklaturę, co przyjęło się w świadomości opinii publicznej. Z prawnego punktu widzenia, oba kredyty są kredytami złotowymi, bowiem świadczenia stron spełniane są w polskiej walucie, a obca służy jedynie do ustalenia ich wysokości¹⁴⁷. Zatem w przypadku kredytów frankowych, jego kurs stanowił miernik wartości, czyli element określonego w umowie sposobu wykonania

¹⁴⁵ D. Krajewski, Charakter prawny typowej umowy o kredyt denominowany do waluty innej niż waluta polska (cz. I), „Monitor Prawniczy” 2017, nr 21, str. 1164 i n.

¹⁴⁶ Z. Kuniewicz, Z. Ofiarski, *Rozdział VII. Problem dopuszczalności przekształcenia kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej kredyt w walucie polskiej z uwagi na abuzywność klauzuli walutowej (uwagi na tle relacji art. 69 PrBank do art. 385¹ § 2 KC)*, [w:] *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowień za nieuczciwe na tle orzecznictwa TSUE*, M. Romanowski (red.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.

¹⁴⁷ Opinia do poselskiego projektu ustawy poselskiego zmianie ustawy Prawo bankowe, druk sejmowy nr 4381, str. 1-3, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/A430E654664F68C3C12578CB002B2ECF/\\$file/4381-001.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/A430E654664F68C3C12578CB002B2ECF/$file/4381-001.pdf)

zobowiązania. Nie decydował jednak o kształcie świadczenia głównego¹⁴⁸. Kredytem walutowym nazwiemy zaś kredyt uruchomiony i spłacany w obcej walucie.

1. Prawne wątpliwości dotyczące tzw. umów frankowych

Konsumenci, którzy zawarli umowę kredytu denominowanego lub indeksowanego, w znakomitej większości znaleźli się w ciężkiej sytuacji finansowej. Ponadto część z nich czuła się oszukana, gdyż banki nie informowały o ogromnym ryzyku ponoszonym przez kredytobiorcę. Często także, nawet gdy byli w stanie pokrywać swoje zobowiązania, powstałe zadłużenie przestało być dla nich wygodne w wyniku niesprzyjającej po 2008 r. sytuacji rynkowej. Z powyższych względów wielu tzw. frankowiczów zdecydowało się na procesy sądowe, powołując rozmaite argumenty prawne i faktyczne, mające na celu doprowadzenie do unieważnienia lub zmiany warunków umowy.

Klauzula rebus sic stantibus

Do polskiego prawa cywilnego ustawodawca wprowadził klauzulę, chroniącą podmioty rynkowe przed skutkami nagłej zmiany sytuacji zewnętrznej, czy to społecznej, czy ekonomicznej¹⁴⁹. Za *ratio legis* tego przepisu orzecznictwo uznaje wzmocnienie naczelnej zasady prawa prywatnego tj. *pacta sunt servanda*¹⁵⁰, bowiem dopuszcza on prawne uchylenie się od wykonania umowy, niekorzystnej wówczas dla obu stron. W przypadku spełnienia hipotezy wskazanego przepisu, sąd otrzymuje uprawnienie ingerowania w stosunek zobowiązaniowy, istniejący pomiędzy stronami. Może na nowo ustalić sposób wykonania umowy, oznaczyć inną wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu kontraktu, co ma skutek tożsamy z jego nieważnością. Ponadto dyspozycja omawianej normy prawnej umożliwia sądowi narzucenie sposobu rozliczeń, dokonywanych pomiędzy stronami.

Zgodnie z literalnym brzmieniem hipotezy, klauzulę można zastosować, gdy nastąpi nadzwyczajna zmiana stosunków, a spełnienie świadczenia byłoby nadmiernie utrudnione lub implikowałoby rażącą stratę. Obligatoryjna jest także przesłanka wskazująca, iż strony nie spodziewały się zmiany stosunków w momencie zawierania porozumienia, a także związek przyczynowy pomiędzy modyfikacją sytuacji gospodarczo – prawnej, a potencjalną stratą.

¹⁴⁸ Wyrok Sądu Okręgowego - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 3 sierpnia 2012 r. o sygn. XVII AmC 5344/11.

¹⁴⁹ Art. 357¹ Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁵⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2005 r. o sygn. III CK 645/04, LEX nr 369251.

Udowodnienie powyższych faktów przed sądem jest jednak niezwykle trudne. Jak można zauważyć, wszystkie przesłanki są mocno uznaniowe. Wskazówek dostarczają jedynie orzecznictwo oraz doktryna, które starają się precyzować zakres wspomnianych fraz.

Zmiana stosunków, wspomniana w art. 357¹ Kodeksu Cywilnego, rozumiana jest jako modyfikacja rzeczywistości zewnętrznej. Nie można zaliczyć zatem tu czynników, dotyczących tylko jednej ze stron umowy, takich jak utrata pracy, czy choroba. Ugruntowana już linia orzecznicza zakłada, iż ustawodawca miał na myśli szeroką zmianę stosunków, obejmującą część lub całość społeczeństwa lub gospodarki, a ponadto ocenianą obiektywnie z zastosowaniem całościowej perspektywy¹⁵¹. Za przykład zmiany stosunków, która spełnia przesłankę podaną w przepisie, uznaje się powszechnie transformację ustrojową z początku lat 90. poprzedniego wieku¹⁵². Ponadto wymaga się, aby zgodnie z literalnym brzmieniem artykułu, modyfikacja sytuacji społeczno-gospodarczej była nadzwyczajna, czyli wykraczała poza typowe ryzyko rynkowe¹⁵³. Ponadto wskazuje się, że strony nie mogą obejmować także swoją świadomością możliwości jej wystąpienia, co bada się zazwyczaj na podstawie ustalenia wzorca staranności, której można było wymagać przy zawieraniu konkretnej umowy¹⁵⁴.

W przypadku kredytów frankowych nastąpiła nieprzewidywalna zmiana kursu walutowego. Orzecznictwo niechętnie uznaje taką sytuację za spełniającą przesłankę nagłej modyfikacji stosunków społeczno-gospodarczych. Uznaje się bowiem, iż wahania kursowe wchodzą w zakres typowego ryzyka, jakie ponoszą uczestnicy obrotu przy zawieraniu tego typu umów¹⁵⁵. Mimo to wiele artykułów prasowych oraz internetowych poleca wszczęcie sporu na podstawie *klauzuli rebus sic stantibus*¹⁵⁶. Twierdzi się, że pomimo uznania zmian kursowych za naturalne ryzyko, nie we wszystkich przypadkach kredytów frankowych wykluczone jest zastosowanie art. 357¹ k.c. Zwraca się uwagę, iż to nie naturalne mechanizmy rynkowe odpowiadały za sytuację kredytobiorców od 2008 r. Wzrost wartości franka szwajcarskiego spowodowany był kryzysem gospodarczym oraz działaniami szwajcarskiego banku centralnego. Zatem te czynniki wpływające na kurs można uznać za nagłe i nieprzewidywalne, nawet przy zachowaniu należytej staranności. Dokładniejsza analiza orzecznictwa dyskredytuje jednak takie stanowisko. Przede wszystkim klauzuli *rebus sic stantibus* nie stosuje się do

¹⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1993 roku, o sygn. I CR 5/93, LEX nr 374455.

¹⁵² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2005 r. o sygn. III CK 594/04, OSP 2006/12/143.

¹⁵³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 września 2011 r. o sygn. I CSK 727/10.

¹⁵⁴ B. Fuchs, *Komentarz do art. 357¹ k.c.* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*, M. Frasz, M. Habdas (red.), WKP 2018.

¹⁵⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 14 września 2017 r. o sygn. I ACa 166/17, LEX nr 2402381.

¹⁵⁶ <http://www.kpsi.pro/kredyt-chf-a-rebus-sic-stantibus/>

zobowiązań czysto pieniężnych¹⁵⁷. Praktyka sądowa dostarcza wielu wyroków, zawierających tę tezę, w których poddano analizie stan faktyczny, związany właśnie z umową kredytu.

Wielu frankowiczów w uzasadnieniu swoich pozwów, zwłaszcza tych wnoszących o zmianę sposobu wykonania zobowiązania, powołuje się także na tzw. małą klauzulę *rebus sic stantibus*¹⁵⁸. Dopuszcza ona sądową waloryzację zobowiązania w przypadku zmiany siły nabywczej pieniądza po zaciągnięciu zobowiązania. Okazuje się jednak, że możliwość zastosowania rzeczono przepisu do umów kredytowych została wprost wyłączona przez samego ustawodawcę¹⁵⁹. Norma ta nie znajduje się jednak w kodeksie cywilnym i prawdopodobnie z tego powodu częstokroć pozostaje niezauważona przez twórców artykułów prasowych czy medialnych, dotyczących kredytów frankowych. Z pewnością jednak przepis nie zostanie pominięty przez sąd w przypadku ewentualnego wszczęcia sporu na tej podstawie.

Wzorce umowne i klauzule abuzywne

Dla usprawnienia obrotu przedsiębiorcy świadczący usługi o charakterze masowym zazwyczaj korzystają z tzw. wzorców umownych¹⁶⁰. Jest to bardzo częste zjawisko w bankach, gdzie większość umów stanowi długie i zawile konstrukcje prawne. Bezcelowe byłoby zatem kreowanie ich indywidualnie z każdym klientem. Rodzi to jednak nierówność pozycji kontraktowej na linii bank – konsument. Nie jest on bowiem podmiotem profesjonalnym, nie operuje tak dużym doświadczeniem oraz sztabem specjalistów i z tego względu wymaga ochrony ze strony ustawodawcy. Wzorzec umowny jest bowiem idealnym narzędziem do nadużyć ze strony banku.

Aby postanowienia zawarte w szablonie proponowanym przez bank zostały uznane za skutecznie inkorporowane do umowy właściwej, muszą spełnić kilka wymogów ustawowych. Przede wszystkim klauzule winny zostać indywidualnie uzgodnione z konsumentem. Oznacza to rzeczywistą możliwość kształtowania stosunku zobowiązaniowego. Bank z klientem powinien przeprowadzić rzetelne, wyrównane negocjacje¹⁶¹. Nie jest wystarczająca adnotacja, nawet opatrzona podpisem kredytobiorcy, iż miał on realny wpływ na postanowienia umowne¹⁶². Ponadto klauzule we wzorcu nie mogą być uznane za sprzeczne z dobrymi obyczajami, czy naruszające interesy konsumenta. Są to dwie odrębne przesłanki, które muszą

¹⁵⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2004 r. o sygn. II CK 493/02, LEX nr 174139.

¹⁵⁸ Art. 358¹ §3 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁵⁹ Art. 13 Ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz. U. nr 55, poz. 321 z późn. zm.).

¹⁶⁰ Art. 385¹ Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁶¹ K. Skubisz-Kępką, *Komentarz do art. 385(1) Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit.

¹⁶² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 marca 2013 r. o sygn. VI ACa 1241/12, LEX nr 1322083.

być wykazane łącznie, w celu uznania abuzywności postanowienia. Pierwszą z nich w orzecznictwie rozumie się jako nierówność stron w stosunku obligacyjnym, która nie jest poparta żadnym obiektywnym uzasadnieniem. Klauzule takiego typu godzą w równowagę kontraktową, gdyż stawiają konsumenta w pozycji podległej działaniom banku. Za naruszenie dobrych obyczajów zostanie uznane także wykorzystywanie niewiedzy lub nieświadomości kredytobiorcy, interesów także działania mające na celu jego zdezorientowanie¹⁶³. Zatem używanie przez bank obszernych i nadmiernie skomplikowanych wzorców umownych spełnia hipotezę art. 385¹ k.c. Przesłanka naruszenia interesów kredytobiorcy jest zaś spełniona, gdy występuje dysproporcja pomiędzy prawami i obowiązkami obu stron, oczywiście na niekorzyść klienta banku¹⁶⁴. Badana klauzula nie może dotyczyć także świadczenia głównego stron, jednakże jak wspomniano, ugruntowana linia orzecznicza stoi na straży poglądu, iż potencjalne klauzule indeksujące lub denominujące określają jedynie sposób wykonania zobowiązania¹⁶⁵. Dzięki temu możliwa jest dalsza analiza postanowień walutowych pod kątem ich abuzywności. Należy również podkreślić, iż art. 385¹ k.c. obejmuje swym zakresem jedynie stosunki jednostronnie profesjonalne. Oznacza to, że kontrahentem banku powołującym się na zapisy abuzywności nie może być przedsiębiorca, a jedynie konsument.¹⁶⁶

W przypadku kredytów frankowych argumenty opierające się na klauzulach abuzywnych lub nieskutecznej inkorporacji wzorców umownych wydają się najbardziej uzasadnione. Przede wszystkim stanowią one skuteczną broń przed ewentualnym, stosowanym przez bank zmiennym oprocentowaniem. W przypadku kredytów indeksowanych bądź denominowanych stopa procentowa składa się zazwyczaj ze wskaźnika LIBOR¹⁶⁷ oraz marży. W orzecznictwie wielokrotnie poskreślano, iż samo zastrzeżenie zmiennego oprocentowania nie świadczy o abuzywności. Bank musi jednak określić dokładne kryteria, których spełnienie jest konieczne do dokonywania jakiegokolwiek manipulacji w tym zakresie¹⁶⁸. Oznacza to, że uzależnienie oprocentowania od obiektywnego wskaźnika nie narusza praw konsumenta i pozostaje w zgodzie z prawem. Jednakże wprowadzenie do umowy ruchomej marży lub możliwości zmiany benchmarku na inny będzie już obiektem wątpliwości sądu w przypadku potencjalnego sporu. Kontrowersje wzbudzi także uzależnienie stopy oprocentowania kredytu od parametrów finansowych rynku. Pomimo, że wskazane kryterium bez wątplenia uznano by

¹⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 2004 r. o sygn. I CK 635/03, LEX nr 846537.

¹⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2005 r. o sygn. I CK 832/04.

¹⁶⁵ Wyrok z dnia 22 stycznia 2016 r. o sygn. I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134.

¹⁶⁶ Art. 22¹ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁶⁷ Referencyjna stopa oprocentowania depozytów i kredytów na rynku międzybankowym w Londynie.

¹⁶⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 21 grudnia 2011 r. o sygn. I CSK 310/2011, Lexis.pl nr 5157549

za obiektywne, to jest również na tyle niesprecyzowane, iż nie mogłoby pozostać w mocy¹⁶⁹. Ponadto wymaga się, aby zawarte w umowie postanowienie umożliwiała kredytobiorcy ocenę opłacalności zamierzonej czynności prawnej. Obecnie abuzywność opisanych klauzul jest wprost stwierdzona w art. 385³ pkt. 17 k.c. Wynika to z faktu, iż ustawodawca nie zgadza się na przerzucenie przez bank ryzyka gospodarczego na konsumenta¹⁷⁰. Pomimo tego opisane powyżej przesłanki abuzywności nadal są badane przez sądy. Szczególnie w przypadku, gdy skład orzekający nie dopatrzy się naruszenia interesu kredytobiorcy, nie będzie wówczas skłonny przychylić się do jego postulatów¹⁷¹.

Powszechnie uznawane za abuzywne są także klauzule waloryzacyjne, uzależniające wysokość raty kapitałowo-odsetkowej od wartości franka wskazanego na bankowej tablicy kursowej oraz tzw. *spreadu* walutowego¹⁷². Żaden ze wspomnianych czynników nie jest bowiem ani obiektywny, ani kontrolowany. Nadaje to bankowi jednostronne uprawnienie do zmiany wysokości kolejnych świadczeń, a więc ingerencji w kształt zobowiązania. W przypadku konieczności przeliczania rat na walutę obcą i na odwrót, kredytodawca powinien stosować wskaźniki obiektywne, jakim jest np. kurs średni Narodowego Banku Polskiego¹⁷³. Obecnie ustawodawca przeciwdziała niejasnym klauzulom waloryzacyjnym poprzez art. 69 ust. 2 pkt. 4a Prawa bankowego. Przepis ten, dodany na mocy ustawy antyspreadowej, uznawany jest za imperatywny, nie zawiera bowiem żadnych sformułowań świadczących o dyspozytywności. Oznacza to, iż dokładne sprecyzowanie procedury stosowania klauzuli waloryzacyjnej jest obligatoryjnym elementem umowy o kredyt bankowy¹⁷⁴.

Uznanie przez sąd klauzuli za niedozwoloną lub nieinkorporowaną ze wzorca umownego może mieć to dla kredytobiorców różnorodne skutki faktyczne i prawne. Przede wszystkim należy w pierwszej kolejności zastosować art. 385¹ §2 k.c., który jest przepisem szczególnym względem ogólnej zasady, wyrażonej w art. 58 §3 k.c. Oznacza to, że unieważnienie postanowienia umownego skutkuje dalszym stosowaniem kontraktu z pominięciem wadliwego fragmentu. Lukę w umowie uzupełnia się zazwyczaj dwojaki sposób. Pierwszy z nich to zastosowanie, zazwyczaj dyspozytywnych, przepisów prawa powszechnego,

¹⁶⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2015 r. o sygn. II CSK 768/14, OSNC 2015/11/132

¹⁷⁰ G. Karaszewki., *Komentarz do art.385³ Kodeksu cywilnego*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, J. Ciszewski (red.), wyd. 2, LexisNexis 2014.

¹⁷¹ Wyrok Sądu Rejonowego dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi z dnia 22 maja 2018 r. o sygn. I C 667/15, LEX nr 2607607.

¹⁷² Różnica pomiędzy ceną zakupu, a ceną sprzedaży waluty obcej.

¹⁷³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 14 maja 2015 r. o sygn. I ACa 16/15, M.Pr.Bank. 2015/11/10-28, LEX nr 1733746.

¹⁷⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2015 r. o sygn. IV CSK 362/14, Biul.SN 2015/5/18, OSNC-ZD 2016/3/49.

wykładanych na korzyść konsumenta. Wówczas, odwołując się do zasad współzycia społecznego¹⁷⁵, a niekiedy do woli stron, wyinterpretowanej z pozostałych postanowień umownych¹⁷⁶, uznaje się dalsze uzależnienie świadczeń od kursu średniego waluty przeliczeniowej w Narodowym Banku Polskim. Drugim wariantem uzupełnienia luki jest całkowite potraktowanie klauzuli za niebyłą. Umowę traktuje się wtedy tak, jakby od początku był to kredyt złotowy. W mediach nazwano taką sytuację „odfrankowaniem”¹⁷⁷. Bank zobowiązany jest wówczas do zwrotu nadpłat, wynikających z przeliczeń kursowych, które w innym wypadku zostaną mu poczytane za bezpodstawne wzbogacenie. W przeciwieństwie do ogólnej zasady, na ważność umowy nie wpływa także fakt, iż strony nie zawarłyby jej bez abuzywnego postanowienia.¹⁷⁸ Ustawodawca zdecydował się na takie posunięcie, gdyż unieważnienie całej umowy mogłoby być dla frankowiczów niekorzystne. Skutkowałoby bowiem natychmiastową wymagalnością całego pozostałego zadłużenia, co prawdopodobnie przewyższałoby możliwości finansowe kredytobiorcy, mając na uwadze, iż znakomita większość kredytów walutowych, udzielana była na inwestycje w nieruchomości.¹⁷⁹ Problematyczne wydaje się jednakże określenie skutków unieważnienia części umowy, zawartej przez 2006 r., kiedy to wszedł w życie omawiany przepis 385¹ §2 k.c. W tej kwestii orzecznictwo prezentuje różne poglądy. Pierwszy z nich zakłada wyinterpretowanie waluty pozostałych świadczeń z całokształtu umowy, czyli innych jej postanowień. Odmienne stanowisko zakłada stosowanie *per analogiam* art. 41 Prawa Wekslowego¹⁸⁰, na mocy którego znaczenia nabierze kurs średni Narodowego Banku Polskiego z dnia zawarcia umowy¹⁸¹. Trzeci pogląd zakłada odwołanie się do zasad ogólnych, co zostanie omówione poniżej.

Wyeliminowanie przez sąd jednego z postanowień z powodu jego abuzywności może także skutkować nieważnością umowy. Dzieje się tak w przypadku, gdy skład orzekający stwierdzi sprzeczność kontraktu z ustawą. Brak jednego z obligatoryjnych elementów umowy kredytu, wynikających z art. 69 Prawa bankowego, już może zostać poczytany jako naruszenie stanu prawnego lub próba jego omińnięcia. Wówczas zastosowanie znajdzie art. 58 k.c., który powoduje nieważność porozumienia z mocy prawa. Jeżeli wadliwością dotknięta jest tylko część czynności prawnej, ustawodawca dopuszcza jej dalsze funkcjonowanie w obrocie, uzależnia to jednak od woli stron. Muszą one bowiem powstrzymać się od wykazania, iż nie

¹⁷⁵ Art. 5 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁷⁶ Art. 65 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

¹⁷⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 21 maja 2018 r. o sygn. I C 620/17.

¹⁷⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 2013 r. o sygn. I CSK 408/12, OSNC 2013/11/127.

¹⁷⁹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 30 kwietnia 2014 r. o sygn. C 26/13.

¹⁸⁰ Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe (Dz.U. 1936 nr 37 poz. 282).

¹⁸¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2017 r. o sygn. II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79.

zawarłyby rzeczonoego kontraktu bez pominiętej klauzuli.¹⁸² W takim wypadku, jak wspomniano już powyżej, strony są zobowiązane do zwrotu otrzymanych świadczeń, przy zastosowaniu natychmiastowej wymagalności.

Klauzule uznane za niedozwolone zostają wpisane do elektronicznego rejestru Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów¹⁸³. Znajdziemy tam wszystkie abuzywne postanowienia, skarżone po 17 kwietnia 2016 r. Aby wpis został dokonany, klauzulę należy poddać analizie Sądu Okręgowego w Warszawie, Wydziału XVII Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów¹⁸⁴. Ponadto istnieje także baza decyzji, w której znajdują się postanowienia, uznane za niedozwolone na mocy decyzji Prezesa Urzędu Konkurencji i Konsumentów¹⁸⁵.

Naruszenie zasad współzycia społecznego

Art. 5 k.c. stanowi ostatni ratunek dla frankowiczów w sporze z bankami. Jest on najszerszą, lecz także najbardziej ogólną i najtrudniejszą do wykazania podstawą prawną żądań, zawartych w pozwie. Uznawana przez praktyków prawa cywilnego za klauzulę widmo, tzw. klauzula nadużycia prawa podmiotowego, zabrania wykorzystywania przysługujących uprawnień w sposób niezgodny z ich społeczno – gospodarczym przeznaczeniem lub zasadami współzycia społecznego. Przepis ten ma na celu zapobieganie stosowaniu prawa w sposób bezrefleksyjny i niemoralny¹⁸⁶. Wymaga wykazania rażącego postępowania w świetle uznawanych powszechnie zasad społecznych.

Pełnomocnicy konsumentów w sporach frankowych starają się zatem przekonać skład orzekający, iż ich klienci zostali pokrzywdzeni przez silny podmiot profesjonalny¹⁸⁷. Wykorzystywanie sytuacji drugiej strony umowy w przypadku zmiany stosunków zewnętrznych w postaci ogólnoswiatowego kryzysu w 2008 r., może być bulwersujące i niezgodne z zasadą solidarności społecznej. Jednakże jest to dopiero rozumowanie potencjalne, gdyż sądy z wielką ostrożnością podchodzą do stosowania art. 5 k.c. procesów zwykle nadają mu jedynie funkcję pomocniczą. Wiele procesów frankowiczów wciąż trwa, możliwe jest zatem opisane wyżej rozstrzygnięcie. Zwłaszcza, że klauzula nadużycia prawa podmiotowego znajdowała już zastosowanie w sporach z bankami¹⁸⁸.

¹⁸² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 stycznia 2018 r. o sygn. I ACa 632/17, OSA 2018/10/34-48, LEX nr 2453699.

¹⁸³ <https://www.rejestr.uokik.gov.pl> (12.12.2019).

¹⁸⁴ Wyrok Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 27 grudnia 2010 r. o sygn. XVII Amc 1531/09, MSiG 2014/175/12313.

¹⁸⁵ https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf (12.12.2019).

¹⁸⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2015 r. o sygn. II CSK 831/14, OSNC-ZD 2017/2/27.

¹⁸⁷ <http://pskancelaria.pl/index.php/kredyty-frankowe-kredyt-we-frankach-a-zasady-wspolzycia-spoiecznego> (12.12.2019).

¹⁸⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Świdnicy z dnia 30 listopada 2017 o sygn. II Ca 684/17.

Podsumowanie

Kwestie związane z umowami frankowymi to nie tylko problem finansowy dość niewielkiej części społeczeństwa. To także zjawisko socjologiczne, które możemy obserwować z dzisiejszej odległej perspektywy.

Umowy o kredyt frankowy od 2008 r., aż do dziś, nieprzerwanie budzą skrajne emocje w społeczeństwie. Kredytobiorcy czują się oszukani i szukają sprawiedliwości w sądach. Panuje powszechna opinia, iż banki zaniedbywały w owym czasie swoje obowiązki informacyjne, zwłaszcza w zakresie potencjalnego ryzyka. Z tego względu frankowicze żądają interwencji władz państwowych oraz pomocy finansowej ze strony rządu.

Z drugiej strony, część społeczeństwa, która nie zadłużyła się we franku szwajcarskim prezentuje negatywny stosunek do omawianej kwestii. W końcu beneficjenci kredytów mieli powszechny dostęp do wiedzy ekonomicznej oraz prawnej, a należyta staranności wymaga zachowania pewnej dozy nieufności, co do swojego kontrahenta, czyli w tym wypadku banku. Nie można przecież oczekiwać pomocy finansowej państwa w przypadku każdej nieracjonalnej decyzji majątkowej. Ponadto zastosowanie powinna mieć tutaj, wspomniana już reguła, iż umów należy dotrzymywać.

Sądy również dostrzegają problem związany z kredytami denominowanymi i indeksowanymi. Pomimo, że racjonalny ustawodawca prezentuje w polskim prawodawstwie stanowisko przychylne konsumentom, wyroki nie mogą uwzględniać całości żądań kredytobiorców. Przede wszystkim brakuje twardych argumentów prawnych, które nie byłyby uznaniowe. Ponadto każde nierozważne orzeczenie Sądu Najwyższego mogłoby być brzemiennie w skutkach. Siedmioosobowa uchwała stanowi bowiem regułę prawną i powinna być stosowana przez pozostałe sądy powszechne. Może ona wpłynąć na kształt orzecznictwa w całym kraju. Natomiast masowe rozwiązywanie umów frankowych mogłoby doprowadzić do problemów finansowych sektora bankowego, który opiera się przecież na manipulacji wierzycelnościami. Z powyższych względów sądy muszą starać się utrzymywać równowagę pomiędzy stronami sporu.

W świetle przedstawionych powyżej faktów, autor niniejszego artykułu negatywnie ocenia argumentację prawną frankowiczów. Większość kredytobiorców ponosi jedynie konsekwencje swoich nierozważnych decyzji finansowych. Nie znajdzie tutaj zastosowania ani klauzula *rebus sic stantibus*, ani klauzula nadużycia prawa podmiotowego. Jedynie abuzywność postanowień jest jedynym wartościowym z prawnego punktu widzenia argumentem w sporze. Mimo tego, w praktyce dotyczy tylko tych umów, które zawierały

przypadkową pomyłkę lub zostały nieprecyzyjnie skonstruowane. Warto zaznaczyć, iż skutki uznania klauzuli za niedozwoloną również nie są idealne dla frankowiczów. Stoją oni bowiem przed koniecznością nagłej spłaty całego zadłużenia. Omawiana sytuacja ma jednakże również pozytywny wpływ na społeczeństwo. Wzrosła świadomość ryzyka związanego z instrumentami bankowymi, a także wiedza prawnicza, dotycząca wzorców umownych.

Bibliografia

- BIK., *Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej KREDYT TRENDY*, Rok 2018 I półrocze, S. Grzybek, A. Topiński, W. Rogowski (red.), Warszawa 2018.
- Fuchs B., *Komentarz do art. 357¹ k.c.* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*, M. Fras, M. Habdas (red.), WKP 2018.
- Karaszewki G., *Komentarz do art. 385³ Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, J. Ciszewski (red.), wyd. 2, LexisNexis 2014.
- Kawulski A., *Prawo bankowe. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2013.
- Kłopotek M., *Wahania kursowe a zadłużenie gospodarstw domowych z tytułu kredytów hipotecznych we franku szwajcarskim*, [w:] *Sektor bankowy wobec wyzwań współczesności*, T. Galbarczyk, J. Świderka (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015.
- Krajewski D., *Charakter prawny typowej umowy o kredyt denominowany do waluty innej niż waluta polska (cz. I)*, „Monitor Prawniczy” 2017, nr 21.
- Kuniewicz Z., Ofiarski Z., *Rozdział VII. Problem dopuszczalności przekształcenia kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej kredyt w walucie polskiej z uwagi na abuzywność klauzuli walutowej (uwagi na tle relacji art. 69 PrBank do art. 385¹ § 2 KC)*, [w:] *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowień za nieuczciwe na tle orzecznictwa TSUE*, M. Romanowski (red.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Pyziół W., *Prawo zobowiązań – część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, wydanie 2, tom 8, J. Panowicz-Lipska (red.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Radwański Z., *Zobowiązania - część szczegółowa*, J. Panowicz-Lipska, Z. Radwański (red.), wyd. 11, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Stangret-Smoczyńska A., *Zdolność kredytowa w ujęciu prawnym prawa polskiego*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Truskiewicz Z., *Umowa kredytu*, [w:] *Encyklopedia prawa bankowego*, W. Pyziół (red.), Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000.

Akty prawne:

Opinia do poselskiego projektu Ustawa poselskiego zmianie Ustawa Prawo bankowe, druk sejmowy nr 4381.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 21 grudnia 2011 r. o sygn. I CSK 310/2011, Lexis.pl nr 5157549.

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. 2011 nr 126 poz. 715 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe (Dz.U. 1936 nr 37 poz. 282).

Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie Ustawy Kodeks cywilny (Dz. U. nr 55, poz. 321 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 940 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 939 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie Ustawy Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 165 poz. 984).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 stycznia 2018 r. o sygn. I ACa 632/17, OSA 2018/10/34-48, LEX nr 2453699.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 14 maja 2015 r. o sygn. I ACa 16/15, M.Pr.Bank. 2015/11/10-28, LEX nr 1733746

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 14 września 2017 r. o sygn. I ACa 166/17, LEX nr 2402381.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 marca 2013 r. o sygn. VI ACa 1241/12, LEX nr 1322083.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2005 r. o sygn. I CK 832/04.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2009 r. o sygn. IV CSK 32/09, LEX nr 737287 .

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2017 r. o sygn. II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2015 r. o sygn. II CSK 768/14, OSNC 2015/11/132

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2015 r. o sygn. IV CSK 362/14, Biul.SN 2015/5/18, OSNC-ZD 2016/3/49.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2005 r. o sygn. III CK 645/04, LEX nr 369251.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 2013 r. o sygn. I CSK 408/12, OSNC 2013/11/127.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 września 2011 r. o sygn. I CSK 727/10.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2005 r. o sygn. III CK 594/04, OSP 2006/12/143.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2016 r. o sygn. I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2004 r. o sygn. II CK 493/02, LEX nr 174139.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2015 r. o sygn. II CSK 831/14, OSNC-ZD 2017/2/27.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 2015 r. o sygn. V CSK 445/14, LEX nr 1751291.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1993 roku, o sygn. I CR 5/93, LEX nr 374455.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 2004 r. o sygn. I CK 635/03, LEX nr 846537.

Wyrok Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 27 grudnia 2010 r. o sygn. XVII Amc 1531/09, MSiG 2014/175/12313.

Wyrok Sądu Okręgowego - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 3 sierpnia 2012 r. o sygn. XVII AmC 5344/11.

Wyrok Sądu Okręgowego w Świdnicy z dnia 30 listopada 2017 o sygn. II Ca 684/17.

Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 21 maja 2018 r. o sygn. I C 620/17.

Wyrok Sądu Rejonowego dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi z dnia 22 maja 2018 r. o sygn. I C 667/15, LEX nr 2607607.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 30 kwietnia 2014 r. o sygn. C 26/13.

Źródła internetowe:

<http://www.kpsi.pro/kredyt-chf-a-rebus-sic-stantibus/>

<http://pskancelaria.pl/index.php/kredyty-frankowe-kredyt-we-frankach-a-zasady-wspolzycia-spolecznego> (12.12.2019).

<https://www.rejestr.uokik.gov.pl> (12.12.2019).

www.comperia.pl/o-co-chodzi-w-problemie-kredytow-we-frankach.html (5.03.2019).

Rozdział 7

Dylematy w zakresie wykorzystania instrumentów polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w latach 2008-2017

Magdalena Sadowska

Wstęp

Niska skuteczność standardowych instrumentów polityki pieniężnej potwierdzona doświadczeniami różnych banków centralnych doprowadziła do konieczności wprowadzenia rozwiązań bardziej niestandardowych. Przykład między innymi Stanów Zjednoczonych pokazał, że dotychczasowe instrumenty takie jak stopa procentowa czy dostarczanie płynności krótkoterminowej dawały słaby efekt w sytuacjach kryzysowych, natomiast najsilniej na rynek oddziaływał kanał bezpośredniego działania na rynku kredytowym¹⁸⁹.

Niestandardowe instrumenty nie oznaczają jednak wprowadzenia całkiem nowych sposobów realizowania polityki pieniężnej, lecz odpowiedniej modyfikacji dotychczasowych, znanych instrumentów. Może to polegać na przykład na zmianach warunków wprowadzania tych instrumentów, czy ich uelastycznianiu. Polski bank centralny stosował podczas światowego kryzysu operacje dostrajające *repo* oraz operacje swapów walutowych, natomiast w kolejnych latach regulował krótkoterminową płynność również za pomocą bonów pieniężnych o krótszym okresie zapadalności niż podstawowe operacje otwartego rynku.

Artykuł składa się z czterech części. W pierwszej z nich znajduje się prezentacja pakietów, jakie Narodowy Bank Polski wprowadzał w celu stabilizacji sytuacji wywołanej światowym kryzysem finansowym. Druga część dostarcza danych na temat zastosowanych w latach 2008-2010 operacji dostrajających typu *repo*. W kolejnej części znajduje się analiza działań podejmowanych w celu stabilizacji stawki POLONIA oraz prezentacja ich skuteczności. Ostatnia część opracowania dostarcza informacji dotyczących stosowanych przez Narodowy Bank Polski w latach 2008-2009 operacji swapów walutowych oraz ich wpływu na ograniczanie płynności.

¹⁸⁹ J. Pruski, *Działalność antykryzysowa banków centralnych w dobie globalnego kryzysu finansowego*, [w:] *Działalność antykryzysowa banków centralnych*, Zeszyty BRE Bank – CASE, 2009, nr 101, s. 12.

Celem tego opracowania jest prezentacja niestandardowych instrumentów polityki pieniężnej stosowanych przez Narodowy Bank Polski do regulowania płynności w obliczu światowego kryzysu finansowego, które wynikały z implementacji założeń *Pakietu zaufania* oraz *Pakietu na Rzecz Rozwoju Akcji Kredytowej*. Artykuł ma również na celu zobrazowanie oraz porównanie skuteczności operacji dostrajających stosowanych przez polski bank centralny w latach pokryzysowych w celu regulowania wartości stawki POLONIA zbliżonych do wartości stopy referencyjnej.

Działania Narodowego Banku Polskiego w celu stabilizacji sytuacji w 2008 roku

W celu ustabilizowania sytuacji spowodowanej kryzysem gospodarczym w Polsce w 2008 roku Narodowy Bank Polski wraz z Ministerstwem Finansów wprowadziły dwa pakiety działań, których celem miało być doprowadzenie do odzyskania wiarygodności rynku finansowego¹⁹⁰.

Pierwszy z nich o nazwie *Pakiet regulacyjny dla stabilności finansowej* dotyczył kwestii współpracy między Narodowym Bankiem Polskim oraz Ministerstwem Finansów. Na mocy dyrektywy UE zwiększono również kwotę depozytów objętych gwarancją do 50 000 euro. W ramach tych działań przygotowano projekt Ustawy o Komitecie Stabilności Finansowej, a także projekt zmian ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym.

Drugi projekt nosił nazwę *Pakiet zaufania* i odnosił się do antykryzysowej działalności Narodowego Banku Polskiego dotyczącej wspierania płynności w obszarach:

- zasilania banków komercyjnych w płynność w walucie polskiej oraz obcych,
- przedterminowego wykupu obligacji Narodowego Banku Polskiego.

Działania zmierzające do wypełniania celów w tych obszarach miały koncentrować się na następujących możliwościach¹⁹¹:

- oferowanie zasilających operacji otwartego rynku pod postacią operacji *repo* charakteryzujących się trzymiesięcznym okresem zapadalności,
- wprowadzenie operacji swapów walutowych,
- ustalenie depozytu walutowego, który byłby zabezpieczeniem kredytu refinansowego,
- zmodyfikowanie systemu operacyjnego kredytu lombardowego polegające na poszerzeniu listy aktywów, które mogą stanowić zabezpieczenie dla tego kredytu

¹⁹⁰ J. Marczakowska-Proczka, *Polityka interwencyjna rządów i banków centralnych podczas ostatniego kryzysu*, Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, Szkoła Główna Handlowa 2015, z. 144, s. 33.

¹⁹¹ I. Pyka, *Bank centralny na współczesnym rynku pieniężnym: dyscyplina regulacyjna, skuteczność, instrumenty*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 176.

oraz zmniejszenie *haircut* przy wyznaczaniu wartości poziomu zabezpieczeń (oznacza to redukcję wartości aktywów zabezpieczających podczas ich wyceny, polegającą na pomniejszeniu o pewną część odsetkową),

- emitowanie tygodniowych bonów pieniężnych będących głównym instrumentem sterylizacji nadpłynności,
- zwiększenie częstotliwości operacji otwartego rynku, w celu uzyskania możliwości szybszej reakcji na zmiany płynności oraz stabilizacji stopy POLONIA wokół stopy referencyjnej – jeśli zajdzie ku temu potrzeba.

Pogarszająca się sytuacja na międzynarodowych rynkach finansowych doprowadziła do konieczności zastosowania przez polski bank centralny operacji dostrajających. Po raz pierwszy w listopadzie 2008 roku wprowadzono operacje *repo* z okresem zapadalności wynoszącym 91 dni, które miały odbywać się w każdy drugi wtorek miesiąca. Ponadto wprowadzono możliwość zastąpienia bezwarunkowej emisji bonów pieniężnych tygodniowymi operacjami zasilającymi *repo*. Uruchomiono operacje swapów walutowych, ale uzyskane środki nie mogły zostać użyte do pozyskiwania środków w tym samym holdingu. Wdrożono także zmiany dotyczące systemu operacyjnego kredytu lombardowego¹⁹², polegające na zmniejszeniu redukcji wartości poziomu zabezpieczeń tego kredytu z poziomu 85% do 80%¹⁹³.

Pakiet zaufania nie miał jednak dużego znaczenia w zakresie zmian postaw na rynku międzybankowym oraz nie przyczynił się do znaczącej poprawy dostępności kredytów dla klientów banków¹⁹⁴.

W kwietniu 2009 roku Narodowy Bank Polski wprowadził *Pakiet na Rzecz Rozwoju Akcji Kredytowej*, będący kontynuacją *Pakietu zaufania*. Jego celem miało być dostarczenie pieniądza kredytowego do gospodarki oraz zwiększenie płynności sektora bankowego¹⁹⁵. Zmiany te miały dotyczyć przede wszystkim¹⁹⁶:

- umożliwienia wykonywania operacji *repo* z półrocznym okresem zapadalności,
- wprowadzenia specjalnych operacji swap z terminem maksymalnie jednego miesiąca w walutach euro oraz dolarach,
- umożliwienia wydłużenia operacji swap we frankach szwajcarskich,

¹⁹² I. Pyka, *Bank centralny...*, op.cit., s. 176-177.

¹⁹³ W. Przybylska-Kapuścińska, *Niestandardowe narzędzia polityki pieniężnej NBP w reakcji na kryzys finansowy*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu 2010 nr 26, s. 27.

¹⁹⁴ W. Przybylska-Kapuścińska, *Niestandardowe narzędzia...*, op.cit., s. 26.

¹⁹⁵ J. Marczakowska-Proczka, *Polityka interwencyjna rządów...*, op.cit., s. 34.

¹⁹⁶ I. Pyka, *Bank centralny...*, op.cit., s. 178.

- wprowadzeniu możliwości przeprowadzania rozliczeń w formie nettingu,
- poszerzenia listy zabezpieczeń, które Narodowy Bank Polski przyjmował w operacjach *repo* i wprowadzenia do niej papierów dłużnych emitowanych przez Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych, polskich papierów wartościowych, które są denominowane w euro oraz papierów wartościowych, których kupon zapada, gdy operacje otwartego rynku jeszcze trwają.

Dodatkowo, Narodowy Bank Polski wprowadził nowy instrument – kredyt wekslowy, w ramach którego bank centralny przyjmował do dyskonta weksle od innych banków. Taka decyzja wiązała się z koniecznością wprowadzenia nowej stopy banku centralnego. Z dniem 1 stycznia 2010 roku RPP ustaliła poziom stopy dyskontowej na poziomie 4% w skali rocznej¹⁹⁷.

Dużą rolę w skuteczności instrumentów stosowanych przez bank centralny do przeciwdziałania skutkom kryzysu odegrał *Plan Stabilności i Rozwoju – wzmocnienie gospodarki Polski wobec światowego kryzysu finansowego*, który ogłoszono w listopadzie 2008 roku. Działania opracowane w ramach tego planu obejmowały trzy obszary: stabilność finansów publicznych, stabilność systemu finansowego oraz pobudzanie wzrostu gospodarczego w kraju. W ramach *Planu Stabilności i Rozwoju* podjęto działania, które w istotny sposób wspierały *Pakiet zaufania* opracowany przez bank centralny. Obejmowały one m.in. zwiększenie dostępności kredytów dla przedsiębiorstw oraz wzmocnienie systemu gwarancji i poręczeń dla małych i średnich przedsiębiorstw. Działalność ta była ważna głównie poprzez osłabienie akcji kredytowej w sektorze bankowym Polski¹⁹⁸.

Do niestandardowych instrumentów polityki pieniężnej zalicza się również perswazję moralną, która polega na wykorzystywaniu odpowiedniej argumentacji, aby odnieść określony cel, którym w tym przypadku jest stymulowanie konkretnych zachowań na rynku. Działalność banku centralnego jako *honest broker* to także jeden z niestandardowych instrumentów polityki pieniężnej, który często zaliczany jest do działalności w zakresie moralnej perswazji. Narzędzie to polega na tworzeniu warunków korzystnych do rozwiązywania kryzysów w bankach, takich jak fuzje, przejęcia czy nabycie aktywów banku¹⁹⁹.

Podstawowym źródłem danych o zastosowaniu przez Narodowy Bank Polski niestandardowych instrumentów polityki pieniężnej są wydawane przez niego raporty

¹⁹⁷ W. Przybylska-Kapuścińska, *Niestandardowe narzędzia...*, op.cit., s. 27.

¹⁹⁸ I. Pyka, *Bank centralny...*, op.cit., s. 180-181.

¹⁹⁹ O. Szczepańska, P. Sotomska-Krzysztofik, Pawliszyn M., *Banki centralne wobec kryzysów w systemie bankowym*, Materiały i Studia, Zeszyt nr 179, NBP Warszawa 2004, s. 14-15.

dotyczące instrumentów polityki pieniężnej oraz sytuacji płynnościowej, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej, Raport o inflacji oraz Raport o stabilności systemu finansowego*. W sytuacji zaburzeń płynności sektora bankowego Narodowy Bank Polski stosował dostrajające operacje otwartego rynku typu *repo* oraz dodatkową emisję bonów pieniężnych w celu stabilizowania stawki POLONIA na poziomie zbliżonym do stopy referencyjnej NBP. Ponadto, bank centralny stosował w latach 2008-2009 operacje na rynku walutowym. Należały do nich swapy walutowe na trzech parach walut oraz interwencje walutowe. W czasie światowego kryzysu Narodowy Bank Polski zdecydował się także na obniżenie wskaźników *haircut* oraz rozszerzenie listy zabezpieczeń operacji kredytowych.

Doraźne regulowanie płynności za pomocą operacji dostrajających

W 2003 roku weszła w życie *Uchwała Rady Polityki Pieniężnej z dnia 17 grudnia 2002 roku*, w której dokonano podziału operacji otwartego rynku na operacje podstawowe, dostrajające oraz strukturalne²⁰⁰. Operacje dostrajające mogły przyjmować formę emisji bonów pieniężnych Narodowego Banku Polskiego, których termin zapadalności wynosi 1-7 dni oraz zakupu skarbowych papierów wartościowych od banków lub przedterminowego wykupu bonów pieniężnych Narodowego Banku Polskiego. Mogły one być stosowane wtedy, gdy pojawiły się znaczne zaburzenia płynności lub zagrożenie dla funkcjonowania systemu płatniczego. Operacje dostrajające mogły nabrać charakteru zarówno zasilającego jak i absorbującego. Z kolei operacje strukturalne miały za zadanie trwale absorbowanie płynności²⁰¹.

Wskutek pogorszenia sytuacji w gospodarce europejskiej spowodowanej rozwojem światowego kryzysu finansowego, w 2008 roku Narodowy Bank Polski po raz pierwszy zdecydował się na podjęcie dodatkowych działań w postaci operacji dostrajających w formie operacji otwartego rynku typu *repo*. Miały one na celu zasilanie sektora bankowego w płynność krótkoterminową, która liczona jest, jako saldo operacji podstawowych oraz dostrajających, operacji depozytowo-kredytowych, a także swapów walutowych. W 2008 roku wartość ta kształtowała się na poziomie 10.964 mln zł i spadła o 45% w stosunku do roku poprzedniego²⁰².

Ponadto Zarząd Narodowego Banku Polskiego zdecydował, że od 7 listopada 2008 roku oprócz banków posiadających status Dealera Rynku Pieniężnego, w operacjach dostrajających będą mogły uczestniczyć również pozostałe banki spełniające warunki do

²⁰⁰ Uchwała Nr 20/2002 Rady Polityki Pieniężnej z dnia 17 grudnia 2002 r. w sprawie zasad prowadzenia operacji otwartego rynku, §1.

²⁰¹ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2003 roku*, Warszawa 2004, s. 23.

²⁰² NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2008*, Warszawa 2009, s. 20.

uczestniczenia w podstawowych operacjach otwartego rynku. W efekcie 6 operacji przeprowadzonych w IV kwartale 2008 roku (tabela 7.1) płynność została zasilona²⁰³:

w październiku o 4,290 mld zł,

w listopadzie o 8,452 mld zł,

w grudniu o 12,783 mld zł.

Tabela 7.5. Operacje dostrajające *repo* przeprowadzane przez NBP w 2008 roku

Data	Okres zapadalności	
17 października 2008r.	6 dni	
21 października 2008r.	14 dni	
4 listopada 2008r.	91 dni	(operacje te dostały przeprowadzone zgodnie z ogłoszonym 25 października harmonogramem operacji otwartego rynku)
12 listopada 2008r.		
9 grudnia 2008r.		
16 grudnia 2008r.	28 dni	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2008 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2009.

W roku 2009 kontynuowano wykorzystywanie dostrajających operacji otwartego rynku do stabilizacji sytuacji płynnościowej (tabela 7.2). W pierwszym kwartale były to operacje o okresie zapadalności wynoszącym 91 dni, które przeprowadzano w każdy drugi wtorek miesiąca. Potem zdecydowano o wprowadzeniu dodatkowych operacji z dłuższym, 6-miesięcznym terminem zapadalności. Przeprowadzano je w trzeci wtorek miesiąca. Średnia wartość operacji dostrajających w 2009 roku wyniosła 11.456 mln zł i była wyższa od ich poziomu w poprzednim roku aż o 437%. Warto jednak zauważyć, że operacje te były stosowane jedynie w ostatnim kwartale 2008 roku, natomiast w roku kolejnym występowały regularnie przez cały rok²⁰⁴. Łącznie w 2009 roku przeprowadzono 20 dostrajających operacji otwartego rynku.

Ponadto w 2009 roku miała miejsce operacja strukturalna, która polegała na przedterminowym wykupie obligacji Narodowego Banku Polskiego. Przyczyniła się ona do zasilenia sektora w płynne środki o wartości 7.816 mln zł.

Tabela 7.6. Dostrajające operacje otwartego rynku przeprowadzone w 2009 roku

Okres zapadalności 91 dni	Okres zapadalności 182 dni
13 stycznia	-
10 lutego	-
10 marca	-
14 kwietnia	-
12 maja	19 maja

²⁰³ NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2008 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2009, s. 23.

²⁰⁴ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2009*, Warszawa 2010, s. 20.

9 czerwca	16 czerwca
14 lipca	21 lipca
11 sierpnia	18 sierpnia
8 września	15 września
13 października	20 października
10 listopada	17 listopada
8 grudnia	15 grudnia

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2009 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2010.

W 2010 roku sytuacja na rynku finansowym uległa poprawie, w związku z czym Narodowy Bank Polski zdecydował o stopniowym ograniczaniu dostrajających operacji otwartego rynku. Początkowo przeprowadzano operacje²⁰⁵:

- 3-miesięczne w drugi wtorek miesiąca,
- 6-miesięczne w trzeci wtorek miesiąca.

Od 9 lutego 2010 roku na przetargach ogłaszano podaż tych operacji, czyli maksymalną wartość możliwych do zaoferowania ofert. W kwietniu zrezygnowano ze stosowania 6-miesięcznych operacji *repo*, zaś w październiku całkowicie zrezygnowano z oferowania operacji dostrajających tego typu (tabela 7.3). Ich poziom w 2010 roku wyniósł 5.097 mln zł, co oznaczało spadek wartości o 56% w stosunku do poprzedniego roku.

Tabela 7.7. Operacje *repo* przeprowadzone w 2010 roku

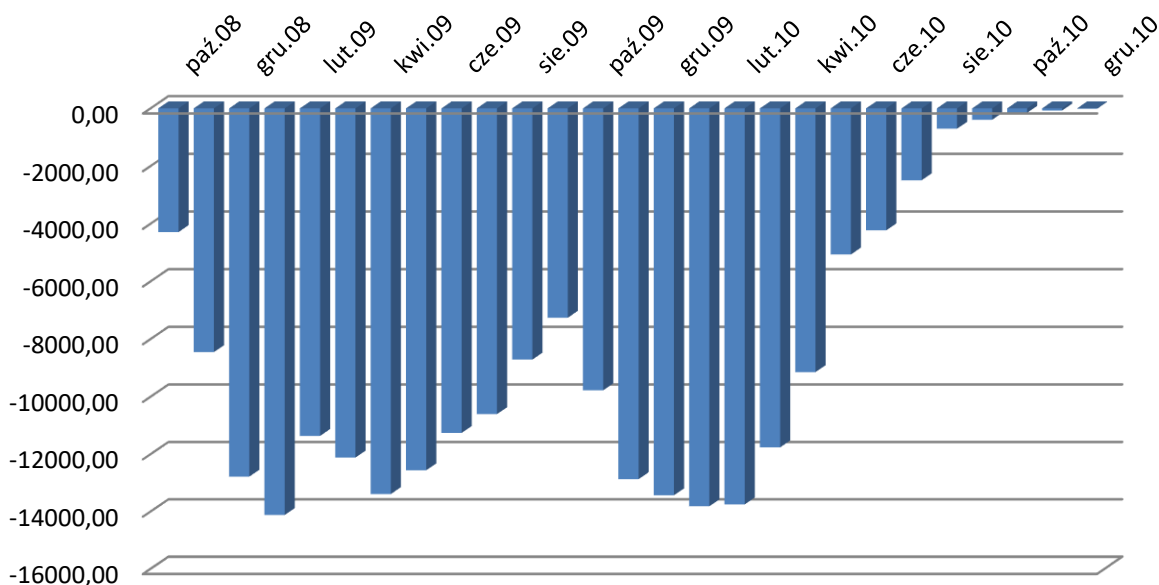
Okres zapadalności 91 dni	Okres zapadalności 182 dni
12 stycznia	19 stycznia
9 lutego	16 lutego
9 marca	16 marca
13 kwietnia	-
11 maja	-
8 czerwca	-
13 lipca	-
10 sierpnia	-
7 września	-

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2010 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2011.

Na wykresie 7.1 zaprezentowano średnie miesięczne wartości operacji dostrajających *repo* przeprowadzonych przez Narodowy Bank Polski w ramach *Pakietu zaufania* w okresie od października 2008 roku do końca roku 2010. Wartości ujemne tych operacji oznaczają, że były to operacje zasilające sektor bankowy w płynne środki.

²⁰⁵ NBP, *Raport roczny 2010 Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, Warszawa 2011, s. 22.

Wykres 7.1. Średnia wartość operacji *repo* w latach 2008-2010 (dane miesięczne w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportów Narodowego Banku Polskiego za lata 2008-2010.

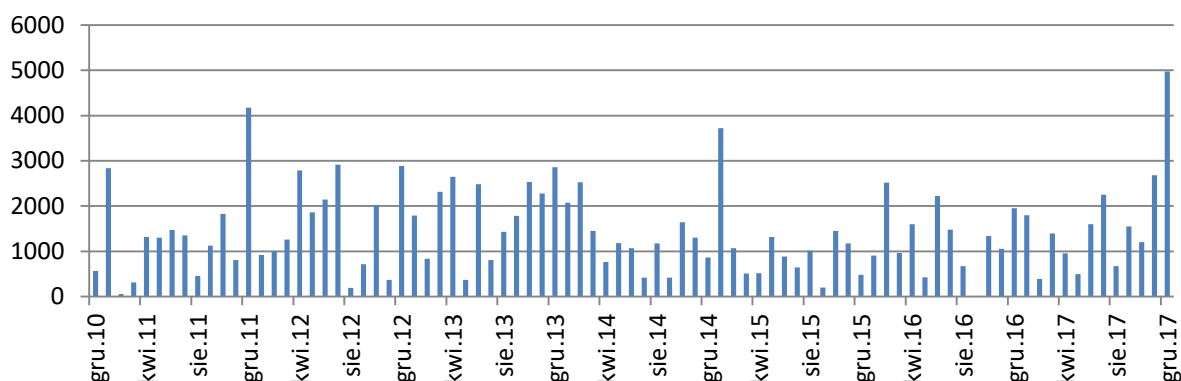
W roku 2010 dostrajające operacje otwartego rynku typu *repo* zostały zastosowane przez Narodowy Bank Polski po raz ostatni. Poprawiająca się sytuacja na rynku, spowodowała, że od tego czasu nie zaistniała konieczność przeprowadzania tego typu operacji w celu dodatkowego regulowania płynności sektora bankowego.

Operacje dostrajające w celu stabilizacji stawki POLONIA

Stabilizacji stawki POLONIA Narodowy Bank Polski dokonuje za pośrednictwem operacji otwartego rynku. Bank centralny stosuje operacje podstawowe, a w przypadku problemów z utrzymaniem POLONII wokół stopy referencyjnej dodatkowo stosuje się operacje dostrajające, które przyjmują postać emisji bonów pieniężnych o terminach zapadalności krótszych niż 7 dni.

Średnie miesięczne wartości stosowanych przez Narodowy Bank Polski operacji dostrajających w postaci emisji bonów pieniężnych o terminach zapadalności krótszych niż 7 dni w latach 2010-2017 są zróżnicowane w całym okresie (wykres 7.2). Średnie roczne wykazują, że najniższy poziom zastosowania dodatkowych bonów pieniężnych miał miejsce w 2010 roku (wtedy stosowane były one jedynie w grudniu). W pozostałych latach najniższa średnia występuje dla roku 2015 (1083,4 mln zł), natomiast najwyższą wartość wykazuje rok 2013 (1843,0 mln zł).

Wykres 7.2. Średnia wartość bonów pieniężnych o krótszym okresie zapadalności w latach 2010-2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W 2008 roku postanowiono o zwiększeniu częstotliwości przeprowadzanych operacji otwartego rynku w celu uzyskania lepszej reakcji na zmiany płynności oraz stabilizowania stawki POLONIA. W związku z tym zarządzono dodatkową emisję bonów pieniężnych na okresy krótsze od operacji podstawowych. Łącznie w roku 2008 przeprowadzono dwie operacje tego typu (zaznaczone na wykresie 7.3):

25 listopada - okres zapadalności 3 dni,

10 grudnia - okres zapadalności 2 dni.

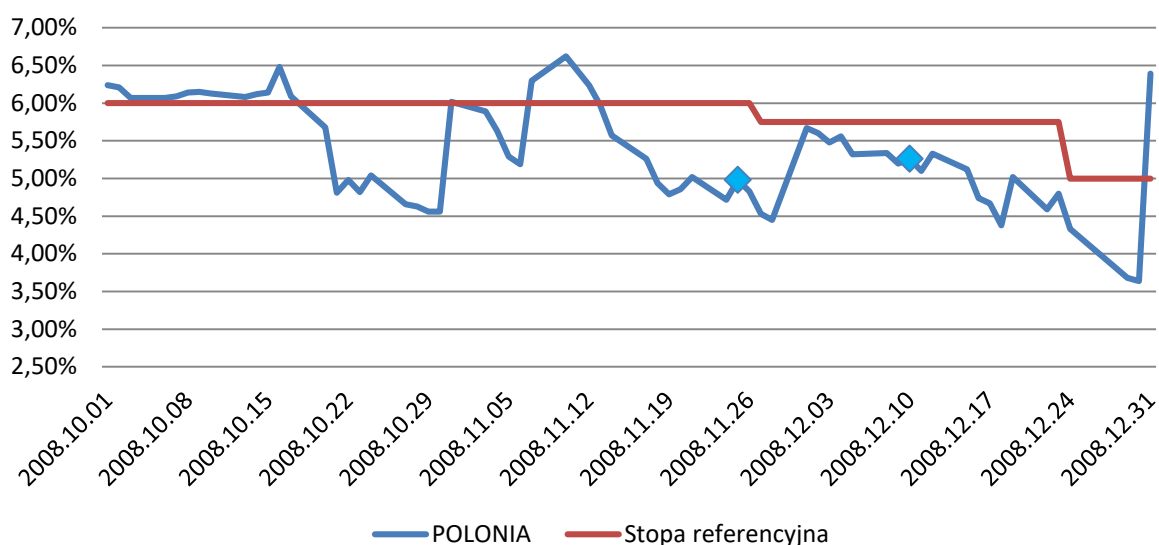
Skuteczność tych operacji okazała się niewielka (wykres 7.3), gdyż stawka POLONIA nie uległa stabilizacji. W związku z tym Narodowy Bank Polski postanowił o zaprzestaniu dodatkowej emisji²⁰⁶.

Średnie odchylenie stawki POLONIA od wartości stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego w 2008 roku wynosiło 32 punkty bazowe, czyli o 9 punktów więcej niż w roku poprzednim²⁰⁷. Natomiast w prezentowanym na wykresie 7.3 okresie średnie odchylenie wyniosło 49 punktów bazowych.

²⁰⁶ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2008*, Warszawa 2009, s. 25.

²⁰⁷ Ibidem.

Wykres 7.3. Odchylenia stawki POLONIA od stopy referencyjnej w okresie 1 X - 31 XI 2008

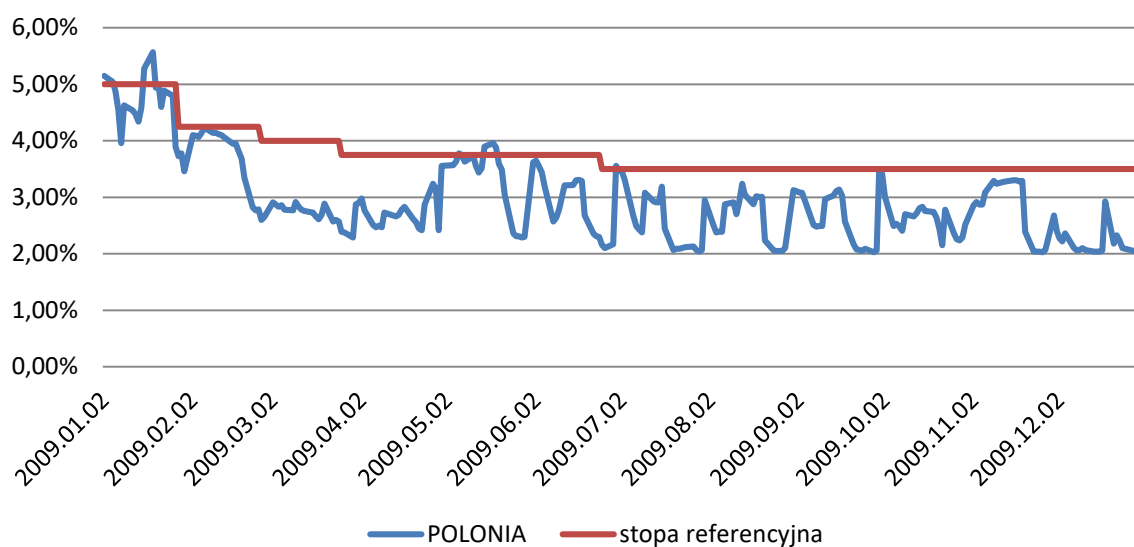

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W kolejnym roku NBP wykorzystując w szczególności podstawowe operacje otwartego rynku stabilizował stawkę POLONIA na poziomie podobnym do stopy referencyjnej. W związku z sytuacją na rynku, popyt na podstawowe operacje otwartego rynku zgłaszany przez banki był ograniczony, co oznacza, że skuteczność tych działań była mniej skuteczna niż w poprzednim roku. Banki miały tendencję do utrzymywania bieżących nadwyżek płynności, w związku z tym posiadały wyższy niż wymagany poziom środków w banku centralnym z tytułu rezerwy obowiązkowej. To z kolei skłaniało banki do lokowania środków na rynku międzybankowym na najkrótszy termin z rentownością kształtującą się poniżej stopy referencyjnej lub składania depozytu na koniec dnia w Narodowym Banku Polskim. Z tego powodu stawka POLONIA w tym roku przez większość czasu była niższa od stopy referencyjnej NBP²⁰⁸ (wykres 7.4). Średnie odchylenie stawki POLONIA od stopy referencyjnej NBP w tym okresie wyniosło 89 punktów bazowych.

²⁰⁸ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2009*, Warszawa 2010, s. 17-18.

Wykres 7.4. Kształtowanie się stawki POLONIA na tle stopy referencyjnej NBP w 2009 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

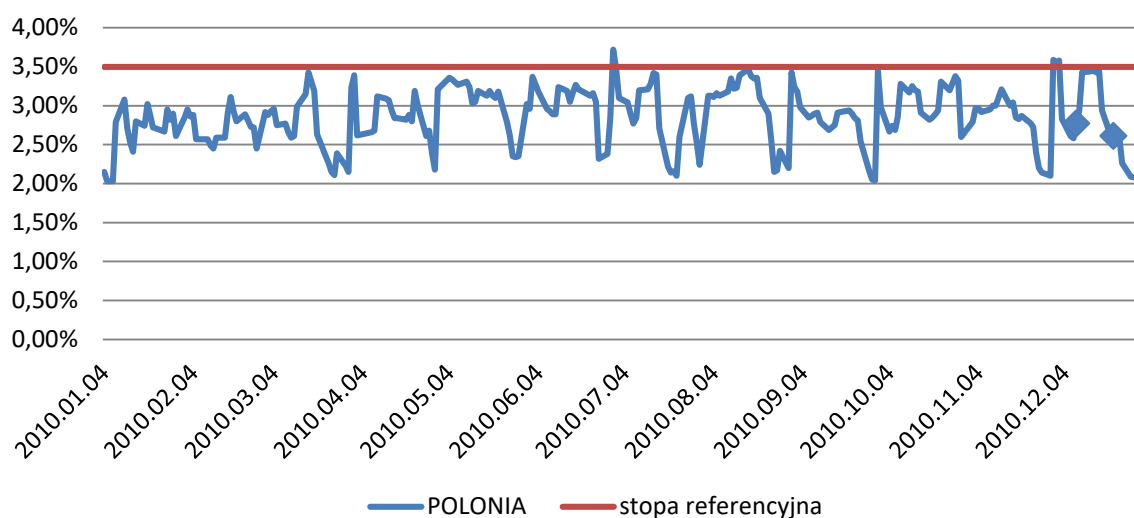
W 2010 roku w wyniku poprawiającej się sytuacji w sektorze bankowym sprzyjającej ograniczeniu zjawiska utrzymywania przez banki komercyjne nadwyżek płynności, stawka POLONIA ulegała stabilizacji (wykres 7.5). W pierwszym półroczu odchylenia od stopy referencyjnej NBP były coraz niższe. Sytuacja uległa pogorszeniu w lipcu, gdyż banki ponownie utrzymywały nadwyżki płynności na rachunku w Narodowym Banku Polskim, co było spowodowane wzrostem awersji do ryzyka. Z tego powodu pod koniec 2010 roku bank centralny wprowadził dwie operacje dostrajające, których celem było absorbowanie płynności²⁰⁹:

- 8 grudnia – termin zapadalności 2 dni,
- 21 grudnia – termin zapadalności 3 dni.

W wyniku tych operacji średnie odchylenie od stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego w 2010 roku wyniosło 69 punktów bazowych, co było równoznaczne ze spadkiem o 20 punktów bazowych w stosunku do poprzedniego roku. Większa stabilność POLONII oznaczała poprawę sytuacji płynnościowej w sektorze bankowym.

²⁰⁹ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2010*, Warszawa 2011, s. 24.

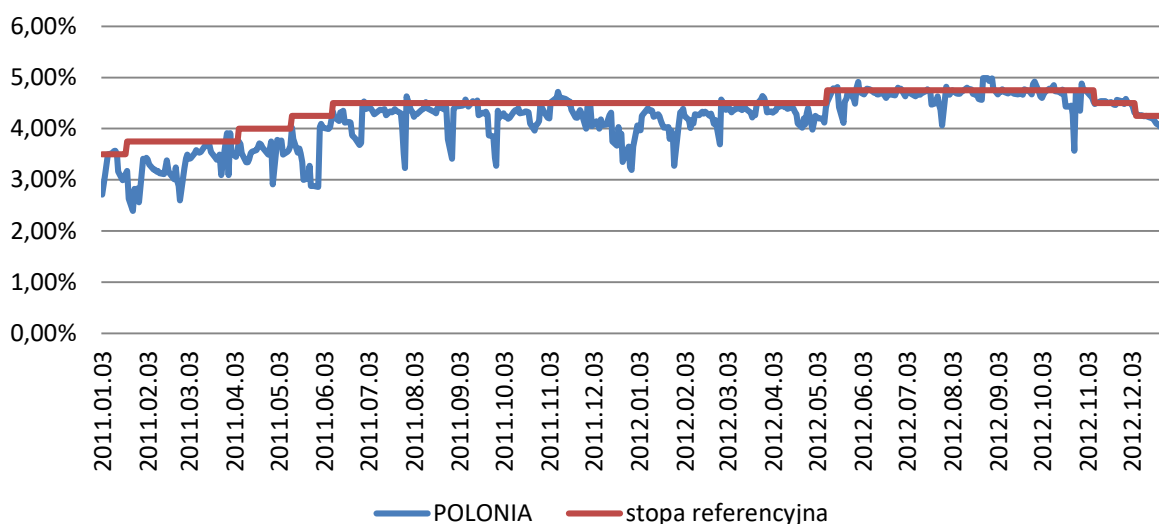
Wykres 7.5. Zmienność stawki POLONIA w 2010 roku na tle stopy referencyjnej NBP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W kolejnych latach Narodowy Bank Polski również stosował dostrajające operacje otwartego rynku w postaci emisji krótkoterminowych bonów pieniężnych. Od czerwca 2011 roku rozpoczęto przeprowadzanie operacji w ostatnim dniu okresu rezerwowego, natomiast od początku kolejnego roku przeprowadzane były operacje w trakcie trwania okresu rezerwowego. Łącznie przeprowadzono 27 operacji tego typu.

Wykres 7.6. Stawka POLONIA oraz stopa referencyjna NBP w latach 2011-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

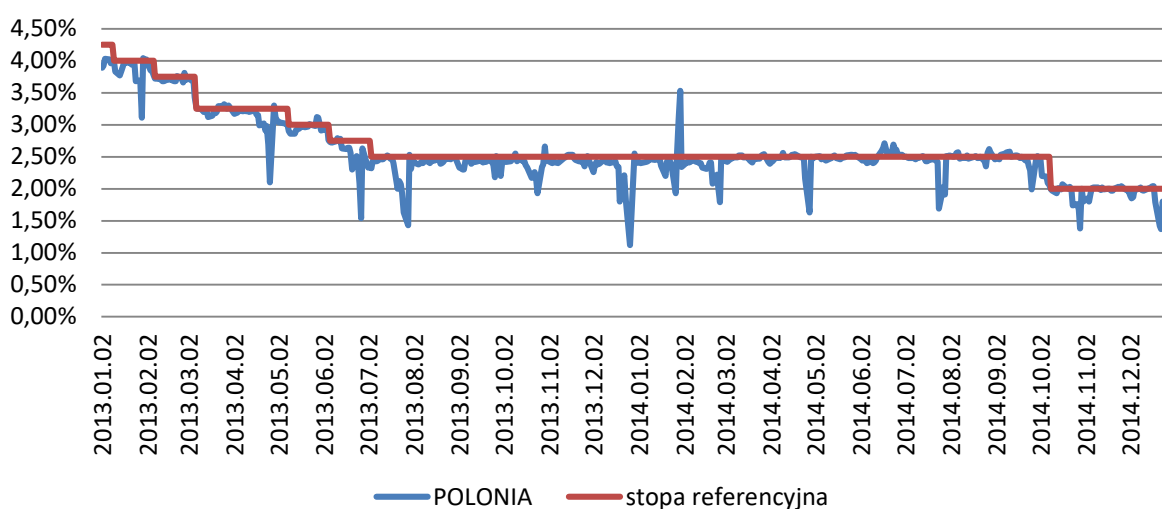
Odchylenie stawki POLONIA od stopy referencyjnej w 2011 roku wyniosło 43 punkty bazowe (wykres 7.6), co było porównywalne z tą wartością z okresu przed upadkiem Lehman Brothers²¹⁰. W kolejnym roku przeprowadzono 23 operacje dostrajające, które przyczyniły się

²¹⁰ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2011*, Warszawa 2012, s. 27.

do zmniejszenia odchylenia stawki POLONIA od stopy referencyjnej do poziomu 21 punktów bazowych²¹¹.

W roku 2013 w wyniku kolejnych 25 operacji dostrajających odchylenie od stopy referencyjnej wyniosło 18 punktów bazowych²¹² (wykres 7.7). Rok 2014 charakteryzował się jeszcze niższym odchyleniem, wynoszącym 11 punktów bazowych, możliwym dzięki zastosowaniu 19 operacji dostrajających²¹³. Stosowanie tego typu operacji dostrajających do 2014 roku skutkowało obniżeniem odchylenia stawki POLONIA, więc ich główny cel został spełniony. W kolejnych latach sytuacja w tym obszarze okazała się mniej korzystna, co zaprezentowane zostało na wykresie 7.8.

Wykres 7.7. Stawka POLONIA oraz stopa referencyjna NBP w latach 2013-2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

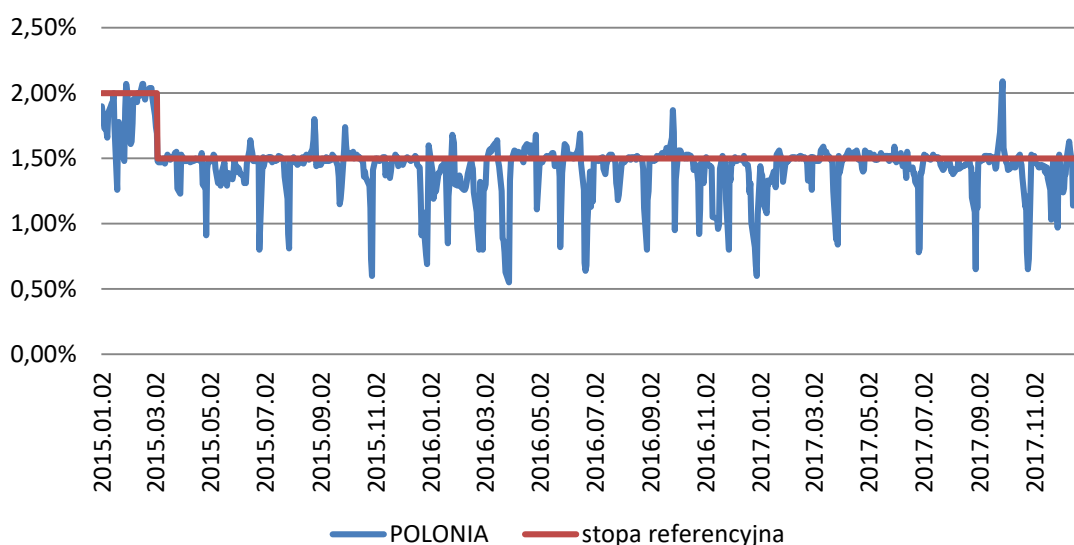
W 2015 roku dostrajające operacje otwartego rynku przeprowadzono regularnie na koniec okresu utrzymywania rezerwy obowiązkowej oraz dwukrotnie w trakcie tego okresu. Łącznie w tym roku przeprowadzono 14 takich operacji. W ich efekcie odchylenie stawki POLONIA od stopy referencyjnej w 2015 roku wyniosło 12 punktów bazowych. W 2016 roku zastosowano 15 operacji dostrajających o średniej miesięcznej wartości wyższej niż w roku poprzednim. Mimo to odchylenie stawki POLONIA wyniosło 16 punktów bazowych, czyli 4 punkty więcej niż w 2015 roku.

²¹¹ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2012*, Warszawa 2013, s. 24.

²¹² NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2013*, Warszawa 2014, s. 21.

²¹³ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2014*, Warszawa 2015, s. 23.

Wykres 7.8. Stawka POLONIA oraz stopa referencyjna NBP w latach 2014-2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W kolejnym 2017 roku odchylenie to ponownie uległo zmniejszeniu. Zastosowano wtedy łącznie 12 operacji dostrajających o średniej miesięcznej wartości wynoszącej 1696 mln zł. W wyniku tych działań odchylenie stawki POLONIA od stopy referencyjnej uległo zmniejszeniu do poziomu 12 punktów bazowych.

Zastosowanie przez Narodowy Bank Polski swapów walutowych

Swapy walutowe zostały wprowadzone do instrumentarium polskiej polityki pieniężnej 13 października 2008 roku, aby lepiej zarządzać płynnością sektora bankowego. Decyzja ta spowodowana była wzrastającą niepewnością na rynkach światowych i stanowiła część *Pakietu zaufania*. Operacje te polegały na możliwości zakupu lub sprzedaży przez Narodowy Bank Polski waluty polskiej za walutę obcą na rynku spot. Jednocześnie bank centralny dokonywał odkupu lub sprzedaży złotego w określonej dacie w ramach transakcji terminowej²¹⁴.

21 października 2008 roku odbyła się pierwsza tego typu operacja i do 7 grudnia transakcje zawierano każdego dnia na parach walut USD/PLN i EUR/PLN z terminem zapadalności wznoszącym tydzień. Natomiast od 8 grudnia zmianie uległo przeprowadzanie operacji typu FX swap na walutach EUR/PLN, które oferowano raz w tygodniu, w poniedziałek z terminem zapadalności 7 dni i rozliczeniem T+2.

²¹⁴ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2008*, Warszawa 2009, s. 29.

Operacje na parze CHF/PLN wprowadzono 17 listopada i oferowano wtedy dwa ich rodzaje²¹⁵:

- od 17 listopada Narodowy Bank Szwajcarii oferował polskiemu bankowi centralnemu operacje CHR/EUR, natomiast Narodowy Bank Polski przeprowadzał operacje CHF/PLN, w terminem zapadalności wynoszącym 7 dni po ustalonym kursie, zasilając w ten sposób własnych kontrahentów frankami szwajcarskimi z zamian za walutę krajową,
- dodatkowo, w porozumieniu z Narodowym Bankiem Szwajcarii zgodnie z komunikatem z dnia 7 listopada, 3-krotnie w dniach 7 listopada, 3 grudnia oraz 17 grudnia, przeprowadzono operacje, których termin zapadalności wynosił 84 dni.

Zgodnie z harmonogramem z 5 grudnia operacje FX swap w parze walut CHF/PLN odbywały się²¹⁶:

- 8 grudnia (7-dniowe, rozliczenie T+2),
- 15 grudnia (6-dniowe, rozliczenie T+2),
- 22 grudnia (7-dniowe, rozliczenie T+1)
- 29 grudnia (8-dniowe, rozliczenie T+1),

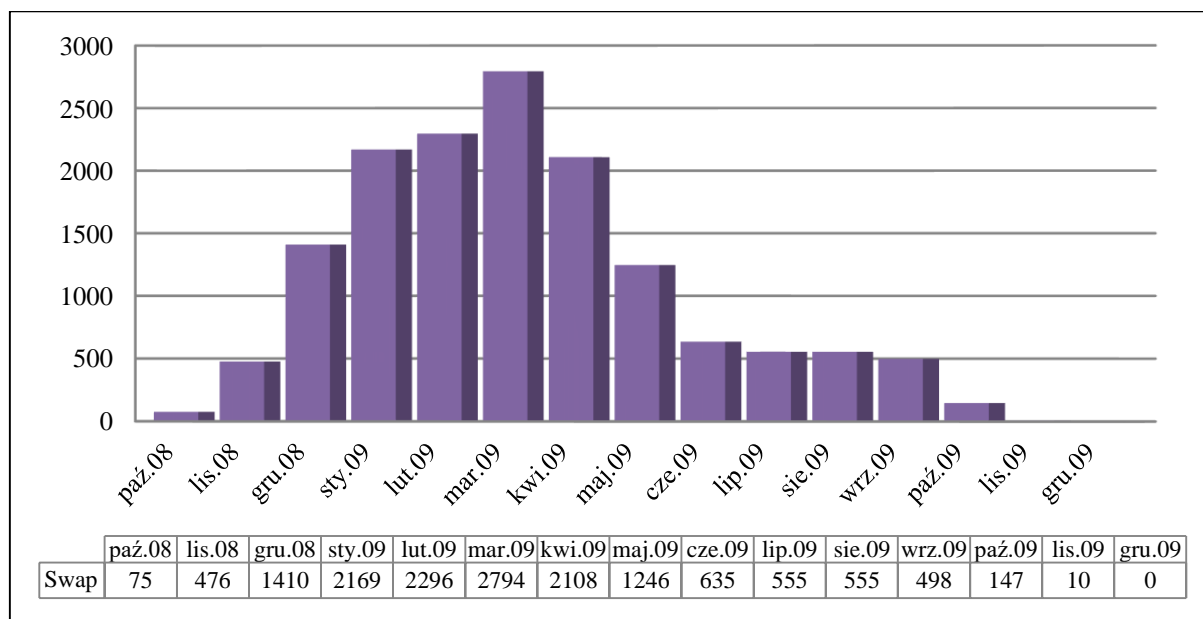
Operacje swapów walutowych w 2008 roku ograniczyły płynność banków komercyjnych w złotych średnio o 162 mln zł. Wartości te w ujęciu miesięcznym kształtowały się następująco: w październiku wpływ na ograniczenie płynności wynosił 75 mln zł, w listopadzie płynność ograniczono o 476 mln zł, natomiast w grudniu o 1 410 mln zł (wykres 7.9)²¹⁷.

²¹⁵ NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2008 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2009, s. 25.

²¹⁶ Ibidem, s. 24.

²¹⁷ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2008*, Warszawa 2009, s. 30.

Wykres 7.9. Wartość transakcji typu swap walutowy w latach 2008-2009 (dane miesięczne w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W 2009 roku, podobnie jak w roku poprzednim, Narodowy Bank Polski oferował operacje typu swap na parach walut: USD/PLN, EUR/PLN oraz CHF/PLN. Przeprowadzano je regularnie raz w tygodniu z terminem zapadalności wynoszącym zazwyczaj 7 dni dla wszystkich par walut. Dodatkowo raz na miesiąc, w pierwszą środę, przeprowadzano operacje na dolarze oraz euro z terminem zapadalności 28 dni. Jednak największym powodzeniem cieszyły się operacje na franku szwajcarskim, gdyż popyt na nie trwał aż do października 2009 roku, podczas gdy na pozostałe waluty zapotrzebowanie zgłaszano tylko do marca²¹⁸. W 2009 roku płynność sektora bankowego została ograniczona za pośrednictwem swapów walutowych o 1 074 mln zł, czyli ponad 6-krotnie więcej niż w roku poprzednim.

W roku 2010 Narodowy Bank Polski, dostrzegając utrzymujący się od ostatniego kwartału 2009 roku (wykres 7.9) spadek zainteresowania operacjami typu swap walutowy, postanowił o stopniowym wycofywaniu się z tego typu transakcji. Mimo dostępności tych operacji nie były one wykorzystane w 2010 roku. Na początku roku przestano oferować operacje na parze walut CHF/PLN, natomiast w kwietniu zrezygnowano również z pozostałych dwóch par walut: USD/PLN oraz EUR/PLN²¹⁹. W kolejnych latach popyt na płynność w formie tego typu transakcji nie był zgłaszany przez banki.

²¹⁸ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2009*, Warszawa 2010, s. 23.

²¹⁹ NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2010*, Warszawa 2011, s. 28.

Podsumowanie

Skuteczność stosowania przez Narodowy Bank Polski dostrajających operacji otwartego rynku potwierdzona została przede wszystkim w latach 2008-2010, kiedy działania te przyjęły formę operacji otwartego rynku typu *repo*. Wykorzystywane były one jedynie przez ok. 2 lata, w czasie, gdy rynki finansowe na całym świecie zmagaly się z pogorszeniem płynności. W Polsce sytuacja uległa poprawie na tyle, że konieczność ich stosowania nie wystąpiła po 2010 roku.

Krótkoterminowa płynność w kolejnych latach stabilizowana były za pomocą innego rodzaju operacji dostrajających – emisji bonów pieniężnych z krótszym terminem zapadalności niż podstawowe operacje otwartego rynku. Działania te miały na celu stabilizację stawki POLONIA wokół stopy referencyjnej NBP. Do 2014 roku stosowanie tego typu operacji przynosiło pozytywne skutki, ponieważ średnie roczne odchylenie stawki POLONIA od stopy referencyjnej zmniejszyło się z poziomu 89 punktów bazowych w 2009 roku do poziomu 11 punktów bazowych w roku 2014. W kolejnych latach odchylenie to nieznacznie wzrosło i według danych na koniec 2017 roku wynosi 12 punktów bazowych.

Ponadto Narodowy Bank Polski zastosował w latach 2008-2009 operacje na swapach walutowych, których zadaniem było ograniczanie płynności banków komercyjnych. Działania te były przeprowadzane na trzech parach walut i w 2009 w obliczu spadającego popytu zostały wycofane. Oznacza to, że ich cel został spełniony i ich dalsze wykorzystywanie nie było konieczne.

Jak wynika z zaprezentowanych danych, stabilizowanie płynności może być dokonywane za pomocą podstawowych operacji otwartego rynku, jednakże w razie zaistnienia potrzeby zastosowania innych narzędzi, bank centralny może sięgnąć do metod niestandardowych. Operacje dostrajające oraz transakcje typu swap walutowy pomagają szybciej i skuteczniej reagować na potrzebę regulowania płynności.

Bibliografia:

- Marczakowska-Proczka J., *Polityka interwencyjna rządów i banków centralnych podczas ostatniego kryzysu*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, 2015, nr 144.
- NBP, *Instrumenty polityki pieniężnej na tle płynności sektora bankowego w 2004 roku*, Warszawa 2005.
- NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2005 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2006.

- NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2006 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2007.
- NBP, *Raport Instrumenty polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego w 2008 roku. Płynność sektora bankowego*, Warszawa 2009.
- NBP, *Raport roczny 2009 Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, Warszawa 2010.
- NBP, *Raport roczny 2010 Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, Warszawa 2011.
- NBP, *Raport roczny 2011 Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, Warszawa 2012.
- NBP, *Raport roczny 2013 Płynność sektora bankowego. Instrumenty polityki pieniężnej NBP*, Warszawa 2014.
- NBP, *Sprawozdanie finansowe Narodowego Banku Polskiego na dzień 31 grudnia 2010 r.*, Warszawa 2011.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej w 2003 roku*, Warszawa 2004.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2008*, Warszawa 2009.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2009*, Warszawa 2010.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2010*, Warszawa 2011.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2011*, Warszawa 2012.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2012*, Warszawa 2013.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2013*, Warszawa 2014.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2014*, Warszawa 2015.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2015*, Warszawa 2016.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2016*, Warszawa 2017.
- NBP, *Sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej na rok 2017*, Warszawa 2018.
- Pruski J., *Działalność antykryzysowa banków centralnych w dobie globalnego kryzysu finansowego*, „Zeszyty BRE Bank – CASE”, nr 101, 2009.
- Przybylska-Kapuścińska W., *Niestandardowe narzędzia polityki pieniężnej NBP w reakcji na kryzys finansowy*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”, 2010, nr 26.
- Pyka I., *Bank centralny na współczesnym rynku pieniężnym: dyscyplina regulacyjna, skuteczność, instrumenty*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Szczepańska O., Sotomska-Krzysztofik P., Pawliszyn M., *Banki centralne wobec kryzysów w systemie bankowym*, „Materiały i Studia”, 2004, nr 179.

Akty prawne

Uchwała nr 20/2002 Rady Polityki Pieniężnej z dnia 17 grudnia 2002 r. w sprawie zasad prowadzenia operacji otwartego rynku.

Uchwała nr 29/2009 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 16 kwietnia 2009 r. zmieniająca uchwałę w sprawie wprowadzenia „Regulaminu prowadzenia przez Narodowy Bank Polski rachunków i kont depozytowych papierów wartościowych oraz obsługi operacji na papierach wartościowych i ich rejestracji na rachunkach i kontach depozytowych tych papierów”.

Uchwała nr 4/2008 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 1 lutego 2008 r. w sprawie wprowadzenia „Regulaminu refinansowania banków kredytem lombardowym przez Narodowy Bank Polski”, załącznik 1.

Rozdział 8

Skłonność Europejczyków do oszczędzania i lokowania nadwyżek finansowych w bankach

Karolina Tomaszek

Wstęp

Oszczędności pełnią kluczową rolę w gospodarce, ponieważ umożliwiają stały rozwój wszystkich jej sektorów, a najbardziej potrzebującymi kapitału są te, które najlepiej go wykorzystują²²⁰. Badanie skłonności do oszczędzania umożliwia ocenę mieszkańców poszczególnych krajów pod względem gromadzenia kapitału, który jest potrzebny zarówno dla prywatnych, jak i dla państwowych inwestycji. Niska skłonność obywateli do oszczędzania hamuje rozwój gospodarczy. Inwestorzy muszą wtedy wykorzystywać niestabilny i podatny na spekulacje kapitał zagraniczny, a państwo zwiększa swoje zadłużenie wobec innych państw, co również może wpływać niekorzystnie na przyszłość gospodarki²²¹.

Niniejszy rozdział został napisany w celu ukazania problemu, jakim jest niski wolumen depozytów bankowych osób fizycznych w niektórych państwach oraz brak zaufania obywateli do sektora finansowego spowodowany niską wiedzą ekonomiczną ludności. Składa się z czterech części oraz podsumowania.

Część pierwsza definiuje oszczędności i umiejscawia je jako niezbędny element współczesnej gospodarki. Zaprezentowano w niej różne podejścia do definiowania pojęcia oszczędności, uwzględniające rolę, jaką pełnią oszczędności w teorii ekonomii. Wskazano na mierniki dotyczące zjawiska oszczędzania ludności oraz preferencje w zakresie lokacji nadwyżek finansowych.

W części drugiej wskazano na znaczenie oszczędności dla sektora bankowego. Wyjaśniono związek pomiędzy nadwyżkami finansowymi ludności a bankami oraz wpływ powyższego związku na całą gospodarkę poprzez mechanizm kreacji pieniądza.

²²⁰ J. Harasim, *Oszczędzanie i inwestowanie indywidualne w Polsce*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Katowice 2007, s. 15-18.

²²¹ <https://www.obserwatorfinansowy.pl> (5.12.18).

W trzeciej części przeprowadzono analizę skłonności do oszczędzania w wybranych krajach Europy w kontekście aktualnej sytuacji sektora bankowego, ukazując zróżnicowanie pomiędzy krajami o wysokiej oraz niskiej skłonności do oszczędzania. Szczegółowo omówiono sytuację wybranych państw, w szczególności o nietypowym, ujemnym poziomie wskaźnika skłonności do oszczędzania.

W części czwartej zaprezentowano analizy dotyczące stopy inwestycji gospodarstw domowych w Unii Europejskiej oraz strefie euro, wyróżniając kraje o najwyższych oraz najniższych wartościach wskaźnika. Zaprezentowano ponadto wybrane działania władzy publicznej zachęcające obywateli do lokowania oszczędności.

Rola oszczędności w gospodarce

W literaturze oszczędności definiowane są z dwóch punktów widzenia: mikroekonomicznego i makroekonomicznego. Mikroekonomiczne rozumienie oszczędności skupia się na podmiocie oszczędzającym i osiągniętych przez niego korzyściach. Makroekonomiczne zaś na całej gospodarce i to ono będzie przedmiotem rozważań w niniejszym rozdziale. Oszczędności mogą być klasyfikowane jako rzeczowe lub pieniężne.

Oszczędności rzeczowe określają część dochodów, które nie są konsumowane, lecz inwestowane. Oszczędności pieniężne natomiast definiuje się jako wszelki kapitał, który mają do dyspozycji podmioty gospodarujące²²².

Głównym źródłem oszczędności są nadwyżki finansowe gospodarstw domowych, które są przechowywane w postaci gotówki, depozytów bankowych, papierów wartościowych etc. Inwestowanie nadwyżek zawsze wiąże się z ryzykiem: wyższym, w przypadku lokowania środków na przykład w akcje lub niższym, gdy kupujemy obligacje państwowe lub deponujemy pieniądze w banku.

Lokaty bankowe to jedna z popularniejszych form inwestycji w Europie. Składają się na nie oszczędności gospodarstw domowych oraz pieniądz transakcyjny przedsiębiorstw. Dzięki depozytom banki udzielają kredytów i pomnażając ilość pieniądza w gospodarce, wpływają prorozwojowo na pozostałe jej sektory. Odpowiednia kwota depozytów musi być zapewniona, by utrzymać płynność banku oraz stworzyć możliwość udzielania długoterminowych kredytów. Tak więc oszczędności ludności wpływają nie tylko na rozwój gospodarki, ale także kreują rynek kredytów i pożyczek, dzięki czemu może on oferować

²²² J. Harasim, *op. cit.*

korzystniejsze dla klientów warunki. Inwestowanie w lokaty bankowe zwiększa również zaufanie do sektora bankowego²²³.

Wpływ oszczędności na bankowość

Podstawową rolą banków detalicznych jest przyjmowanie wkładów, udzielanie kredytów i dokonywanie rozliczeń na żądanie klientów. Klientami tymi są między innymi osoby fizyczne oraz małe i średnie przedsiębiorstwa, czyli podmioty stanowiące znaczną część gospodarki europejskiej.

Banki są pośrednikami między tymi, którzy posiadają nadmiar funduszy, a tymi, którzy ich potrzebują. Kiedy pożyczkobiorcy spłacają swoje zadłużenie, wraz z odsetkami, bank może zainwestować dane środki, udzielając kolejnego kredytu. Powiększa w ten sposób ilość pieniądza w obiegu, co ma istotnie pozytywny wpływ na gospodarkę. Ten proces nazywany jest kreacją pieniądza. Przyczynia się do niego również używanie popularnych kart kredytowych, za pomocą których dokonywane są płatności, które też są formą kredytu udzielanego przez bank. Jednakże instytucje te nie mogą udzielać kredytów bez końca, ponieważ są na nie nakładane limity, by nie naraziły się zbyt na ryzyko płynności oraz ryzyko kredytowe. Wspomniane wyżej limity są wyznaczone regulacjach Unii Europejskiej oraz poszczególnych państw członkowskich²²⁴.

Nie można wyobrazić sobie bankowości bez oszczędności ludności. W końcu aktywa banku są finansowane przede wszystkim z depozytów. I to właśnie rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe są najpopularniejszą formą lokowania oszczędności²²⁵. Szczególnie ważne są tu oszczędności długoterminowe, ponieważ banki zamieniają depozyty głównie na średnio- i długoterminowe kredyty. Dzięki finansowaniu z takich stałych źródeł mogą one zachować płynność finansową, a tym samym zwiększać swoje bezpieczeństwo i zaufanie klientów, którzy jeszcze chętniej lokują swoje nadwyżki w bankach, co zmniejsza również ryzyko niebezpiecznego *runu* na bank²²⁶.

Oszczędności osób fizycznych gromadzone w postaci depozytów są dość tanim źródłem pozyskania kapitału oraz zachęcają do korzystania z usług banku i rozwijania współpracy z nim. Jednym z produktów, który przynosi bankowi korzyści dzięki otwartym rachunkom

²²³ <http://www.sgh.waw.pl> (4.01.19).

²²⁴ <https://www.ebf.eu> (30.12.18).

²²⁵ M. Zaleska, *Współczesna bankowość* t. 1, Difin, Warszawa 2007, s. 189.

²²⁶ <http://www.sgh.waw.pl> (4.01.19).

klientów jest kredyt w rachunku bieżącym. Oznacza on możliwość przekroczenia stanu środków pieniężnych na rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym²²⁷.

Trendy oszczędnościowe w poszczególnych krajach Europy

Stopa oszczędności gospodarstw domowych definiowana jest jako ich oszczędności brutto podzielone przez dochód rozporządzalny brutto. Oszczędności brutto stanowią tą część dochodu, która nie została wydana na konsumpcję. Oznacza to, że gdy dochód rozporządzalny rośnie szybciej niż konsumpcja, stopa oszczędności również rośnie²²⁸.

Średnia stopa oszczędności gospodarstw domowych Unii Europejskiej w drugim kwartale 2018 roku wyniosła 9,9%. Stopa ta od kilku lat w UE zmniejsza się. W 2017 roku znacznie spadła i utrzymuje się na niższym poziomie niż w poprzednich latach²²⁹ (wykres 8.1.) Nieco wyższą stopę oszczędności posiadają kraje strefy euro, których średnia za II kwartał 2018 roku osiągnęła 12%. Jest to niewysoki wynik, a oszczędzają przede wszystkim gospodarstwa domowe, które spodziewają się dużych wydatków w najbliższym czasie.

Najwyższym poziomem wskaźnika skłonności do oszczędzania w Europie charakteryzuje się Szwajcaria (wykres 8.2.). Nie bez powodu Szwajcarzy są nazywani najbogatszymi obywatelami na świecie – na jednego członka gospodarstwa domowego przypada 173 990 euro oszczędności²³⁰. Stopa oszczędności gospodarstw domowych brutto w 2016 roku wynosiła tam 22,85% (Eurostat), co w konsekwencji przekłada się na wzrost niezależności państwa oraz zamożność mieszkańców.²³¹ Szwajcarskie banki cieszą się dużym zaufaniem i prestiżem wśród obywateli różnych krajów świata. Szwajcarzy również są jednymi z narodów posiadających największe lokaty bankowe w stosunku do PKB *per capita*²³².

²²⁷ M. Zaleska, *op. cit.*, s. 190-191.

²²⁸ <https://ec.europa.eu> (8.12.18).

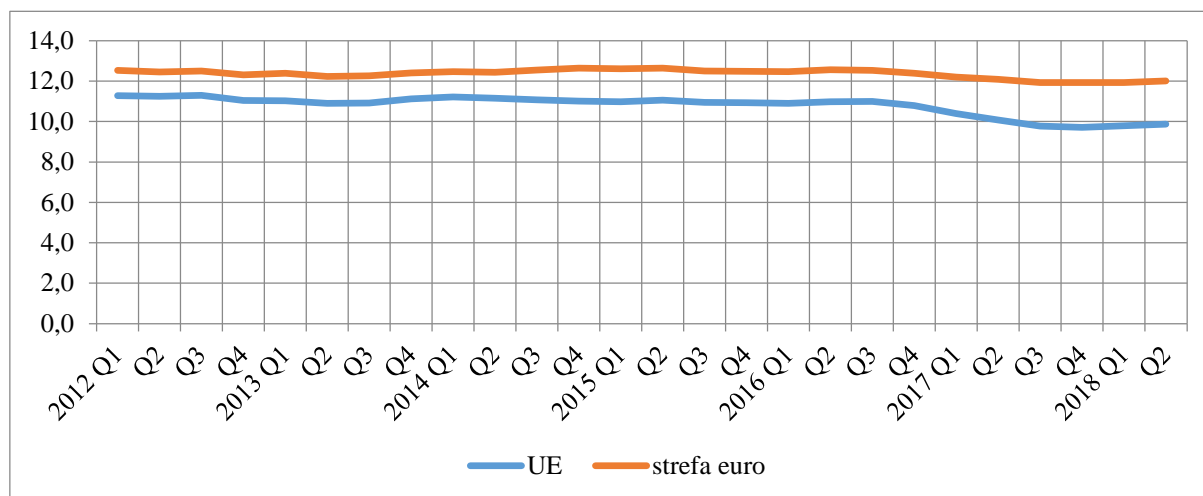
²²⁹ Dane Eurostatu.

²³⁰ K. Brandmeir, M. Grimm, M. Heise, A. Holzhausen : *Allianz Global Wealth Report*, 2018, s. 111.

²³¹ <https://www.obserwatorfinansowy.pl> (8.12.18).

²³² <https://euro-dane.com.pl> (8.12.18).

Wykres 8.1. Średnia stopa oszczędności w krajach Unii Europejskiej w latach 2012-2018 (ujęcie kwartalne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <https://ec.europa.eu>.

Spośród krajów Unii Europejskiej największymi oszczędnościami mogą poszczycić się mieszkańcy Luksemburga, którzy w 2017 roku osiągnęli stopę oszczędności na poziomie 21,98%. Statystycznie, obywatel tego kraju ma największe spośród krajów europejskich oszczędności bankowe²³³. Kraj ten przyciąga również inwestorów zagranicznych dzięki niskim podatkom²³⁴.

Szwedzi ze stopą oszczędności na poziomie 17,61% mogą poszczycić się stabilną gospodarką, większą odpornością na kryzysy niż pozostałe kraje Europy oraz niskimi kosztami kredytów hipotecznych dzięki swoim oszczędnościom. Wysoką stopą oszczędzania charakteryzują się również mieszkańcy oraz Niemiec.

Bardzo niską skłonnością do tworzenia rezerw gotówki charakteryzują się: Wielka Brytania, Portugalia, Polska, Łotwa i Bułgaria, których stosunek oszczędności do dochodów wynosi poniżej 5%²³⁵.

Sytuacja Wielkiej Brytanii pogorszyła się w ostatnim roku. Średnia oszczędności za lata 1955-2018 wyniosła około 8,6%. W 2017 roku jej poziom osiągnął jedynie 4,49%. Spadek ten jest spowodowany szybszym wzrostem stopy inflacji niż dochodów gospodarstw domowych, inflacja ta zaś jest skutkiem deprecjacji funta związanej z Brexitem. Mimo to Brytyjczycy wciąż posiadają dużo oszczędności. Aktywa finansowe w stosunku do PKB wyniosły ponad 329% w

²³³ <https://euro-dane.com.pl> (12.12.18).

²³⁴ <https://www.pb.pl> (12.12.18).

²³⁵ <https://forsal.pl> (8.12.18).

2016 roku. Aż jedna czwarta nadwyżki jest przechowywana w postaci depozytów bankowych²³⁶.

Mimo że skłonność do tworzenia oszczędności przez Polaków w ostatnim roku poprawiła się, Polska i tak zajmuje jedno z końcowych miejsc w zestawieniu krajów pod względem poziomu stopy oszczędności. Jeszcze do 2003 roku stopa oszczędności w Polsce była porównywalna ze średnią dla Unii Europejskiej, jednak po przystąpieniu kraju do UE, znacząco spadła, co jest wynikiem intensywnego wzrostu wydatków na konsumpcję. Drugim powodem niskich oszczędności jest również niski poziom stóp procentowych²³⁷. Relacja między wartością aktywów polskiego sektora bankowego a PKB w 2017 roku stanowiła jedynie 124,4%, co odpowiadało 1,5% majątku sektora bankowego Unii Europejskiej.

Warto zwrócić uwagę również na Bułgarię, w której przez 10 lat aż do 2015 roku stopa oszczędności była ujemna, a rekordowo niską wartość osiągnęła w 2006, kiedy wskaźnik ten wyniósł poniżej -19%. W 2016 roku wzrósł do 4,86%²³⁸. To kraj, w którym koszty pracy są najniższe w całej Europie, co przekłada się również na zarobki, a konsekwencją tego jest między innymi niski poziom oszczędności. Porównując z pozostałymi krajami Unii Europejskiej, usługi finansowe Bułgarii są słabo rozwinięte. Aktywa tego sektora stanowią w relacji do PKB jedynie około 130%, przy czym analogiczna miara dla sektora finansowego w strefie euro wynosi czterokrotnie więcej. Największą część sektora finansowego Bułgarii stanowią banki (75%), których relacja aktywów do PKB wynosi 112%. W 2014 roku dwa banki bułgarskie – trzeci i czwarty co do wielkości - kolejno: First Investment Bank i Coprbank pod wpływem *runu* utraciły swoją płynność - wycofano 10% wkładów w przypadku First Investment Bank oraz 19% w przypadku Coprbanku. Po tych zdarzeniach rząd zdecydował się uruchomić linię kredytową dla banków w wysokości 1,65 mld euro²³⁹.

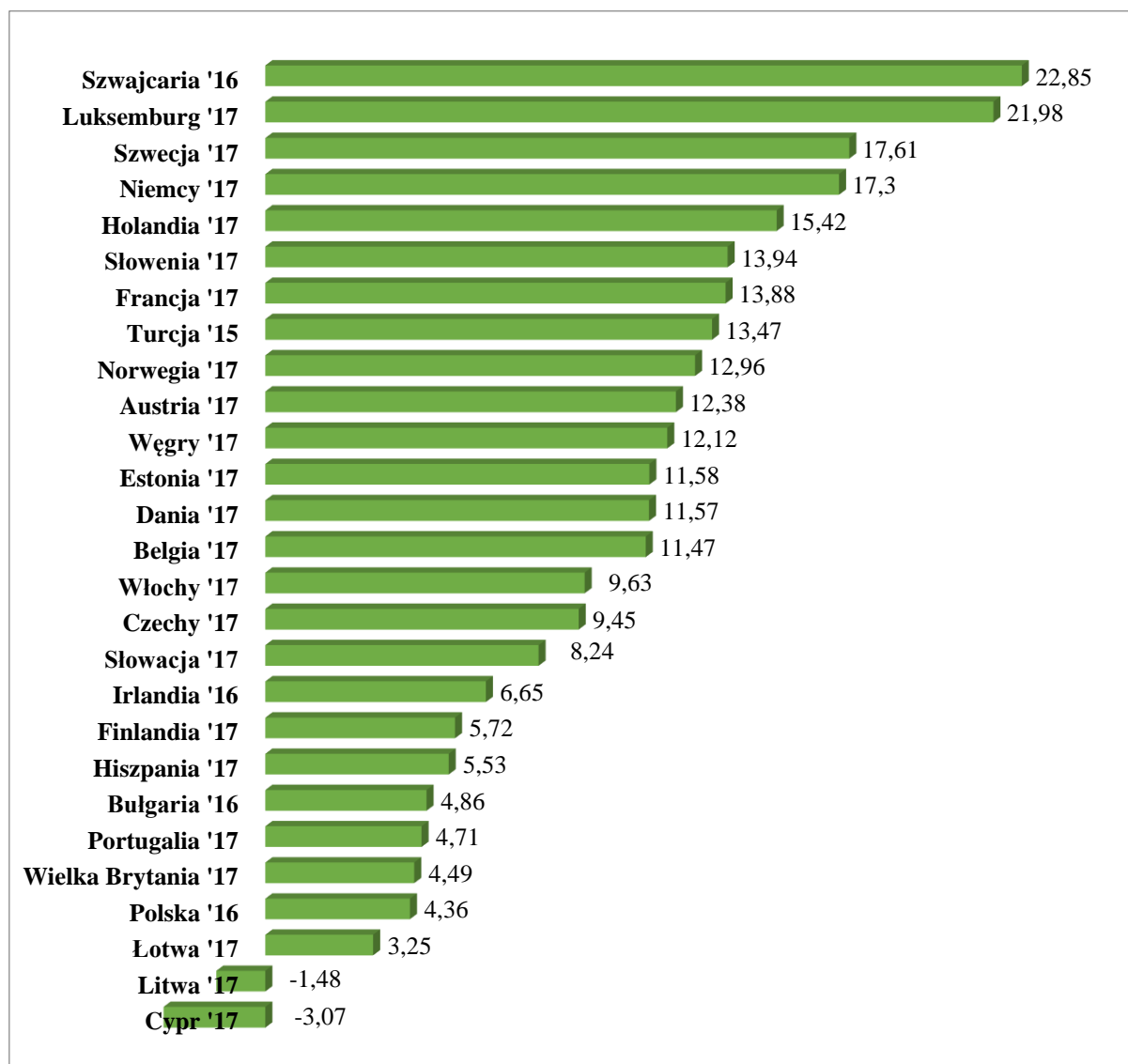
²³⁶ <https://www.analizy.pl> (12.12.18).

²³⁷ <https://www.obserwatorfinansowy.pl> (12.12.18).

²³⁸ Eurostat.

²³⁹ E. Ślęzak, *Sektor bankowy Bułgarii*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, J. Cichy, B. Puszer (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016, s. 84-87.

Wykres 8.2. Stopa oszczędności gospodarstw domowych w poszczególnych krajach Europy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W nietypowej sytuacji znalazły się Litwa oraz Cypr, w których stopa oszczędności gospodarstw domowych w 2017 roku była ujemna. Przyczyną takiej sytuacji na Cyprze jest prawdopodobnie kryzys, z którym wyspa zmierzyła się przed kilku laty, a którego to skutki widoczne są także w obszarze finansów cypryjskich gospodarstw domowych. W 2013 roku wartość depozytów sektora niefinansowego zmniejszyła się o 50%. Było to spowodowane kryzysem w Grecji, przez który banki cypryjskie, posiadające znaczące portfele greckich obligacji skarbowych stanęły w obliczu bankructwa. Sektor bankowy tego kraju przechodzi duże zmiany, które były warunkiem udzielenia Cyprowi 10 mld euro pożyczki²⁴⁰.

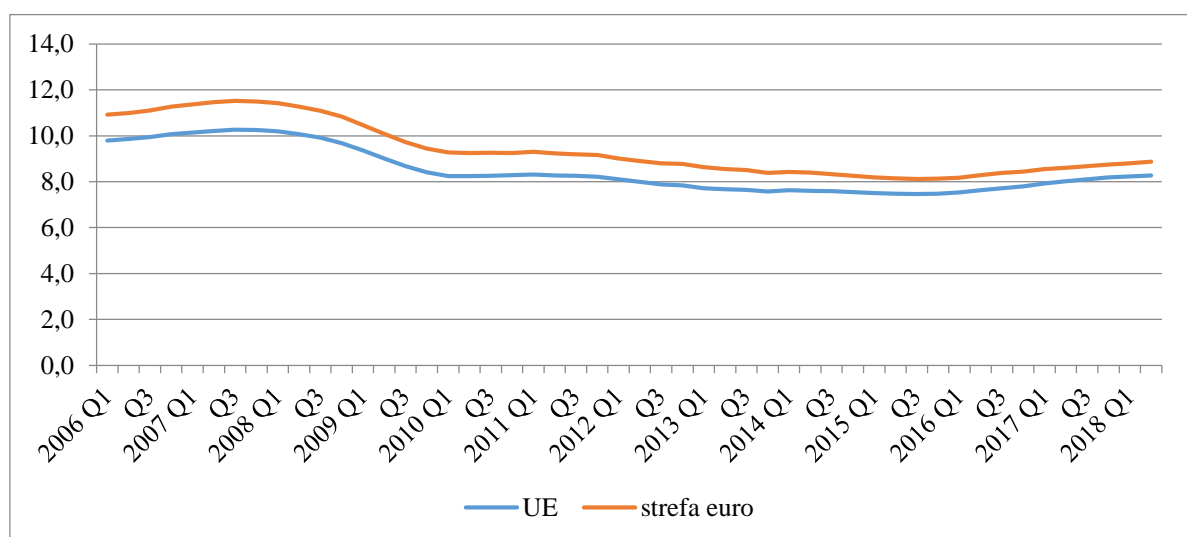
²⁴⁰ P. Pluskota, *Sektor bankowy Cypru*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, J. Cichy, B. Puszer (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016, s. 125-137.

Lokaty bankowe jako forma inwestycji gospodarstw domowych w krajach UE

Stopa inwestycji gospodarstw domowych definiowana jest jako relacja wartości inwestycji brutto tych podmiotów oraz ich dochodu rozporządzalnego brutto. Główną część tych inwestycji stanowią zakup oraz odnowa mieszkań²⁴¹.

Średnia wartość stopy inwestycji w Unii Europejskiej w drugim kwartale 2018 roku wyniosła 8,3%, a w krajach strefy euro 8,9%. W obydwu grupach jest to wartość znacznie niższa niż przed dziesięciu laty. Warto zwrócić uwagę na nagły spadek stopy inwestycji po wybuchu kryzysu finansowego. Tendencja spadkowa utrzymywała się aż do drugiego kwartału 2016 roku, kiedy to omawiany wskaźnik zaczął powoli wzrastać (wykres 8.3.)²⁴².

Wykres 8.3. Średnia stopa inwestycji w krajach Unii Europejskiej oraz strefy euro w latach 2006-2018 (ujęcie kwartalne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <https://ec.europa.eu>.

Stopa inwestycji w Unii Europejskiej jest porównywalna ze stopą inwestycji Stanów Zjednoczonych (8% w 2016r.) i znacznie wyższa niż Japonii (5,9% w 2016r.)²⁴³. Najlepszym wynikiem spośród państw Europy wykazała się Norwegia ze wskaźnikiem na poziomie 13,11% w 2017 roku. Spośród krajów należących do Unii Europejskiej, warto wymienić Finlandię ze wskaźnikiem na poziomie 11,4%, Holandię (11,2%), Luksemburg (10,4%) oraz Belgię (10,1%). Wśród krajów o niskiej skłonności do inwestycji wskazać należy: Łotwę (4,8%), Portugalię (4,9%), Bułgarię (4,9% - dane za 2016 rok) oraz Hiszpanię (5,4%)²⁴⁴.

²⁴¹ Dane Eurostatu,

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ <https://ec.europa.eu> (15.12.18).

²⁴⁴ Dane Eurostatu.

Z badań ING Banku Śląskiego SA wynika, że posiadanie lokaty terminowej deklaruje jedynie 31% Europejczyków. Znacznie więcej osób twierdzi, że posiada rachunek oszczędnościowy – 69% respondentów. Na pytanie: *Czy byłbyś w stanie ulokować 10% swoich oszczędności w dany instrument finansowy, gdyby było to możliwe?* zadane osobom, które nie posiadają danego instrumentu, jedynie 18% odpowiedziało, że prawdopodobnie zainwestowałoby w lokatę terminową. 15% badanych byłoby skłonne ulokować środki na rachunku oszczędnościowym. Oznacza to, że respondenci nie są skłonni ulokować nawet niewielkiej części swoich oszczędności w produktach bankowych. Mieszkańcy badanych krajów ocenili lokaty terminowe oraz rachunki oszczędnościowe jako instrumenty najmniej ryzykowne ale też najmniej korzystne²⁴⁵.

Największy odsetek swoich oszczędności spośród mieszkańców krajów Unii Europejskiej (61%) lokują w bankach Grecji (wykres 8.4.). Wskaźnik ten znacznie wzrósł po kryzysie zarówno w Grecji, jak i w Portugalii. Taka struktura oszczędności nie jest spowodowana świadomością inwestycyjną Greków, lecz stratami, jakie ponieśli na inwestycjach w inne formy lokacji kapitału – przede wszystkim w papiery wartościowe²⁴⁶. Największa pozycja pasywna banków Grecji – depozyty i zobowiązania wobec sektora publicznego od ponad dziesięciu lat wykazuje tendencję spadkową. W 2005 roku stanowiła 66,7%, a w 2015 już tylko 41% sumy bilansowej. Wzrosło za to zadłużenie wobec banku centralnego – w 2005 roku stanowiło jedynie 0,9% pasywów, a w 2015 aż 28%. Świadczy to o złej sytuacji finansowej greckich banków. W 2010, 2011 oraz 2012 roku wynik sektora osiągnął poziom poniżej zera. Było to rezultatem między innymi obniżenia zdolności kredytowej obywateli oraz przedsiębiorstw, spadku zaufania deponentów, wzrostu oprocentowania depozytów, strat poniesionych na inwestycji w obligacje skarbowe oraz obniżenia ratingu sektora. W tych latach niektóre banki wykazały ujemny kapitał własny²⁴⁷.

Jednym z liderów pod względem lokowania w formie depozytu dochodu rozporządzalnego jest również Portugalia. Jest to najprawdopodobniej następstwem wysokiego oprocentowania depozytów – należy ono do najkorzystniejszych w Europie. Mimo to poziom skłonności do oszczędzania portugalskich gospodarstw domowych jest jednym z najniższych w Europie. Przyczyniło się to do kłopotów portugalskich banków. Jeżeli obywatele kraju nie potrafią zaoszczędzić, mają też problem ze spłaceniem swoich długów. *Portuguese Bank*

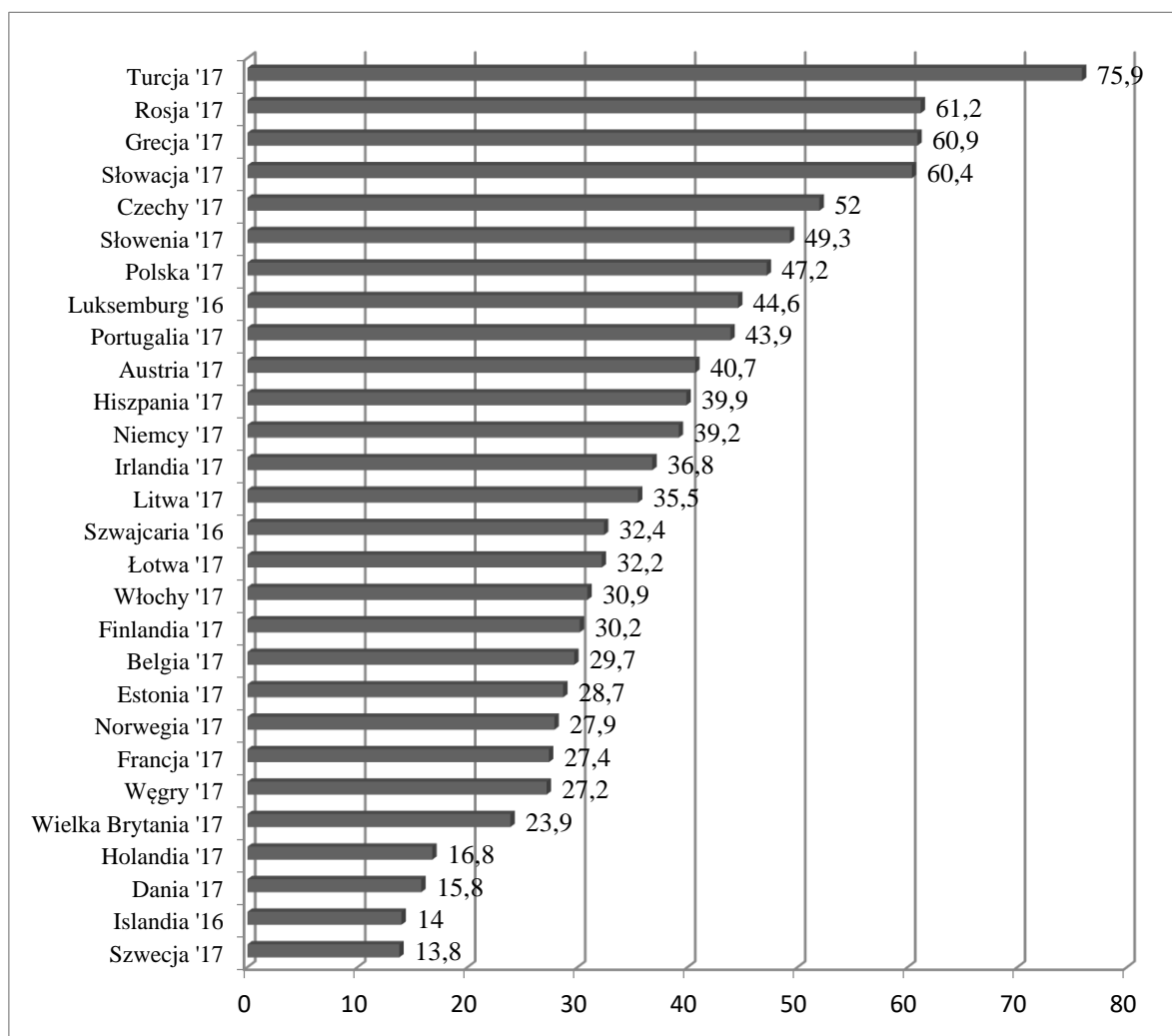
²⁴⁵ ING, *Finansowy Barometr ING – Międzynarodowe badanie ING na temat inwestycji i instrumentów finansowych*, kwiecień 2017.

²⁴⁶K. Brandmeir, M. Grimm, M. Heise, A. Holzhausen, *op. cit.*, s. 106.

²⁴⁷ B. Puszer, *Sektor bankowy Grecji*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, J. Cichy, B. Puszer (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016, s. 239-254.

Association podaje, że największe banki Portugalii zajmują trzecie miejsce w Europie w udziale niespłacanych pożyczek (16,4%). Speculanci twierdzą, że portugalskie banki nie przetrwałyby kolejnego kryzysu, o czym świadczy też relacja długu publicznego do PKB na poziomie 130% - państwo po prostu nie miałoby z czego ratować banków²⁴⁸.

Wykres 8.4. Depozyty bankowe jako % aktywów finansowych gospodarstw domowych w wybranych krajach Europy (w latach 2016 – 2017)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Mimo niskiego oprocentowania, nieprzekraczającego stopy inflacji, bardzo podobnym odsetkiem lokat bankowych wśród form oszczędzania charakteryzuje się Austria. Ma też ona od lat stosunkowo niską relację długu prywatnego do PKB, która w 2017 roku osiągnęła 51,6%, co jest nietypowe dla krajów bogatych. Za to austriackie banki prowadzą dużą ekspansję, szczególnie w kwestii pożyczek, a powiększenie się Unii o kraje Europy Wschodniej znacząco wpłynęło na rozwój bankowości tego kraju. Jedynie w okresie kryzysu banki znajdujące się na

²⁴⁸ <https://www.bogaty.men> (16.12.18).

wschodzie musiały ograniczyć akcję kredytową (lata 2009-2012). Dopiero po 2012 roku austriackie banki mogły kontynuować ekspansywną politykę kredytową²⁴⁹. W 2015 posiadały 43 filie oraz 201 oddziałów w Unii Europejskiej i 31 filii poza nią. Jest to jedna z najbardziej rozbudowanych sieci bankowych Europy. Banki tego kraju charakteryzuje posiadanie wyspecjalizowanych pośredników finansowych zarówno w dużych, jak i w małych bankach. Instytucje te mają kluczowe znaczenie dla gospodarki kraju – system bankowy ma największy udział aktywów w systemie finansowym²⁵⁰.

Sporą część swoich oszczędności umieszczają w bankach Niemcy, a jak wiadomo, naród ten ma stosunkowo dużą skłonność do oszczędzania. Tym samym obywatele umożliwiają rozwój i ekspansję swoim bankom. Istnieją tam również kasy oszczędnościowe – *Sparkassen* prowadzone przez lokalne władze. Można też ulokować pieniądze w Banku Pocztowym, który znajduje się na każdej poczcie (Deutsche Post) lub na podstawie dowodu tożsamości wypłacić gotówkę²⁵¹. Państwo zachęca obywateli do oszczędzania i umieszczania nadwyżek finansowych w bankach, co powoduje rozwój sektora bankowego i wzrost konkurencyjności, co w konsekwencji skutkuje szerszą ofertą lokat i innych usług oraz zachęca do oszczędzania.

Dość małym odsetkiem lokat bankowych wśród aktywów finansowych sektora niefinansowego charakteryzuje się Szwecja. Obywatele tego kraju lokują w bankach około 14% swoich oszczędności. Łącząc te dane z poziomem skłonności do oszczędzania nie ma powodu do niepokoju. Szwedzi i tak lokują sporo oszczędności w bankach, ponieważ posiadają dużą kwotę nadwyżek pieniężnych. Ta sama sytuacja dotyczy Islandii i Danii²⁵².

Podsumowanie

W Europie istnieje duże zróżnicowanie krajów pod względem wartości depozytów bankowych. Są one uzależnione od skłonności do oszczędzania obywateli oraz preferencji w zakresie lokowania środków w bankach. Można dojść do mylnego wniosku, iż duży odsetek depozytów bankowych w aktywach finansowych gospodarstw domowych sprawia, że sektor bankowy jest dobrze rozwinięty, a obywatele mają do niego zaufanie. Tymczasem to skłonność do oszczędzania wpływa na dobrą sytuację sektora i buduje perspektywę stałego rozwoju. I nawet gdy lokaty bankowe stanowią duży odsetek oszczędności, a część dochodu po odliczeniu

²⁴⁹ K. Brandmeir, M. Grimm, M. Heise, A. Holzhausen, *op. cit.*, s. 33.

²⁵⁰ A. Korzeniowska, J. Węclawski, *Sektor bankowy Austrii*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, J. Cichy, B. Puszer, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016, s. 49-63.

²⁵¹ <https://www.justlanded.com> (18.12.18).

²⁵² K. Brandmeir, M. Grimm, M. Heise, A. Holzhausen, *op. cit.*, s.106.

konsumpcji pozostaje na niskim poziomie, banki utrzymują niski poziom finansowania z tytułu depozytów jako taniego źródła kapitału.

Oczywistym jest, że najlepszą sytuacją dla banków jest ta, gdy oba wskaźniki znajdują się na wysokim poziomie. Ludność, która nie oszczędza, przyczynia się do złej sytuacji sektora bankowego swojego kraju. Podobnie, gdy sektor ten jest słabo rozwinięty lub niestabilny, gospodarstwa domowe nie mają do niego zaufania i nie oszczędzają.

Problemem bankowości europejskiej jest – paradoksalnie – duże zróżnicowanie świadomości ekonomicznej obywateli. Czasem przeważa nieobecność tradycji oszczędzania, w innych przypadkach brakuje środków, z których można by wyodrębnić tę część, która będzie służyła do oszczędzania. Ten problem nie może być bagatelizowany, ponieważ dopóki w niektórych krajach nieufność wobec banków będzie powszechna, dopóki edukacja ekonomiczna będzie na niskim poziomie, a obywatele nie będą świadomi na przykład gwarantowania swoich depozytów, dopóty poziom ryzyka systemowego będzie wysoki, a to, jak wiadomo, zagraża już nie tylko poszczególnym krajom.

Jak poprawić sytuację na rynku oszczędności kraju? Najlepszym przykładem są Niemcy, których władze dbają o wysoką stopę oszczędności obywateli, wprowadzając takie struktury, jak kasy oszczędnościowe, prowadzone przez lokalne władze, czy banki pocztowe. Niezbędne jest też wprowadzanie edukacji ekonomicznej w szkołach, gdzie jej nie ma. Wpajanie wiedzy na temat właściwego gospodarowania młodemu pokoleniu skutkuje korzystnie w dalszych latach nie tylko dla sektora bankowego, ale ogółem dla gospodarki kraju.

Bibliografia

Brandmeir K., Grimm M., Heise M., Holzhausen A., *Allianz Global Wealth Report*, 2018.

Harasim J., *Oszczędzanie i inwestowanie indywidualne w Polsce*. Polskie Towarzystwo

Ekonomiczne, Katowice 2007.

ING, *Finansowy Barometr ING – Międzynarodowe badanie ING na temat inwestycji i instrumentów finansowych*, kwiecień 2017.

Korzeniowska A., Węclawski J., *Sektor bankowy Austrii*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, Cichy J., Puszer B., Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016.

Pluskota P., *Sektor bankowy Cypru*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, Cichy J., Puszer B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016.

Puszer B., *Sektor bankowy Grecji*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, Cichy J., Puszer B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016.

Ślązak E., *Sektor bankowy Bułgarii*, [w:] *Sektory bankowe w Unii Europejskiej*, Cichy J.,
Puszer B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016.
Zaleska M., *Współczesna bankowość* t. 1, Difin, Warszawa 2007.

Materiały internetowe:

<https://ec.europa.eu>

<https://subiektywnieofinansach.pl>

<https://euro-dane.com.pl>

<https://www.pb.pl>

<https://forsal.pl>

<http://www.sgh.waw.pl>

<https://www.analizy.pl>

<https://www.bogaty.men>

<https://www.obserwatorfinansowy.pl>

<https://www.justlanded.com>

<https://data.oecd.org>

<https://www.ebf.eu>

Rozdział 9

Perspektywy rozwoju rynku *bancassurance* w Europie w świetle zmian regulacyjnych

Adrianna Gronowska

Wstęp

Usługi *bancassurance* stanowią alternatywę dla konwencjonalnych produktów sprzedawanych przez banki. Rynek ten obejmuje różnego rodzaju powiązania bankowo-ubezpieczeniowe, których początki występowania w niektórych krajach Europy datuje się na XIX w. Działalność tego typu może przynieść wiele korzyści, lecz nieodpowiednio prowadzona generuje problemy, dotyczące zwykle nabywców produktów *bancassurance*. Rynek usług *bancassurance* tworzony jest przez podmioty będące ważnymi składowymi systemu finansowego w Polsce: banki oraz zakłady ubezpieczeń. Jego rosnąca popularność jest powodem, dla którego warto zbadać tego typu współpracę na polskim rynku.

Celem niniejszego rozdziału jest zatem analiza bankowego kanału dystrybucji ubezpieczeń pod kątem jego zalet i zagrożeń, jakie generuje on dla podmiotów uczestniczących w usłudze *bancassurance*.

Rozdział podzielony został na trzy części. W pierwszej omówiono czynniki powstania rynku *bancassurance* oraz nawiązano do jego historii. Scharakteryzowano także rodzaje produktów bankowo-ubezpieczeniowych. W tej części pracy przytoczono ponadto odwołania do aktów prawnych i rekomendacji w zakresie analizowanego rynku. W drugiej części dokonano krótkiego porównania poszczególnych sposobów dystrybucji ubezpieczeń. Zaprezentowano zalety i zagrożenia mogące wystąpić przy korzystaniu z kanału *bancassurance*, w odniesieniu do każdego zaangażowanego w tę usługę podmiotu. W trzeciej części dokonano analizy ilościowej rynku *bancassurance* w Polsce. Przedstawiono też zalecenia oraz perspektywy rozwoju dla tego segmentu rynku usług finansowych.

Rynek bankowy i ubezpieczeniowy w Polsce

W latach 90. XX wieku miała miejsce transformacja systemu bankowego w Polsce, która umożliwiła bankom i zakładom ubezpieczeń znalezienie nowych, efektywnych form rozwoju. Popyt na usługi finansowe wzrastał, powiększała się też konkurencja. Podmioty te

musiały więc uzupełnić w pewien sposób tradycyjny zakres swej działalności. Bankom zależało na zatrzymaniu klienta, na co skutecznym sposobem jest oferowanie mu produktów i usług możliwie jak najbardziej dostosowanych do jego potrzeb. Tak narodziła się koncepcja współpracy bankowo-ubezpieczeniowej, zwana *bancassurance*. Produkty oferowane przez zakłady ubezpieczeń łatwo można połączyć z tymi oferowanymi przez banki, dzięki czemu klient przychodząc do banku ma możliwość skorzystania z jeszcze atrakcyjniejszej i bogatszej oferty niż w tradycyjnej bankowości. Jednym z przykładów takiego dopasowania może być sprzedaż kredytu bankowego łącznie z ubezpieczeniem na życie.

Termin *bancassurance* oznacza więc wspólną pracę banku i zakładu ubezpieczeń polegającą na oferowaniu produktów ubezpieczeniowych, komplementarnych lub substytucyjnych wobec produktów bankowych, z wykorzystaniem bankowego kanału sprzedaży²⁵³. Z kolei produkt *bancassurance* według Pawła Koniecznego można zdefiniować jako posiadający następujące cechy:

- charakterystyka produktu ubezpieczeniowego,
- sprzedaż razem z innym produktem bankowym,
- bank występujący jako podmiot ubezpieczający, pośrednik w dystrybucji tego produktu lub pośrednik, który współpracuje z innymi pośrednikami i dystrybuje przez nich dany produkt²⁵⁴.

Jerzy Gwizdała dzieli produkty bankowo-ubezpieczeniowe na trzy grupy²⁵⁵:

- typu *stand-alone* (takie, w których produkt bankowy i ubezpieczeniowy są od siebie niezależne),
- komplementarne,
- substytucyjne.

Określenia *bancassurance* użyto po raz pierwszy pod koniec XX w. we Francji, jednak wiadomym jest, że w niektórych krajach Europy łączono już wcześniej sprzedaż usług bankowych z produktami ubezpieczeniowymi. Te miejsca to na przykład Belgia i Hiszpania, gdzie powyższe zjawisko występowało już w XIX w. Jednak w ostatnich latach pojęcie to stawało się coraz bardziej popularne i częściej wykorzystywane. To rosnące zainteresowanie

²⁵³ E. Wierzbicka, *Misselling barierą rozwoju ubezpieczeń w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WSH Zarządzanie” 2016, nr 2, s. 318.

²⁵⁴ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania rekomendacji bancassurance*, „Annales H – Oeconomia”, 2013, nr 47, s. 306.

²⁵⁵ J. Gwizdała, *Rozwój bancassurance w Polsce w latach 2007-2009*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2010, nr 3, s. 128.

wyduje się być istotnym powodem, aby dokonać głębszej analizy funkcjonowania rynku *bancassurance*.

Kiedy w Polsce zaczęła pojawiać się działalność *bancassurance*, nie istniały żadne unormowania prawne, które by jej dotyczyły. Stan taki utrzymywał się mniej więcej przez dekadę. Ustawa z 23 sierpnia 2001 o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw po raz pierwszy odniosła się do *bancassurance*. Nadal jednak nie istnieją w Polsce konkretne uregulowania w temacie tej działalności. Jest ona natomiast pośrednio unormowana przez większość aktów prawnych regulujących sektor bankowości i ubezpieczeń, choć nie występuje w nich definicja pojęcia *bancassurance*.

W ostatnich latach Komisja Nadzoru Finansowego oraz inne instytucje, jak na przykład Rzecznik Ubezpieczonych (od października 2015 roku Rzecznik Finansowy), zgłaszały zastrzeżenia wobec działalności *bancassurance* w Polsce, które dotyczyły między innymi²⁵⁶:

- łączenia przez banki funkcji ubezpieczającego i pośrednika ubezpieczeniowego,
- ograniczania swobody wyboru zakładu ubezpieczeń,
- nieproporcjonalnej do kwoty kredytu prowizji,
- braku informacji w zakresie możliwości występowania z roszczeniem regresowym.

W związku z tym, zastanawiano się nad wprowadzeniem pewnych zmian w aktach prawnych, które miałyby uzdrowić ten rynek. W efekcie Związek Banków Polskich wraz z Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Ministerstwem Finansów, przedstawicielami Polskiej Izby Ubezpieczeń oraz Urzędem Komisji Nadzoru Finansowego opracował trzy rekomendacje dobrych praktyk na polskim rynku *bancassurance*²⁵⁷. Dokumenty te mają formę zaleceń dla instytucji biorących udział we współpracy bankowo-ubezpieczeniowej (tzw. *soft law*). Zaliczają się do nich:

- I rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku *bancassurance* w zakresie ubezpieczeń ochronnych powiązanych z produktami bankowymi²⁵⁸,
- II rekomendacja w sprawie dobrych praktyk w zakresie ubezpieczeń finansowych powiązanych z produktami bankowymi zabezpieczonymi hipotecznie²⁵⁹,

²⁵⁶Założenia merytoryczne dla spodziewanej rekomendacji *bancassurance* KNF, KNF, Warszawa, 2013, s. 4, dostępny:https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/W.Kwa%C5%9Bniak_V_Kongres_bancassurance_zalozenia_rekomendacja.pdf.

²⁵⁷ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, op. cit., s. 307.

²⁵⁸ *Rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku bancassurance w zakresie ubezpieczeń ochronnych powiązanych z produktami bankowymi*, ZBP, Warszawa, 2009.

²⁵⁹ *Rekomendacja w sprawie dobrych praktyk w zakresie ubezpieczeń finansowych powiązanych z produktami bankowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, ZBP, Warszawa, 2010.

- III rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku bancassurance w zakresie ubezpieczeń z elementem inwestycyjnym lub oszczędnościowym²⁶⁰.

27 grudnia 2013 roku pojawił się też projekt Rekomendacji U²⁶¹, natomiast w czerwcu 2014 roku nastąpiło jej wydanie przez Komisję Nadzoru Finansowego.

I Rekomendacja Bancassurance nakreśla jak powinna wyglądać relacja bank – klient przy sprzedaży ubezpieczeń, podkreśla również ważność szkolenia personelu w tym aspekcie. Głównym obszarem jej zainteresowań są grupowe umowy ubezpieczenia oferowane przez banki klientom, w których występują one jako ubezpieczający. Do najważniejszych postanowień opisywanej rekomendacji należy na przykład udzielanie klientom potrzebnego wsparcia przez bank w przypadku pojawienia się problemów związanych z umową ubezpieczenia, czy podczas zgłaszania roszczeń (działanie banku w interesie klienta).

Wydana w grudniu 2010 roku II Rekomendacja Bancassurance traktuje o czterech rodzajach umów ubezpieczenia, uznanych za najbardziej powszechne w kontekście kredytów hipotecznych. Największy nacisk położono na obowiązki informacyjne banków. W udostępnianych klientom dokumentach muszą być zawarte przynajmniej takie informacje jak: zakres ochrony ubezpieczeniowej, przedmiot ubezpieczenia, informacje o podmiocie, który jest uprawniony do otrzymania odszkodowania z umowy ubezpieczenia finansowego oraz informacje o uprawnieniu ubezpieczyciela do regresu wobec klienta²⁶².

W III Rekomendacji Bancassurance z roku 2012, obowiązującej od początku 2013 r. ponownie skupiono się na informacjach udostępnianych konsumentowi przez bank. Autorzy wskazali, że w dokumentach związanych z zawieraniem umowy ubezpieczeniowej powinny znaleźć się informacje o kosztach, jakie klient ponosi i metodzie ich obliczania, czy o możliwościach składania reklamacji i skarg, sposobach i miejscach ich składania²⁶³. Wyraźnie wskazuje się też, aby bank przy oferowaniu klientowi produktów *bancassurance* kierował się przede wszystkim jego doświadczeniem, potrzebami oraz poziomem wiedzy ekonomicznej.

Rekomendacja U, składająca się z 21 Rekomendacji, miała nie tylko poprawić standardy współpracy bankowo-ubezpieczeniowej w zakresie oferowania przez banki produktów ubezpieczeniowych klientom, ale również sformułować warunki stabilnego rozwoju rynku *bancassurance*. Banki zostały zobligowane do wprowadzenia zawartych w niej zasad do 31 marca 2015 roku. Rekomendacja U wskazuje między innymi na rozdzielenie przypadków,

²⁶⁰ Rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku bancassurance w zakresie ubezpieczeń z elementem inwestycyjnym lub oszczędnościowym, ZBP, Warszawa, 2012.

²⁶¹ Rekomendacja U dotycząca dobrych praktyk w zakresie bancassurance, KNF, Warszawa, 2014.

²⁶² P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, op. cit., s. 308.

²⁶³ E. Wierzbicka, *Misselling...*, op. cit., s. 321.

gdy bank występuje jako ubezpieczający i gdy działa jako pośrednik ubezpieczeniowy, które to funkcje dotychczas były łączone w procesie sprzedaży produktów ubezpieczeniowych przez banki. Istnieją więc dwie możliwości dla banku: w sytuacji gdy jest ubezpieczającym może jedynie pobrać opłatę od klienta za wykonanie czynności, jednak nie większą od kosztów, które sam poniósł - nie może natomiast zarobić na sprzedaży danego ubezpieczenia; natomiast w momencie gdy bank występuje w roli pośrednika ubezpieczeniowego, może on żądać wynagrodzenia za sprzedaż polisy oraz jej obsługę²⁶⁴. W szczególności należy zwrócić uwagę na Rekomendacje 9-20, które uwzględniają wymienione w raporcie Rzecznika Ubezpieczonych problemy właściwej ochrony klienta oraz jego praw²⁶⁵.

Komisja Nadzoru Finansowego wskazuje, że standardy współpracy bankowo-ubezpieczeniowej nie powinny ograniczać rozwoju polskiego sektora bankowego, przy czym celem ich stworzenia jest też zrównoważone i bezpieczne funkcjonowanie tego sektora w długim okresie. Wiele zapisów w Rekomendacji U skoncentrowanych jest na sprawach konsumenckich, np. możliwości wyboru produktu i zakładu ubezpieczeń, czy prawie dostępu klienta do treści umowy²⁶⁶. Jeśli założenia odnośnie standardów regulujących rynek *bancassurance* w Polsce zostaną spełnione, będzie on miał szansę zachowania odpowiedniej rentowności przy równoczesnym zgodnym z zaleceniami działaniu.

Popularność *bancassurance* w Polsce i w Europie

Klient, który zamierza nabyć ubezpieczenie ma kilka możliwości dokonania zakupu. Może pójść do oddziału zakładu ubezpieczeń, kupić produkt przez telefon, Internet czy aplikację mobilną. Kolejną opcją jest kontakt z pośrednikiem: agentem (wykonującym czynności na rzecz zakładu ubezpieczeń) lub brokerem ubezpieczeniowym (reprezentującym interesy ubezpieczeniowe klienta). Istnieje także możliwość nabycia tego produktu za pośrednictwem kanału *bancassurance*, który jest wykorzystywany do dystrybucji wielu rodzajów ubezpieczeń (kredytów, kart płatniczych, pakietów zawierających np. assistance medyczny). Każdy z wymienionych sposobów ma swoje zalety, a jego wybór zależy przede wszystkim od preferencji konsumenta. Jeżeli zależy mu wyłącznie na nabyciu produktu ubezpieczeniowego i jednocześnie z pewnych źródeł uzyskał pozytywne opinie o konkretnym ubezpieczycielu – prawdopodobnie uda się do jego oddziału. Istnieje duża szansa, że decydując

²⁶⁴ A. Nowacka, *Bancassurance – alternatywny kanał dystrybucji usług ubezpieczeniowych*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne”, 2015, t. XXI, s. 134.

²⁶⁵ I. Florek, *Ochrona i prawa klientów kanału bancassurance w kontekście ubezpieczeń na życie*, „Finanse i Prawo Finansowe”, 2017, vol. 2(14), s. 51.

²⁶⁶ M. Białas, *Polskie realia współpracy banków z ubezpieczycielami*, „Studia Ekonomiczne Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015, nr 225, s. 35.

się na zaciągnięcie kredytu, wybierze on bank jako dystrybutora produktu, który posłuży do zabezpieczenia jego spłaty. Korzystanie przez banki z *cross-sellingu* (tzw. sprzedaży wzbudzonej, łącznej) jest obecnie bardzo popularną praktyką, często nawet obowiązkowe jest wykupienie ubezpieczenia na życie w przypadku zaciągania kredytu hipotecznego²⁶⁷. Jednak nawet gdy konieczność taka nie występuje, konsument może zdecydować się na zakup tego typu produktu w oddziale banku i w ten sposób zaspokoić wszystkie swoje potrzeby „pod jednym dachem”. Jeżeli natomiast zależy mu na porównaniu oferty kilku ubezpieczycieli w sposób dokładny i szybki, odpowiednim wyborem może być multiagencja ubezpieczeniowa.

Na szczególną uwagę zasługują jednak ubezpieczenia na życie, które stanowią w Polsce bardzo ważny segment rynku ubezpieczeń gospodarczych²⁶⁸, a stopień wykorzystania kanału *bancassurance* w ich sprzedaży jest zdecydowanie większy, niż w przypadku polis niezwiązanych z ubezpieczeniem na życie²⁶⁹. Według badań *bancassurance* jest głównym kanałem dystrybucji ubezpieczeń na życie w Europie²⁷⁰. Kraje, w których ta forma sprzedaży ubezpieczeń życiowych występuje najczęściej w porównaniu do innych kanałów to Malta, Turcja oraz Portugalia – kolejno 83%, 83% i 72% składki przypisanej brutto pochodzi z ubezpieczeń na życie nabytych przez klientów w bankach. Kolejne kraje z wysokim udziałem tej formy dystrybucji analizowanej grupy ubezpieczeń to Włochy (ponad 70%), Hiszpania i Francja (ponad 60%), jak również Chorwacja czy Belgia (prawie 40%)²⁷¹. W porównaniu do wspomnianych europejskich państw, popularność *bancassurance* w Polsce nie jest aż tak wysoka – około 30% składki przypisanej brutto z ubezpieczeń na życie uzyskuje się za pomocą bankowego kanału sprzedaży. Jest to jednak udział porównywalny do wkładu sprzedaży bezpośrednio w oddziale zakładu ubezpieczeń i dystrybucji tych produktów przez agentów (ok. 35%) w naszym kraju. Na podstawie tych danych można więc stwierdzić, że *bancassurance* jest jednym z ważniejszych kanałów nabywania przez klientów ubezpieczeń na życie w Polsce.

Bancassurance jest metodą dystrybucji nie tylko dla ubezpieczeń życiowych, choć jej udział w sprzedaży polis niezwiązanych z ubezpieczeniem na życie w ostatnich latach był w

²⁶⁷ G. Strupczewski, *Cross-selling ubezpieczeń na życie w powiązaniu z kredytami hipotecznymi oferowanymi na polskim rynku*, [w:] *Rynek ubezpieczeń współczesne problemy*, W. Sułkowska (red.), Difin, Warszawa, 2013, s. 269.

²⁶⁸ J. Świstak, A. Wicka, *Ubezpieczenia na życie w latach 2005-2014*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie”, 2016, nr 16, s. 100.

²⁶⁹ M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 31.

²⁷⁰ European Insurance in Figures 2017 data, Insurance Europe, Bruksela, 2019, s. 50, dostępny: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/European%20Insurance%20in%20Figures%20-%202017%20data.pdf>.

²⁷¹ *European Insurance – Key Facts September 2019*, Insurance Europe, Bruksela, 2019, s. 40, dostępny: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/European%20insurance%20E2%80%94%20Key%20facts.pdf>.

Europie niewielki. Generalnie, polisy te sprzedawane są na rynku europejskim głównie przez agentów oraz brokerów ubezpieczeniowych²⁷². Szeroki zakres produktów *bancassurance* dostępny jest między innymi w Polsce, Rumunii i Serbii²⁷³.

Korzyści wynikające z istnienia usług *bancassurance*

Jak wspomniano wcześniej działalność *bancassurance* pojawiła się, ponieważ banki dążyły do lepszego dostosowania swojej oferty do oczekiwań klientów, aby zachować ich lojalność. Tego typu współpraca jest korzystna pod wieloma względami dla wszystkich trzech jej uczestników: banków, zakładów ubezpieczeń oraz klientów.

W pierwszej kolejności umówione zostaną korzyści dla banków wynikające z ich współdziałania z ubezpieczycielami. W szczególności *bancassurance* dostarcza im dodatkowych, bezpiecznych dochodów, ponieważ pobierają prowizje od sprzedawanych produktów ubezpieczeniowych. Działanie to polepsza rentowność banków, gdyż zyski z prowizji stanowią dla nich przychody pozaodsetkowe. Kolejną zaletą jest obniżanie ryzyka towarzyszącego udzielaniu kredytów poprzez równoczesną sprzedaż ubezpieczenia tego produktu. Zakupiona polisa ubezpieczeniowa zabezpiecza spłatę zobowiązania przez klienta, co dla banku jest zdecydowanie bardziej bezpieczną opcją niż udzielenie kredytu bez takiego ubezpieczenia. Działalność *bancassurance* stanowi więc instrument, za pomocą którego instytucja ta może dokonać transferu części ryzyka na zakład ubezpieczeń. Ponadto oferując tego typu produkty bank dywersyfikuje swą działalność, a to przekłada się na stabilność osiągniętych przez niego przychodów – z im większej liczby źródeł pochodzą wpływy, tym mniej podatny jest bank na wahania w poszczególnych obszarach rynku. Niezaprzeczalną korzyścią dla tej instytucji jest też oferowanie szerokiego wachlarza usług, dostosowanych do cyklu życia klientów²⁷⁴. Pozytywny wpływ współpracy typu *bancassurance* można dostrzec również w obszarze marketingu. Korzyści na tym polu osiągnane są poprzez wspólne wydatki zakładów ubezpieczeń i banków na badania i rozwój, dokonywanie analiz rynkowych, proces opracowywania nowego produktu, czy wykorzystanie marki i reputacji partnera do poprawy własnego wizerunku²⁷⁵. Współdziałanie to pozwala bankom na poszerzenie swojej bazy o

²⁷²European Insurance in Figures 2017 data, Insurance Europe, Bruksela, 2019, s. 50, dostępny: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/European%20Insurance%20in%20Figures%20-%202017%20data.pdf>.

²⁷³ L. Přečková, *How Does Bancassurance Work in Financial Practice Within the Financial Group Société Générale Group in Selected Countries?*, „Working Papers in Interdisciplinary Economics and Business Research”, 2019, nr 64, s. 8.

²⁷⁴ I. Florek, *Ochrona i prawa...*, *op. cit.*, s. 44.

²⁷⁵ M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 30.

nowych klientów, jak również niejednokrotnie na korzystanie z ulg podatkowych w ramach działania jako ubezpieczyciel. Wiąże się też z wdrażaniem nowoczesnych technologii, innowacyjnych rozwiązań, czy podnoszeniem kwalifikacji personelu, co niezaprzeczalnie ma znaczący wpływ na wspomniany wcześniej wizerunek danej instytucji finansowej.

We współpracy bankowo-ubezpieczeniowej wskazać można wiele pozytywnych dla ubezpieczyciela aspektów. Przede wszystkim jest to poszerzanie sieci dystrybucji produktów i zmniejszenie kosztów jednostkowych. Poprzez oferowanie swych usług za pośrednictwem omawianego kanału sprzedaży, zakłady ubezpieczeń uzyskują dostęp do większego grona klientów (które jest wzbogacane o bazy klientów banków). Ubezpieczyciel może też uzyskać pewną niezależność od agentów, dzięki korzystaniu z różnorodności kanałów dystrybucji banków. Co za tym idzie, nie musi on rozwijać sieci agentów, aby wypracować stabilną i silną pozycję na rynku. Za pomocą *bancassurance* zakład ubezpieczeń ma również możliwość otrzymania od banku kapitału na poprawę wypłacalności czy rozwinięcie biznesu²⁷⁶.

Oferowanie produktów ubezpieczeniowych przez bank to bardzo wygodne dla klienta rozwiązanie. W tym samym miejscu może on skorzystać z zestawu wielu usług, często komplementarnych, czyli otrzymać kompleksową obsługę bez konieczności poszukiwania części produktów u innych dostawców. Oszczędza więc czas, nabywając szybko i wygodnie pakiet usług zaspokajający w pełni jego potrzeby finansowe. Może się również okazać, że produkt ubezpieczeniowy oferowany przez bank jest tańszy niż produkt analogiczny, proponowany klientowi przez innego pośrednika finansowego – agenta ubezpieczeniowego, pobierającego za usługę większą prowizję²⁷⁷. Według D. Korenik klienci darzą bank większym zaufaniem w porównaniu do zakładów ubezpieczeń, brokerów, czy agentów. Może to zatem ułatwiać im decyzję o skorzystaniu z usługi ubezpieczeniowej.

Współcześnie banki coraz częściej funkcjonują w formie konglomeratu, również wtedy, gdy łączą swe siły z ubezpieczycielami w celu oferowania kompleksowych usług finansowych. Ryzyko związane z ich działalnością nie wzrasta proporcjonalnie do wielkości instytucji ani osiągniętych obrotów. Duże podmioty narażone są więc w mniejszym stopniu na bankructwo, mają też większą moc przetargową na rynku finansowym²⁷⁸. Duża organizacja *bancassurance* (świadcząca usługi bankowo-ubezpieczeniowe), która posiada znaczny portfel kredytowy, ma możliwość ograniczania strat czy kompensowania ich zyskami z uzupełniającej standardową ofertę banku działalności ubezpieczeniowej. Jeśli jednak straty wystąpią, rozłożone zostają na

²⁷⁶ I. Florek, *Ochrona i prawa...*, op. cit., s. 44.

²⁷⁷ D. Korenik, *Innowacyjne usługi banku*, PWN, Warszawa, 2006, s. 211.

²⁷⁸ *Ibidem*, s. 212.

zdecydowanie więcej transakcji, niż miałyby to miejsce w przypadku tradycyjnej aktywności banku. Społeczeństwo postrzega tak funkcjonującą organizację jako postępową, chcącą oferować swym klientom jak najbardziej nowoczesne i optymalne produkty, co pozytywnie wpływa na ich lojalność wobec instytucji, a także pozwala trafić do nowych nabywców. Okoliczności te bez wątpienia potwierdzają fakt, że działalność *bancassurance* może być korzystna dla wszystkich podmiotów w nią zaangażowanych – banków, zakładów ubezpieczeń oraz ich klientów.

Nieuczciwe praktyki w procesie *bancassurance* – wybrane zagadnienia

Mimo, że w organizacjach *bancassurance* dostrzec można ogromny potencjał, w ostatnich latach bardzo często dochodziło do niekorzystnych zjawisk, towarzyszących wykonywaniu tejże działalności. W Polsce jest ona niestety bardzo niedoskonała, a wszelkie jej negatywne aspekty najmocniej dotyczą nabywców, którzy są na rynku słabszym podmiotem niż banki czy zakłady ubezpieczeń. Ujawniano między innymi liczne przypadki *missellingu*, czyli sprzedaży niezgodnej ze standardami etycznymi, mającej na celu wyłącznie nakłonienie klienta do kupna produktu, który nie jest mu potrzebny lub jest wręcz przez niego niepożądany. Łącznie z taką praktyką występuje wprowadzanie nabywcy w błąd poprzez przekazywanie mu niekompletnych informacji dotyczących produktu. Ochrona konsumenta jest więc obszarem, który niewątpliwie wymaga poprawy.

Jednym z najpoważniejszych problemów dotyczących świadczenia usług *bancassurance* jest łączenie przez bank funkcji ubezpieczającego i pośrednika ubezpieczeniowego²⁷⁹. Działanie takie jest kontrowersyjne w szczególności, gdy zakład ubezpieczeń i bank są ze sobą powiązane kapitałowo lub organizacyjnie. Instytucja ta działając jako pośrednik ubezpieczeniowy pobiera od ubezpieczyciela prowizję w ramach wynagrodzenia za pozyskanie nowych klientów. Działa więc w jego interesie i na podstawie udzielonego pełnomocnictwa. W takiej sytuacji stronami umowy ubezpieczenia są klient i zakład ubezpieczeń²⁸⁰. Jednocześnie jednak bank może występować jako ubezpieczający, czyli jedna ze stron zawieranej umowy. Takie okoliczności sugerują, że reprezentuje on ubezpieczonych, jest więc profitentem ochrony ubezpieczeniowej. W związku z tym bank powinien dążyć do tego, aby była ona jak najbardziej korzystna²⁸¹. Łączenie obu funkcji prowadzi zatem do pojawienia się sprzecznych interesów. Działając jako pośrednik, bank może

²⁷⁹ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, op. cit., s. 309.

²⁸⁰ M. Białas, *Polskie realia...*, op. cit., s. 32.

²⁸¹ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, op. cit., s. 309.

próbować wymuszać na kliencie skorzystanie z produktu ubezpieczeniowego niedostosowanego do jego potrzeb, gdyż w taki sposób ma większą szansę na pozyskanie kolejnych nabywców dla zakładu ubezpieczeń. Im bardziej liczna będzie taka grupa, tym większe zyski zapewni sobie bank. Oba omawiane podejścia są stosowane w Polsce niekonsekwentnie, co prowadzi do problemów – rola banku podczas zawierania umowy ubezpieczenia nie jest jednoznaczna. Często nawet sam klient nie wie, czy ubezpiecza go bank, czy może jest on tylko pośrednikiem²⁸².

Kolejnym znaczącym problemem związanym z działalnością *bancassurance* jest wysoka prowizja pobierana przez banki. Metoda ustalania wynagrodzenia banku powinna być scharakteryzowana w umowie dotyczącej obsługi między bankiem a zakładem ubezpieczeń²⁸³, niestety zasada ta nie jest stosowana. Bank bardzo często oczekuje wyższej od oferowanej przez ubezpieczyciela prowizji, w związku z tym klient płaci zdecydowanie większą składkę niż miałoby to miejsce w przypadku nabycia produktu bezpośrednio w zakładzie ubezpieczeń. Oczywiście, nie jest to reguła – w zaletach oferowania usług poprzez kanał *bancassurance* nadmieniona została sytuacja, kiedy to agent ubezpieczeniowy może pobierać wyższą prowizję niż bank. Doświadczenie pokazuje jednak, że w ciągu ostatnich lat klienci wielokrotnie mieli styczność z produktami ubezpieczeniowymi obciążonymi wysoką prowizją, przekraczającą znacznie koszty samego oferowania produktu. Przykładowo, według Komisji Nadzoru Finansowego w 2013 roku niejednokrotnie nawet 95% składki opłacanej przez klientów stanowiło prowizję dla banku²⁸⁴.

Niedogodności dotyczące klienta banku, nabywającego za jego pośrednictwem produkty ubezpieczeniowe, dotyczą również dochodzenia roszczeń. Według art. 808 § 3 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny: Ubezpieczony jest uprawniony do żądania należnego świadczenia bezpośrednio od ubezpieczyciela, chyba że strony uzgodniły inaczej (...)²⁸⁵. W praktyce bank, jako strona umowy, często korzysta z możliwości wyłączenia uprawnienia, wskazanej w tym przepisie prawnym. W rezultacie ubezpieczony, czyli klient, nie może dochodzić wypłaty świadczenia bezpośrednio od ubezpieczyciela – może to zrobić jedynie ubezpieczający, czyli bank. W takiej sytuacji jest to wyłączną decyzją banku, czy skorzysta on z opisanego uprawnienia, czy nie. W przypadku zawierania umów ubezpieczeń na życie pojawia się podobna trudność. Art. 831 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks

²⁸² M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 32.

²⁸³ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, *op. cit.*, s. 310.

²⁸⁴ M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 34.

²⁸⁵ Art. 808 § 3, Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93).

cywilny podkreśla, że: Ubezpieczający może wskazać jedną lub więcej osób uprawnionych do otrzymania sumy ubezpieczenia w razie śmierci osoby ubezpieczonej (...). Ubezpieczający może każde z tych zastrzeżeń zmienić lub odwołać w każdym czasie²⁸⁶. W związku z tym, podmiotem uprawnionym do ubiegania się o świadczenie ubezpieczeniowe w takich okolicznościach może zostać sam bank. Ponownie występuje więc konflikt interesów – z jednej strony korzystne dla nabywcy produktu byłoby uzyskanie przez bank świadczenia ubezpieczeniowego, z drugiej jednak wysokość prowizji dla banku związana jest często z poziomem szkodowości z danego ubezpieczenia²⁸⁷. Wynagrodzenie dla ubezpieczającego będzie tym większe, im wspomniana szkodowość będzie niższa. Skutkiem może być brak motywacji banku, a wręcz jego niechęć do wykorzystywania tego rodzaju ubezpieczeń jako formy zabezpieczenia spłaty zobowiązania przez kredytobiorcę.

Utrzymywanie przez banki w tajemnicy treści umowy ubezpieczenia jest kolejnym przykładem nieuczciwej praktyki stosowanej przez te instytucje. Tłumacząc niesłusznie takie działanie tajemnicą bankową, utrudniają lub uniemożliwiają one klientom dostęp do informacji na temat warunków ubezpieczenia. Kredytobiorca powinien zapoznać się z treścią umowy ubezpieczenia, w praktyce jednak często nie ma on takiej możliwości i nie wie nawet, jaki dokładnie jest zakres ochrony ubezpieczeniowej²⁸⁸. Tego typu sytuacje mają miejsce, ponieważ w niektórych przypadkach zakład ubezpieczeń ma obowiązek dostarczyć ogólne warunki ubezpieczenia (OWU) jedynie ubezpieczającemu (bankowi), nie musi natomiast doręczać ich ubezpieczonemu, którym w omawianym przykładzie jest kredytobiorca.

W ramach wykonywania przez banki działalności *bancassurance* dochodzi często do ograniczania swobody w wyborze towarzystwa ubezpieczeniowego względem korzystających z ubezpieczeń. Bank oferując klientowi usługę konkretnego ubezpieczyciela może jednocześnie uzależniać decyzję o udzieleniu mu kredytu od skorzystania z tej określonej oferty. Kredytobiorca co prawda ma wybór - może odrzucić propozycję banku i poszukać odpowiadającego mu produktu ubezpieczeniowego w zewnętrznej instytucji, wtedy jednak musi liczyć się z faktem, że bank może nie zaakceptować polisy innego towarzystwa ubezpieczeniowego. W opinii instytucji kredytowej, warunki tego ubezpieczenia mogłyby nie zabezpieczać w wystarczającym stopniu jej interesów (np. w sytuacji zabezpieczenia spłaty kredytu bankowego)²⁸⁹. W związku z tym nabywca polisy mógłby otrzymać gorsze warunki

²⁸⁶ *Ibidem*, art. 831 § 1.

²⁸⁷ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, *op. cit.*, s. 310.

²⁸⁸ M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 34.

²⁸⁹ D. Korenik, *Innowacyjne usługi...*, *op. cit.*, s. 211.

kredytowe, czy nawet zostać postawiony przed faktem, że kredyt nie zostanie mu przyznany. Jednocześnie, gdy klient zmuszony jest skorzystać z usług ubezpieczyciela wskazanego przez bank, ponosi ryzyko zakupu produktu, który nie jest dostosowany do jego oczekiwań.

Następną negatywną kwestią dotyczącą *bancassurance* jest nieprawidłowe księgowanie składki z tytułu zawarcia polisy ubezpieczeniowej przez banki²⁹⁰. Zakłady ubezpieczeń zaliczają ją do przychodów proporcjonalnie do okresu w jakim obowiązuje umowa ubezpieczenia. Natomiast wiele banków księguje składkę jako przychody w momencie ich uzyskania mimo, że powinny postępować w tej kwestii w taki sam sposób, w jaki robią to towarzystwa ubezpieczeniowe. W szczególności ma to znaczenie, gdy czas trwania ochrony ubezpieczeniowej nie jest równy rokowi kalendarzowemu lub gdy jest od niego dłuższy. W efekcie takiego postępowania przychód pozaodsetkowy z tytułu składki ma wpływ wyłącznie na wyniki okresu, w którym ubezpieczenie zostało sprzedane, nie zaś tego, w którym obowiązuje ochrona ubezpieczeniowa.

Jednym z ostatnich problemów jest związany z niedostatecznym poinformowaniem brak świadomości klienta w zakresie regresu ubezpieczeniowego. Osoba taka jest przekonana, że płacąc składkę uwalnia się od skutków realizacji ryzyka, które objęte jest umową ubezpieczenia. Kiedy bank jest stroną takiej umowy, a więc pełni rolę ubezpieczonego i jednocześnie uprawniony jest do otrzymania świadczenia, po jego wypłacie zakład ubezpieczeń zwraca się do kredytobiorcy z roszczeniem regresowym²⁹¹. Klient nie będąc stroną umowy finansował jednak składkę ubezpieczeniową, nie spodziewa się więc że taka okoliczność może wystąpić.

Kierunki rozwoju rynku *bancassurance* w Polsce

Współpraca bankowo-ubezpieczeniowa odgrywa w Polsce znaczącą rolę, jeśli chodzi o sprzedaż polis na życie. Rynek ten ma szansę się rozwinąć, jednak aby tak się stało muszą zajść pewnie zmiany w podejściu banków do klienta. Historia wskazuje też na wiele innych, różnorodnych przyczyn rozwoju *bancassurance* w poszczególnych krajach europejskich. W latach osiemdziesiątych we Francji kanał ten doznał ożywienia ze względu na ulgi podatkowe oraz możliwość odpisania oszczędzanych sum pieniężnych w ramach ubezpieczenia na życie²⁹². Korzystnymi czynnikami dla rozkwitu współpracy bankowo-ubezpieczeniowej są też

²⁹⁰ M. Białas, *Polskie realia...*, *op. cit.*, s. 34.

²⁹¹ P. Konieczny, *Problemy przestrzegania...*, *op. cit.*, s. 311.

²⁹² J. Witkowska, *Kanały dystrybucji usług ubezpieczeniowych*, TNOiK SWU Dom Organizatora, Toruń, 2008, s. 81.

wzrost zamożności ludności czy starzenie się społeczeństwa, wywołujące zwiększenie się popytu na produkty emerytalno-kapitałowe²⁹³.

W celu zwiększenia efektywności sprzedaży ubezpieczeń w kanale *bancassurance*, banki i zakłady ubezpieczeń powinny właściwie ze sobą współpracować na wielu płaszczyznach. W aspekcie marketingu i dystrybucji tych produktów wiodącą stroną jest bank, który powinien skupić się w szczególności na segmentacji klientów. Pojęcie to oznacza podział rynku według pewnego kryterium na subrynki, czyli stosunkowo jednorodne grupy potencjalnych nabywców produktu. Utworzone segmenty wyznaczają bankowi zakres działania. Segmentacja w tym przypadku powinna być wielopoziomowa, uwzględniająca nie tylko wysokość zarobków potencjalnych klientów, ale też ich miejsce zamieszkania czy poziom wiedzy o ubezpieczeniach majątkowych i życiowych. Dla każdego z wyodrębnionych segmentów warto stworzyć marketing-mix, składający się z pięciu komponentów: produktu, ceny, promocji, dystrybucji i personelu²⁹⁴. Konkurencja na rynku usług finansowych jest specyficzna, a stworzenie trwałych przewag konkurencyjnych niełatwe. Oferty poszczególnych instytucji są do siebie podobne, tak samo jak poziom ich kosztów. Istotne jest więc wypracowanie korzystnego wizerunku banku, na który w znacznym stopniu wpływa jego personel – wykwalifikowany, rozumiejący potrzeby konsumenta i świadczący usługi wysokiej jakości. Klienci większym zaufaniem darzą bank aniżeli zakład ubezpieczeń, dalszym krokiem z jego strony jest więc zrozumiała i jasna komunikacja marketingowa. Kluczową kwestią powinno być zastąpienie koncepcji marketingu transakcyjnego (skupionej na pozyskaniu nowych nabywców i komunikacji jednokierunkowej) marketingiem relacyjnym, który skoncentrowany jest na nawiązywaniu i stymulacji stałych relacji z klientem²⁹⁵.

Zakłady ubezpieczeń na życie w Polsce korzystające z kanału *bancassurance* przy dystrybucji swoich produktów to między innymi: Generali Życie TU SA, Uniqa TU na Życie SA, Macif Życie TUW, Warta TUnŻ, Open Life SA, Ergo Hestia STUnŻ, Allianz Życie SA, Aegon TU na Życie SA, MetLife TUnŻiR SA, PZU Życie SA. Jak widać, są to zarówno spółki akcyjne, jak i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Z kolei wśród ubezpieczycieli działu II można wymienić na przykład: PZU SA, Concordia TUW, Ergo Hestia STU SA, Europa TU SA, Generali TU SA, Uniqa TU SA, Warta TUiR SA.²⁹⁶ Według najnowszego Raportu Polskiej

²⁹³ *Ibidem*.

²⁹⁴ M. Płonka, *Marketing instytucji finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2011, s. 33.

²⁹⁵ *Ibidem*, s. 32.

²⁹⁶ *Polski Rynek Bancassurance II kwartał 2019*, PIU, Warszawa, 2019, dostępny: https://piu.org.pl/wp-content/uploads/2019/10/Prezentacja-Rynek-BA-2019Q2.WWW_FINAL_.pdf.

Izby Ubezpieczeń, zawierającego informacje o rynku *bancassurance* w Polsce, składka przypisana brutto pozyskana w omawianym kanale wyniosła w II kwartale 2019 roku około 2,51 mld zł. (dla 22 zakładów ubezpieczeń na życie objętych raportem, dla których penetracja rynku wyniosła wówczas 96,2%²⁹⁷). Wartość ta stanowiła 23,7% składki ogółem analizowanych ubezpieczycieli działu I i była mniejsza o około 0,67 mld zł. od analogicznej, z II kwartału 2018 roku. Kolejne dane pokazują, że począwszy od roku 2016 udział składki pozyskanej w kanale *bancassurance* w całej jej sumie zgromadzonej przez zakłady ubezpieczeń na życie maleje z roku na rok (poza niewielkim wzrostem w 2017 roku). Tendencja ta wskazuje na spadek znaczenia omawianej formy dystrybucji polis na życie w Polsce w ostatnich latach. Od 2016 roku maleje też liczba aktywnych ubezpieczonych w zakładach działu I, zawierających umowę za pośrednictwem banku. Składka przypisana brutto pozyskana w II kwartale 2019 roku w kanale *bancassurance* w dziale II wyniosła z kolei 1,04 mld zł.

Opisana tendencja może być skutkiem wydanej w czerwcu 2014 roku przez KNF Rekomendacji U, którą banki miały wdrożyć do dnia 31 marca 2015 roku. Okres przygotowań, obejmujący dostosowanie systemów, procedur i produktów²⁹⁸ ubezpieczeniowych oferowanych przez banki do wymogów postawionych przez regulatora stanowił dla tych instytucji z pewnością duże wyzwanie. Przedsiębiorstwa te musiały na przykład opracować koncepcje dotyczące pobieranych prowizji, które sprostają oczekiwaniom zarówno ich samych, jak i współpracujących z nimi zakładów ubezpieczeń. W długim okresie można spodziewać się jednak wzrostu zadowolenia klientów²⁹⁹ z nabytych produktów *bancassurance* i poziomu obsługi, jakiej doświadczyli w banku. Przewidywany jest także wzrost zaufania nabywców do instytucji finansowych, czego efektem będzie zgłaszanie mniejszej ilości skarg do UOKiK.

Trudne jest dokładne określenie kierunku i nasilenia rozwoju polskiego rynku *bancassurance* w przyszłości. Poza nowymi regulacjami, w dużym stopniu wpływa na niego także sytuacja makroekonomiczna w kraju – między innymi czynniki takie jak inflacja, wzrost PKB czy poziom zatrudnienia. Z uwagi na liczne zalety współpracy bankowo-ubezpieczeniowej można jednak przewidywać, że potencjalne uzdrowienie rynku spowodowane dostosowaniem się instytucji do najnowszych regulacji przyniesie skutki w postaci wzrostu zainteresowania kanałem *bancassurance* przez klientów. Chętniej zakupią

²⁹⁷ *Ibidem*.

²⁹⁸ P. Sereda, *Wpływ Rekomendacji U na funkcjonowanie rynku bancassurance*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2015, nr 855, s. 655.

²⁹⁹ *Ibidem*.

oni ubezpieczenie w banku, jeśli produkt ten będzie w pełni zaspokajał ich potrzeby, w korzystnej cenie, a informacje o nim uzyskanie będą kompletne i prawdziwe.

Podsumowanie

Współpraca bankowo-ubezpieczeniowa odgrywa znaczącą rolę szczególnie w dystrybucji ubezpieczeń na życie nie tylko w Polsce, ale też w innych europejskich krajach. Nie jest ona pozbawiona wad, posiada jednak perspektywy rozwoju, pod warunkiem że banki i ubezpieczyciele będą stosować się do pewnych zasad i rekomendacji.

Na podstawie badania rynku *bancassurance* w Polsce wykazano, że oferowanie ubezpieczeń na życie za pośrednictwem banku jest równie popularne, co ich sprzedaż w oddziałach zakładów ubezpieczeń czy przez pośredników – agentów. W ostatnich latach nastąpił nieznaczny spadek udziału składki przypisanej brutto pozyskanej w kanale *bancassurance* w całej jej sumie pozyskanej przez ubezpieczycieli działu I. Zjawisko to może być następstwem wydania w 2014 roku przez KNF Rekomendacji U, ze względu na duży nakład pracy, jaki banki musiały włożyć w celu dostosowania się do zasad w niej zawartych. Zakup produktów w kanale *bancassurance* jest jednak korzystny dla nabywców pod wieloma względami, dlatego istnieje niewielkie prawdopodobieństwo zaprzestania bądź ograniczenia współpracy bankowo-ubezpieczeniowej w dłuższym okresie.

W celu poprawy jakości usług *bancassurance* nie tylko w odniesieniu do dystrybucji ubezpieczeń na życie, ale do wszystkich sprzedawanych tym kanałem produktów ubezpieczeniowych, banki powinny przede wszystkim zadbać o zadowolenie klientów. Kluczowa jest ich edukacja w zakresie cech usługi, którą są zainteresowani, jak również skupienie się na zgłaszanych potrzebach. Idealną i pożądaną sytuacją jest opuszczanie placówki banku przez konsumenta, który nabył produkt odpowiednio dopasowany do swoich preferencji, z poczuciem najwyższej jakości obsługi, a co za tym idzie – z chęcią pozostania z instytucją w długotrwałej relacji.

Bibliografia

- Białas M., *Polskie realia współpracy banków z ubezpieczycielami*, „Studia Ekonomiczne Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015, nr 225.
- European Insurance in Figures 2017 data*, Insurance Europe, Bruksela, 2019.
- European Insurance – Key Facts September 2019*, Insurance Europe, Bruksela, 2019.
- Florek I., *Ochrona i prawa klientów kanału bancassurance w kontekście ubezpieczeń na życie*, „Finanse i Prawo Finansowe”, 2017, vol. 2(14).

- Gwizdała J., *Rozwój bancassurance w Polsce w latach 2007-2009*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2010, nr 3.
- Konieczny P., *Problemy przestrzegania rekomendacji bancassurance*, „Annales H – Oeconomia”, 2013, nr 47.
- Korenik D., *Innowacyjne usługi banku*, PWN, Warszawa, 2006.
- Nowacka A., *Bancassurance – alternatywny kanał dystrybucji usług ubezpieczeniowych*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku”, 2015.
- Płonka M., *Marketing instytucji finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2011.
- Polski Rynek Bancassurance II kwartał 2019*, PIU, Warszawa, 2019.
- Přečková L., *How Does Bancassurance Work in Financial Practice Within the Financial Group Société Générale Group in Selected Countries?*, „Working Papers in Interdisciplinary Economics and Business Research”, 2019, nr 64.
- Sereda P., *Wpływ Rekomendacji U na funkcjonowanie rynku bancassurance*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2015, nr 855.
- Strupczewski G., *Cross-selling ubezpieczeń na życie w powiązaniu z kredytami hipotecznymi oferowanymi na polskim rynku*, [w:] *Rynek ubezpieczeń współczesne problemy*, W. Sułkowska (red.), Difin, Warszawa, 2013.
- Świstak J., Wicka A., *Ubezpieczenia na życie w latach 2005-2014*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie”, 2016, nr 16.
- Wierzbicka E., *Misselling barierą rozwoju ubezpieczeń w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WSH Zarządzanie”, 2016, nr 2.
- Witkowska J., *Kanały dystrybucji usług ubezpieczeniowych*, TNOiK SWU Dom Organizatora, Toruń, 2008.
- Założenia merytoryczne dla spodziewanej rekomendacji bancassurance KNF*, KNF, Warszawa, 2013.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93).
- Rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku bancassurance w zakresie ubezpieczeń ochronnych powiązanych z produktami bankowymi*, ZBP, Warszawa, 2009.
- Rekomendacja w sprawie dobrych praktyk w zakresie ubezpieczeń finansowych powiązanych z produktami bankowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, ZBP, Warszawa, 2010.

Rekomendacja dobrych praktyk na polskim rynku bancassurance w zakresie ubezpieczeń z elementem inwestycyjnym lub oszczędnościowym, ZBP, Warszawa, 2012.

Rekomendacja U dotycząca dobrych praktyk w zakresie bancassurance, KNF, Warszawa, 2014.

Informacje o autorach

Paweł Dyrduł - Absolwent Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie na kierunkach Finanse i rachunkowość (studia licencjackie) oraz Bankowość i zarządzanie ryzykiem (studia magisterskie). Student V roku Prawa na UEK. Członek Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Adrianna Gronowska - studentka II roku studiów magisterskich na kierunku Bankowość i zarządzanie ryzykiem na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie. Absolwentka studiów I stopnia na kierunku Finanse i rachunkowość. Członkini Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Barbara Herdzik - Studentka I roku studiów magisterskich na kierunku Bankowość i zarządzanie ryzykiem na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie. Członek Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Laureatka konkursu FINSIM Liga Akademicka 2018/2019. Uczestniczka wielu akademii poświęconych tematyce bankowości. Posiada Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E.

Krzysztof Kil - Adiunkt w Katedrze Bankowości Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, opiekun Koła Naukowego Bankowości.

Piotr Liwoch - Absolwent studiów I stopnia kierunku Finanse i rachunkowość na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie oraz absolwent Prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, członek Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Jakub Mączyński - Absolwent studiów I stopnia na kierunku Finanse i rachunkowości na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie oraz student II roku studiów magisterskich: Bankowość i zarządzanie ryzykiem, członek Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Grzegorz Nowowiejski - Absolwent studiów I stopnia na kierunku Finanse i rachunkowość (specjalność bankowość) oraz student II roku studiów II stopnia na kierunku Bankowość i zarządzanie ryzykiem (specjalność bankowość zaawansowana) na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie, współpracował z Kołem Naukowym Bankowości oraz Kołem Naukowym Austriackiej Szkoły Ekonomii. Zwycięzca Szkoły Ekonomicznej Instytutu Edukacji Ekonomicznej im. Ludwiga von Misesa z 2018 roku.

Magdalena Sadowska - Doktorantka w Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, interesuje się bankowością spółdzielczą w Europie oraz bankowością centralną w Polsce.

Oktawia Sepioł - Absolwentka studiów I stopnia na kierunku Finanse i rachunkowość na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie oraz V roku Prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, członek Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Karolina Tomaszek - Absolwentka studiów I stopnia kierunku Finanse i Rachunkowość na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie, studentka Bankowości i zarządzanie ryzykiem na tej samej uczelni, członek Zarządu Koła Naukowego Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

UNIwersYTET
EKONOMICZNY
W KRAKOWIE

knb

Koło Naukowe Bankowości
Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie